

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ali Kemal AYDIN

Modern Hukuk Düşüncesinin Gelişiminde Pufendorf'un Değeri

Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ali Kemal AYDIN

Modern Hukuk Düşüncesinin Gelişiminde Pufendorf'un Değeri

Danışman

Dr. Furkan Kararmaz

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ali Kemal AYDIN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Bilge BİNGÖL SCHRİJER (İmza)

Üye (Danışman) : Dr. Öğr. Üy. Furkan KARARMAZ (İmza)

Üye : Doç. Dr. Osman Vahdet İŞSEVENLER (İmza)

Tez Başlığı: Modern Hukuk Düşüncesinin Gelişiminde Pufendorf'un Değeri

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 26/09/2025

Mezuniyet Tarihi : 23/10/2025

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Modern Hukuk Düşüncesinin Gelişiminde Pufendorf’un Değeri” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Ali Kemal Aydın

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.... / / 20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri		
Adı-Soyadı	Ali Kemal Aydın	
Öğrenci Numarası	202352028001	
Anabilim Dalı	Kamu Hukuku	
Programı	Tezli Yüksek Lisans	
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri		
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Furkan Kararmaz	
Doktora Tez/Yüksek Lisans Tez/Dönem Projesi Başlığı	Modern Hukuk Düşüncesinin Gelişiminde Pufendorf'un Değeri	
Turnitin Bilgileri		
Ödev Numarası	2772611566	
Rapor Tarihi	06.10.2025	
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç:%2 Alıntılar dahil: %5	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.		
Gerekçe:		
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Dr. Öğr. Üy. Furkan Kararmaz İmza		

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

EYLEM VE YASA

1.1. İnsan İradesi ve İnsan Eylemleri	6
1.2. İnsan Edilebilirlik ve Ahlakî Eylemler.....	10
1.3. Pufendorf'un Ahlak Metafiziği	13
1.3.1. Ahlakî Varlıklar.....	14
1.3.1.1. Ahlakî Varlık Türleri.....	16
1.3.2. Yasa, Yükümlülük ve Amir.....	20
1.3.2.1. Yasa	20
1.3.2.2. Yükümlülük ve Amir.....	23
1.4. Doğal Durum, İnsan Doğası ve Doğa Yasası	26
1.4.1. Doğal Durum	26
1.4.1.1. Epiküros'ta İnsan ve Doğal Duruma Genel Bir Bakış	27
1.4.1.2. Hobbes'ta İnsan Doğası ve Doğal Durum.....	29
1.4.1.3. Pufendorf'ta İnsan ve Doğal Durum	30
1.4.1.3.1. Pufendorf'ta Doğal Durumun Gelişimi ve Türleri	33
1.4.1.3.1.1. Pufendorf'un Teorisinde Doğal Durumun Son Hali	34
1.5. Doğal Hukuk ve Doğa Yasası	40
1.5.1. <i>Salus</i> Olarak Doğa Yasası	45
1.5.2. Hobbes'un Doğa Yasaları ve Pufendorf'un Doğa Yasasının Karşılaştırılması.....	47
1.5.3. Tanrı'nın Emirleri Bakımından Haklı Neden Sorunu	48
1.5.3.1. Tanrı'nın Haklı Nedene İhtiyacının Olmadığı Görüşü.....	51
1.5.3.2. Tanrı'nın İyiliği ve Sevgisine Dayanan Görüş	52
1.5.3.3. İlâhî Emir ve Hipotetik Gerekliklik Görüşü	53
1.5.4. Doğa Yasasının İnsan Tarafından Keşfedilmesi	60

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLET, YURTTAŞ VE YURTTAŞIN ÖDEVLERİ

2.1. Pufendorf'un Egemeni ve Devleti	62
2.1.1. Sözleşme.....	62
2.1.1.1. Pufendorf'un Sözleşmeleri ve Rejim Kararnamesi	62
2.2. Egemenliğe Doğru.....	63
2.2.1. Egemenliğin Ortaya Çıkışı	64
2.2.1.1. Rejim Biçimleri	64
2.2.2. Egemenin İradesi	66
2.2.2.1. Devletin Özellikleri	67
2.3. Egemene Karşı Savaş	68
2.4. Yurttaş ve Ödev	71
2.4.1. Yurttaş	71
2.4.2. Ödevler	72
2.4.2.1. İnsanın Tanrı'ya Karşı Ödevleri	72
2.4.2.2. İnsanın Kendisine Karşı Ödevleri.....	73
2.4.2.3. İnsanın Diğer İnsanlara Karşı Ödevleri	73
2.4.2.4. İnsanların Doğal Eşitliğinin Kabulü Üzerine Ortaya Çıkan Ödev	74
2.4.2.5. İnsanların Dil Kullanımına İlişkin Ödevleri	75
2.4.2.6. Yemin Etmenin İçerdiği Ödevler	75
2.4.2.7. Mülkiyet Üzerine Ödevler	76
2.4.2.7.1. Mülkiyetin Kaynağı.....	76
2.4.2.7.2. Komünyon (Müştereklik)	77
2.4.2.7.3. Mülkiyetin Ortaya Çıkışı	78
2.4.2.7.4. Mülkiyetin Kendisinden Kaynaklanan Ödevler	79
SONUÇ	80
KAYNAKÇA.....	84
ÖZGEÇMİŞ	88

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Vd. : Ve devamı

DJN : De Jure Naturae Et Gentium Libri Octo

DOH : De Officio Hominis Et Civis Juxta Legem Naturalem Libri Duo

ONSM: On the Natural State of Man

TBJ : Two Books of the Elements of Universal Jurisprudence

ÖZET

Bu çalışma, Pufendorf'un hukuk anlayışının modern hukuk düşüncesindeki özgül değerini araştırmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Pufendorf'un doğal hukuk anlayışının modern hukuk düşüncesi içerisindeki konumunu anlatmaktır. Pufendorf, modern devletin meşruiyetini açıklamaya yönelik özgün bir kuram da geliştirmiştir. Doğal hukuk kuramının geçirdiği dönüşümü anlamak bakımından Pufendorf'un katkısı, yalnızca kendi döneminin entelektüel atmosferiyle sınırlı kalmayıp, Aydınlanma düşüncesinin de önemli bir durağını oluşturmaktadır.

Pufendorf, insanların kendi durum ve özelliklerini inceleyerek doğa yasasına nasıl ulaştıklarını ve toplumsal duruma nasıl geçtiklerini açıklamaya çalışmaktadır. Bunun için Pufendorf, doğa yasası, doğa yasasının keşfedilişi ve insanların iradeleriyle devleti kuruşu konularını ele almaktadır.

İlk bölümde insanın özgürlüğü, insan eylemleri, ahlaki varlıklar, doğa yasası ve doğal durum incelenmiştir. Bu bölümde Pufendorf'un hukuk kuramına temel teşkil eden kuramsal zemin ortaya koyulmaktadır. Pufendorf'un kuracağı sistem için öne sürdüğü temel fikirlere dair tartışmalar bu bölümde incelenmiştir. Tartışmalar, amirin haklı nedenleri, yükümlülük getirebilmenin şartları etrafında şekillenmektedir.

İkinci bölümde, doğa yasasına uyan insanların toplumsal duruma nasıl geçtikleri, devletin hangi aşamalarla kurulduğu ve yurttaşların hangi ödevlerle yükümlü oldukları incelenmiştir. Pufendorf, Hobbes'tan farklı olarak, devletin kuruluşuna ilişkin özgün tasarımını ortaya koyduktan sonra doğa yasasının emrettiği ödevleri ve bu yasadan türetilen diğer ödevleri ele almıştır. Söz konusu ödevler, doğa yasasını keşfederek toplumsal yaşama adım atan insanın, yurttaşlık kimliğini kazanmasına ve siyasal topluluğun düzenine uyumlu kılınmasına hizmet eden yükümlülüklerdir.

Anahtar Kelimeler: Pufendorf, doğa yasası, ahlaki varlık, toplum sözleşmesi, yükümlülük.

SUMMARY

THE VALUE OF PUFENDORF IN THE DEVELOPMENT OF MODERN LEGAL THOUGHT

This study investigates the place of Pufendorf's legal thought within modern legal theory. In this context, the main purpose of the study is to explain the place of Pufendorf's natural law theory within modern legal thought. At the same time, Pufendorf developed an original theory aimed at explaining the legitimacy of the modern state. In terms of understanding the transformation of natural law, his contribution extends beyond the intellectual atmosphere of his own time, representing an important stage on the path leading to Enlightenment thought.

Pufendorf seeks to explain how human beings, by examining their own condition and capacities, discover the law of nature and transition into the civil state. To this end, he addresses the law of nature, the discovery of the law of nature, and the establishment of the state through human will.

The first chapter analyzes human freedom, human actions, moral beings, the law of nature, and the state of nature. This chapter lays out the theoretical foundation on which Pufendorf's legal theory is built. It also discusses the debates concerning the fundamental ideas he proposed for the construction of his system. These debates revolve around the justifications of authority and the conditions under which obligations can be imposed.

The second chapter investigates how individuals who follow the law of nature move into the civil state, the stages through which the state is established, and the duties imposed on citizens. Unlike Hobbes, Pufendorf presents his original design of the state's foundation and then considers both the duties commanded by the law of nature and those derived from it. These duties aim to guide the person who has discovered the law of nature and entered social life, facilitating their development as a citizen and ensuring their alignment with the order of the political community.

Keywords: Pufendorf, law of nature, moral entity, social contract, obligation.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim boyunca yanımda olan ve bildiği her şeyi benle paylaşıp bana felsefe rehberliği yapan, bazıları saçma ve hatta garip sayılabilecek sorularımı içtenlikle bir danışmandan çok bir yol arkadaşı edasıyla cevaplayan ve bana pusula olan sayın hocam Furkan Kararmaz'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Kendisi olmasaydı ne bu tezi yazabilir ne de Pufendorf'un ismini duyabilirdim.

Ayrıca, eğitim ve tez yazma sürecinde bana kolaylıklar sağlayan ve desteklerini esirgemeyen meslek büyüklerim Hasan Ali Karaşahin ve Hasan Devrim Ünsal'a da teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖNSÖZ

Samuel Pufendorf, on yedinci yüzyılın kargaşası içinde yaşamış, eserlerini vermiş ve yaşadığı dönemde aslında isminden de bahsettirmiş bir düşünürdür. Pufendorf'un ismi, kendisini çalışan bir avuç akademisyen dışında unutulmuş gibidir. Ben de doğal olarak kendisini bir siyaset bilimi kitabının dipnotlarında keşfettim. Kendi zamanında eserleri büyük bir tartışma odağı haline gelen Pufendorf ismini siz de benim gibi bir kitabın dipnotunda yahut bibliyografya kısmında görmüş olabilir veya benden önce kendisini duymuş ve çoktan okumuş da olabilirsiniz.

Ben toplum sözleşmesi kuramına meraklı bir yüksek lisans öğrencisiyken “Pufendorf’u tez konusu olarak neden seçmiyorum ki” diye düşündüğümde elimde iki şey vardı: düşünürün ismi ve birkaç dipnot. Bu birkaç dipnotu takip ederek kendisinin asıl eserlerine ulaştım ve asıl eserlere atıf yapan, kısmen de klasik sayılabilecek birkaç felsefe tarihi kitabını külliyatıma ekledim derken Pufendorf’un ismi bende bütünsel bir imge halini aldı ve bugünkü şekline büründü.

Ben, bu imgeyi tez haline getirirken tez başlığındaki konunun merceğini fazla aşındırmamaya ve tezin vermek istediği mesajı sizlere iletmeyi denedim. Bazı pasajlarda yanlış yorumlar yapmış olabilirim fakat bundan ve bu teze başlamaktan pişmanlık duymuyorum. Çünkü bu tezi yazmaya başlamadan evvel kendi kendime keşke bir tane “giriş” kitabı olsaydı dediğim çok sefer oldu. Bu tezin yazılma motivasyonlarından birisi de budur. Türkiye’de iyi bir giriş kitabı bulmak zorken üstüne spesifik bir konunun giriş kitabı bulabilmek çok daha zordur. Ben de bir gün birileri Pufendorf’u merak eder de kendisine dair yazılanları araştırırken bir giriş kitabı arayışına girerse benim tezimi bulabilir düşüncesiyle hareket ettim. Umarım bu dileğim gerçekleşir.

GİRİŞ

Samuel Pufendorf, 8 Ocak 1632 tarihinde Saksonya'nın Fiohe kasabasında, Luther Kilisesine bağlı bir ailede, Spinoza, Locke ve Cumberland ile aynı yılı paylaşarak dünyaya gelmiştir.

1658 yılında hukuk fakültesinden mezun olan Pufendorf, Leiden Üniversitesinde bir iş bulmuş ve 1660 yılında “Two Books of the Elements of Universal Jurisprudence” (*TBJ*) isimli ilk eserini yayımlamıştır. Leiden'deki işinden, imparatorlukça çıkarılan yeni bir vergiyi eleştirmesi neticesinde 1668'de ayrılmak zorunda kalmış ve “De Jure Naturae et Gentium” (*DJN*) ile “Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi” (*De officio*) eserlerini yazacağı Lund Üniversitesinin daveti üzerine İsveç'te hukuk profesörü olarak çalışmaya başlamıştır.¹

Pufendorf, Wolff ve Thomasius ile birlikte, modern doğal hukuk düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biri olarak gösterilmektedir.² Özellikle Thomasius, Pufendorf'un eserlerini kendisine kaynak edinerek hukuk kuramını oluşturmuş ve Alman Aydınlanmasına büyük katkılarda bulunmuştur.

Pufendorf'un değerli olduğunun ileri sürülmesine karşın akademide kendisine yeterince önem verildiğini söylemek zordur. Batı dünyasında, on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda isminden söz ettiren Pufendorf'un eserlerine bugün tarihsel bağlam dışında atıf yapıldığı pek görülmez. Hatta Pufendorf çalışmalarının son üç beş yıla kadar yirmi beş yıllık bir suskunluğa büründüğünü söylemek bile mümkündür.

Türk literatürüne ise Pufendorf'un henüz giriş yaptığı dahi söylenemez. Kendisi hakkında Türkçe yazılmış hiç monografi olmadığı gibi doğrudan kendisini konu alan bir makale de yoktur. Türk okurunun Pufendorf'un ismini görebileceği yer ancak siyaset veya hukuk felsefesi tarihi kitaplarının dipnot kısımlarıdır. Fakat yakın zamanda, *De officio* eseri Türkçeye kazandırılmıştır.³ Elinizdeki çalışma Pufendorf'un modern hukuk düşüncesine özgül katkısını ortaya koymak ve böylece doğal hukuk düşüncesi bakımından Türkçe literatürü zenginleştirmek amacıyla yazılmıştır.

¹ Pufendorf, Samuel, “Editor's Introduction”, (içinden) **Samuel Pufendorf's Political Writings** ed. Craig L. Carr, çev. Micheal J. Seidler, Oxford University Press, New York, 1994, s.4-5.

² Schmitt-Maass, Christoph, “‘Lumen Supernaturale’ vs ‘Lumen Naturale’: Human rights and their religious implications in natural law in the early enlightenment (Pufendorf - Thomasius - Wolff)”, **German Life and Letters**, C.78, S.1, ss.16-30, s.17-18.

³ Pufendorf, Samuel, **Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi**, çev. Reha Kuldaşlı, 1.Bs. Timaş Yayınları, İstanbul, 2023. (**Pufendorf**, Doğal Hukuka Göre)

Erken Aydınlanma olarak adlandırılan on yedinci yüzyılda Pufendorf, doğal hukuk geleneğini kendi tabiriyle bilimsel ve sistematik bir zemine oturtmaya çalışan önemli figürlerden birisidir. Kendisini takip eden Christian Thomasius, bu geleneği sürdürmüş ve aslında Grotius'tan başlayan modern hukuk akımını ileriye taşıma gayretinde olmuştur. Pufendorf'un çalışmaları, bu bağlamda Thomasius'un taşıdığı ve Kant'a kadar giden bir yolu açmıştır.

Pufendorf, sistematik doğal hukuk girişimiyle iradecilik ve ahlaki realizm arasında bir köprü kurarak insanın doğa yasası gereği toplumsal bir varlık oluşunun yanı sıra pozitif hukukun düzenleyici rolünü açıklamaya çalışmıştır. Otuz Yıl Savaşları'nın bittiği ve Vestfalya Barışı'nın imzalandığı bir Avrupa'da doğan Pufendorf, silahların sustuğu fakat dinsel ve siyasi parçalanmışlığın henüz bitmediği bir atmosferde hukuk ve ahlak kuramını, Tanrı'nın buyruğu, insan aklı ve devletin otoritesi kavramları etrafında şekillendirmiştir. Bu yönüyle hukuku yalnızca bir yükümlülükler bütünü değil, aynı zamanda toplumsal barışın ve düzenin akıl temelinde kurulmuş aracı olarak görmektedir. Pufendorf'un katkısı, doğal hukuku hem modern devlet düşüncesiyle uyumlu hale getirmek, hem de tüm insanlık için geçerli bir kurallar silsilesi olarak kurgulamaktır.

Pufendorf, doğal hukuku doğru aklın buyruğu olarak tanımlamıştır. Bu buyruk ise insanların akıl yoluyla türettiği bir şey değildir. Pufendorf'un doğru aklın buyruğundan kastı, insanın kendi durumundan hareketle hangi ölçütlere göre yaşaması gerektiğini kavrayabilmesini sağlayan bir yetidir. Bu yeti, doğal hukukun yasasını, yani doğa yasasını keşfedecektir. Bu yasayı emreden ise Tanrı'dır.

Pufendorf'un hukuk anlayışında Tanrı'nın emri iki yönlüdür: Hem insan doğasına uygun olarak emredilmiş bir doğa yasasıdır hem de insanın ihtiyaç ve kırılganlıklarının önüne geçebilecek yegâne çözümdür. İnsan doğası ve doğa yasası arasındaki ilişki Pufendorf'un kuramında büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda Pufendorf'un yanıtlamaya çalıştığı sorulardan biri de Tanrı'nın doğa yasasını neden emrettiği ve insanın doğa yasasına neden ihtiyacı olduğu sorusudur. Bu ilişkinin içerisine Pufendorf insan aklını ve devletin rolünü de dâhil etmiştir.

Pufendorf, normatif dünyanın işleyişini daha iyi anlatabilmek için, fiziki dünyadan bağımsız, Tanrı ve insan tarafından insanın ahlaki-hukuki dünyasına yüklenen normatif bir varlığı bizlere tanıtmaktadır: ahlaki varlık. Bu varlık türü, Pufendorf'un kuramının başat unsurlarındandır. Pufendorf, ahlaki varlıkları ontolojik olarak fiziksel varlıkların ahlaki yönünü belirtmek için kullanmıştır: rütbe, makam, yetki, görev...

Pufendorf'un insan eylemleri ve isnat edilebilirlik konusunda ortaya koyduğu görüşler modern hukuk düşüncesi ve uygulaması içerisinde hala güncelliğini korumaktadır. İnsan iradesinin özgürlüğünü vurgulayan Pufendorf, insanın meydana getirdiği eylemlerden sorumlu tutulabilmesi için, yani eylemlerin kendisine isnat edilebilmesi için, insanın eylemlerini kategorilere ayırmıştır. Bu doğrultuda Pufendorf, hangi durumda insanın eyleminin faile isnat edilebileceğini, hangi durumlarda faile isnat edilemeyeceğini belirtmiştir.

İnsan eylemleri ve isnat edilebilirlik hususlarıyla beraber Pufendorf, insanın toplumsal hayattaki eylemlerinin yasalara olan uygunluğunun değerlendirme konusu yapılmasına olanak sağlamıştır. İradeci ahlak anlayışını benimserken öne sürdüğü iddia, yasa olmaksızın eylemlerin iyi veya kötü olamayacağıdır. Doğal ve pozitif yasa, isnat edilebilirliğin temel çerçevesini oluşturur: eylemler yalnızca bir yasa bağlamında anlam kazanır, sorumluluk da ancak bu yolla tesis edilir. Dolayısıyla Pufendorf'un sisteminde insan eylemleri, isnat ve yasa kavramları arasında sıkı bir bütünlük vardır.

Toplumsal yaşam, insanın doğal durumdan çıkarak geçeceği evredir. Pufendorf, bu evrelerin birden fazla olabileceğini belirtmiş ve bu evrelerin –çok keskin bir şekilde ayrılmasa da- aşamalardan oluşabileceğini öne sürmüştür. Doğal durumdan çıkış, iki sözleşme ve bir rejim kararnamesi yoluyla gerçekleştirilecektir. Bunun neticesinde de iradi yolla devlet kurulmuş olacaktır.

Pufendorf'un tasvir ettiği devlet, doğa yasasıyla uyumlu bir doğrultuda pozitif yasalar yapacak, toplumsal durumun devamlılığını sağlayacak ve insanların güvenliğinden sorumlu olacaktır. Böylece Pufendorf, devlete bağlı olan yurttaşların hangi ödevleri yerine getirmesi gerektiğine dair olan öğretisini kurgulamaktadır. Devlet, doğa yasasına aykırı olmayacak ödevleri getirir. Devletin getirdiği ödevlerin sayısı tahdidi değildir ve doğa yasasına uygun başkaca ödevlerin öne sürülmesi mümkündür. Bu ödevlerin maksadı, doğa yasasının emrettiği doğrultuda insanları toplumsal yaşama adapte etmek ve toplumsal yaşamı korumaktır.

Pufendorf'un akıl yürütme çizgisine koşut olarak kurgulanan bu tez, iki bölümden oluşmaktadır. “Eylem ve Yasa” başlıklı birinci bölüm Pufendorf'un hukuk kuramının temelleri olan insan iradesi, insan eylemi ve isnat edilebilirlik konularıyla başlamaktadır. Bu bağlamda Pufendorf'un, insanın yasa karşısındaki sorumluluğunu nasıl temellendirdiği açıklanacaktır.

Pufendorf'a göre insan ancak ahlaki eylemler ve toplumsal durum söz konusu olduğunda sorumlu tutulabilmektedir. Bu açıdan onun amir, yükümlülük ve yüklenici konusundaki görüşleri önem arz etmektedir. Bu bölümlerin ele alınmasıyla devam eden

birinci bölüm, ilk amir olarak Tanrı ve ilk yasa olarak doğa yasasının ele alınmasıyla sonlanmaktadır.

Ahlakın kaynağını nihai olarak Tanrı'nın buyruğuna dayanan mantıksal bir silsile içinde temellendiren Pufendorf'a göre bu kaynak doğa yasasıdır. Tanrı, bu yasayı emretmiştir ve insanlar bu yasayı takip etmek zorundadır. Tanrı'nın doğa yasasını emrederken sahip olduğu özgürlük ve amirliği meseleleri Pufendorf yorumcuları arasında ayrılıklara ve tartışmalara neden olmuştur. Bu bölümde söz konusu tartışmalar ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Düşünür doğa yasasının uygulanması ve amacının gerçekleşmesi bakımından devleti sorumlu tutmaktadır. Tezimizin “Devlet, Yurttaş ve Yurttaşın Ödevleri” başlıklı bölümünde bu konu ele alınmaktadır. Burada Pufendorf'un toplum sözleşmesi görüşünün özgül nitelikleri özellikle -sıkça benzetildiği- Thomas Hobbes'un görüşleriyle karşılaştırılarak ele alınmaktadır. Egemenlik gücünün doğuşu ve egemene tevdi edilişi, egemenin yetkileri ve artık yurttaş statüsünü de kazanan insanın hem insan olarak hem yurttaş olarak Tanrı'ya, öteki insanlara, öteki yurttaşlarına ve egemene karşı ödevleri bu bölümün konularını oluşturmaktadır. Pufendorf'un belirttiği ödevler ile Hobbes'un doğa yasalarının karşılaştırılmasıyla ikinci bölüm ve tez tamamlanmış olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EYLEM VE YASA

Pufendorf, *De officio* 'ya insan eylemi konusuyla başlamaktadır. Kitabın sırasıyla ilk iki başlığı şöyledir;

1. İnsanın Eylemi Üzerine,
2. İnsanın Eylemlerinin Kuralı veya Genel İtibarıyla Hukuk Üzerine.

Bu iki başlık, Pufendorf'un insan araştırmasındaki temel noktaların tespiti için bize büyük bir ipucu da vermektedir zira Pufendorf evvela “insanın eylemini” araştırmakta ardından da insanın eyleminin içgözlemliliğine (*reflexivity*) dair birtakım tespitlerde bulunmaktadır. Bu iki başlıkta Pufendorf, insanın yalnızca eylem boyutunu ele almamakta, araştırmasının ilerleyen kısmında insanın fiziksel ve manevi boyutlarına yönelik yapacağı çıkarımların da temelini atmaktadır.

1.1. İnsan İradesi ve İnsan Eylemleri

Pufendorf, insanı Tanrı tarafından yaratılmış özgür bir varlık olarak tanımlamıştır. Ona göre insanı hayvanlardan ayıran yeti, irade ve akıldan başka bir şey değildir.⁴ Özgür insan, iradesi doğrultusunda bir şeyi yapıp yapmama konusunda seçim yapabilen insandır.⁵

Pufendorf, insan iradesi konusunda şunları dile getirmiştir:

*“En bilge olan Tanrı, insanın yasalarla yönetilen bir varlık olmasını istediğinden insan eylemlerine içsel bir yön verici olarak iradeyi insanların ruhuna yerleştirdi. Böylece insana sunulan ve insanca anlaşılan nesneler karşısında, herhangi bir fiziksel zorunluluktan bağımsız içsel bir ilkeye dayanarak onlara yönelme, kendisine en uygun görüneni seçme ve uygun bulmadıklarından ise yüz çevirme imkânı verildi.”*⁶

İnsanın aklını “özel bir ışık” olarak nitelendirirken ise Pufendorf bu ışığın yapabildiklerini tek tek sıralama yoluna gitmiştir:

1. Durumları daha doğru kavrayıp karşılaştırabilme,
2. Bilinenlerden bilinmeyenlere dair çıkarımlar yapabilme,
3. Şeyler arasında doğru düzenlemeleri yapabilme,

⁴ Pufendorf, Samuel, **Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi**, çev. Reha Kuldaşlı, 1.Bs. Timaş Yayınları, İstanbul, 2023, s.55.

⁵ Haara, Heikki, “Pufendorf: Coercion, Religious Beliefs and Toleration”, (içinden) **Sacred Politics, Natural Law and the Law of Nations in the 16th-17th Century**, Brill, Leiden, 2022, s.273.

⁶ Pufendorf, Samuel, **De Jure Naturae et Gentium Libri Octo**, çev. C.H. Oldfather ve W.A. Oldfather, 1.Bs., Clarendon Press, Oxford, 1934, s.52. (**Pufendorf**, *De Jure Naturae*.)

4. Hareketlerini her zaman aynı şekilde yapmak zorunda kalmama, uygun gördüğünde eylemlerini gerçekleştirebilme, durdurabilme veya uygun hale getirebilme,
5. Yeteneklerini özel olarak desteklemek ve yönlendirmek için bazı yardımcı araçlar icat edebilme veya kullanabilme yetenekleri.⁷

Pufendorf yaptığı bu açıklamalardan sonra insan iradesinin iki farklı şekilde cereyan edebileceğini öne sürmektedir: kendiliğinden ve özgürce.⁸ Kendiliğinden ortaya çıkan eylemler yine iki şekilde ortaya çıkmaktadır: içsel ve dışsal.⁹ İçsel eylemler, bizzat iradenin kendisi tarafından meydana getirilirken geri de alınabilmektedir. İçsel eylemler aynı zamanda amaç yahut araçlarla ilişkilidir.¹⁰ Pufendorf burada dışsal eylemlerin ne olduğuyla alakalı bir değerlendirme yapmadan içsel eylemleri detaylandırmaktadır. Bu doğrultuda Pufendorf içsel eylemlerin bazılarının amaca ilişkin olduğunu, bazılarının ise amaca ulaşma maksadında olduğunu belirtmektedir.¹¹ Amaca ilişkin içsel eylemler iradenin salt yönelimini ifade etmektedir. Pufendorf bunlara örnek olarak, “isteme”, “niyet” ve “tahakkuk” eylemlerini öne sürmektedir.¹² Amaca ulaşma maksatlı içsel eylemlere örnek olarak ise “rıza”, “seçim” ve “kullanım” eylemleri verilmiştir.¹³ Bunların haricinde Pufendorf’un yukarıda sayılanlarla ilgili verdiği başka bir örnek yoktur.

Pufendorf, bu ayrımları yaptıktan sonra iradenin niyet tarafına odaklanmakta ve eylem öncesi hazırlığa bağlı olarak iradeyi tam ve eksik irade olarak ikiye ayırmaktadır.¹⁴ Tam irade, insanın eyleme geçmeden önce yeterince değerlendirme yaptığı ve tutkularının etkisine kapılmadığı durumda ortaya çıkmakta, kısmi iradeyse insanın yeterince değerlendirme yapmadan tutkuları neticesinde eyleme geçmesi halinde söz konusu olmaktadır.¹⁵

Bu ayrımın da ardından Pufendorf, iradenin hukuk boyutunda gireceği kapsamı ilgilendiren bir ayrıma giderek failin eylemini “istemli eylem” ve “istemsiz eylem” olarak ikiye ayırmaktadır.¹⁶ Yukarıda Pufendorf tarafından yapılan açıklamalar iradenin kendi tanımına getirilen detaylandırmalarken bu ayrım iradenin eyleme geçiş anındaki amacı ve eylemi gerçekleştirene eylemin isnat edilebilmesiyle alakalıdır.¹⁷

⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.4.

⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.52.

⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.52.

¹⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.52.

¹¹ Pufendorf, De Jure Naturae, 52.

¹² Pufendorf, De Jure Naturae, 52.

¹³ Pufendorf, De Jure Naturae, 52.

¹⁴ Pufendorf, De Jure Naturae, s.53.

¹⁵ Pufendorf, De Jure Naturae, s.53.

¹⁶ Pufendorf, De Jure Naturae, s.64.

¹⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.64.

Pufendorf, eylemin istemli olarak meydana gelebilmesi için iki gerekliliğin olduğunu belirtmektedir;

1. Meydana getirilmesi istenilen eylem, failin kendi iradesinin istemiyle meydana gelmelidir,
2. Fail, eylemin sonucunda ne olacağını bilmelidir.¹⁸

Pufendorf'un öne sürdüğü ikinci seçenek biraz daha açılmalıdır. Burada Pufendorf'un kastettiği şey insanın "cehalet" içerisinde meydana getirmediği eylemlerdir. Pufendorf, istemli ve istemsiz eylemlere yönelik açıklamalarını *DJN*'de değil *De officio*'da yapmıştır:

*"Tıpkı insanın eylemlerinin iradeden ileri geldikleri ve irade tarafından yönlendirildikleri sürece istemli olarak adlandırılmaları gibi, iradenin aksine gerçekleştirilen eylemler de istemsiz olarak adlandırılır... nitekim daha geniş bir anlamda cehalet nedeniyle gerçekleştirilen eylemleri de içerir."*¹⁹

Devamında Pufendorf, istemsiz eylemlerin mecburi eylemler ile aynı sınıfta yer aldığını belirtmektedir:

*"O halde burada "istemli", "mecburi" ile aynı anlamdadır; yani bir kişinin verebildiği herhangi bir işaret (fakat özellikle fiziksel debelenme yoluyla) isteksizliğine ve onayının olmadığına dair işaret vermesi koşuluyla, daha güçlü bir dış prensip tarafından uzuvlarını hareket ettirmek zorunda bırakılması durumunda."*²⁰

Pufendorf, istemsiz eylemler ile mecburi eylemlerin aynı sınıfta yer aldığını belirttikten sonra mecburi eylemler hususunu biraz daha genişletmektedir:

*"İstemsiz, daha az uygun olarak, mecburiyetin kısıtlanmadığı diğer koşullarda kişinin korkuyla uzak duracağı bir şeyin ağır mecburiyet kısıtlaması altında ehveni şer olarak seçildiği (ve yapıldığı) durumlarda da uygulanır... ancak etki söz konusu olduğunda istemsiz eylemlerle bir ortak noktaları vardır, zira aktörü bunlardan hiç sorumlu tutmamak veya kendiliğinden eylemlere nazaran daha az sorumluluk atfetmek olağandır."*²¹

Pufendorf'un yaptığı bu açıklamalardan sonra iradeye dair şöyle bir tablo karşımızda durmaktadır;

1. İradenin Kaynağına Göre Sınıflandırma

Kendiliğinden Ortaya Çıkan İrade: İradenin kendisi tarafından meydana gelen, geri alınabilen ve amaç veya araçlarla bağlantılı olan irade türüdür.

Özgürce Ortaya Çıkan İrade: Pufendorf'un "özgürce" kavramıyla kastettiği, insanın sadece içgüdüsel olarak değil, akıl yürütme, dikkatini yönlendirme, iyi ve kötü nedenleri tartma ve eylemlerini bilinçli bir şekilde seçme yeteneğine sahip olmasıdır. Bu en azından

¹⁸ Pufendorf, *De Jure Naturae*, s.64.

¹⁹ Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre*, s.58.

²⁰ Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre*, s.58.

²¹ Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre*, s.58.

metnin genelinden yapabildiğimiz yorumdur. Pufendorf'un bu konuda hakkında ilk elden bir değerlendirmesi yoktur.

2. Eylem Öncesi Niyete Göre Sınıflandırma

Tam İrade: Eyleme geçmeden önce yeterli değerlendirme yapıldığı ve tutkuların etkisine kapılmadan hareket edildiği irade türüdür.

Kısmi İrade: Yeterli değerlendirme yapılmadan, tutkuların etkisiyle gerçekleştirilen irade türüdür.

3. Hukuki Boyut Açısından Sınıflandırma

İstemli Eylem: Eylemin failin kendi iradesiyle gerçekleştirildiği ve sonucunun bilindiği durumları ifade etmektedir.

İstemsiz Eylem: Eylemin iradeye aykırı veya cehalet içerisinde meydana geldiği ve mecburi eylemlerle aynı kapsamda değerlendirildiği durumları ifade etmektedir.

Pufendorf, hukuki boyut açısından yaptığı bu ayrımın ardından insan eylemleri bakımından bir sonraki önemli konuya geçmektedir: isnat edilebilirlik. Pufendorf'un isnat edilebilirlik konusunu ele alışı ile eylemleri istemli-istemsiz şeklinde sınıflandırması bağlantılıdır. Isnat edilebilirlik konusunda dikkat edilmesi gereken unsur da özgürlüktür.

Pufendorf felsefesinde özgürlük, insan iradesinin bir yetisi olarak tanımlanmakta, eylem için gerekli tüm koşullar sağlandığında, insanın önündeki seçeneklerden birini seçme veya seçmeme, seçtikten sonra diğerlerini reddetme ya da sunulan tek bir şeyi kabul edip etmeme, yapma veya yapmama yeteneği olarak ortaya çıkmaktadır.²² Ancak insan, tıpkı istemsiz irade durumunda olduğu gibi, eylemlerini kendi iradesine uygun biçimde gerçekleştiremediğinde özgür bir eylem meydana getirmiş sayılmaz. Bu nedenle, insanın böyle bir durumda gerçekleştirdiği eylem, Pufendorf'un isnat edilebilirlik için aradığı koşulları karşılamaz. Zira Pufendorf'a göre bir eylemden sorumlu tutulabilmenin temel şartı, o eylemin bizzat failin iradesi tarafından başlatılıp yönlendirilmiş olmasıdır.²³

“İnsanın kontrolü altında bulunabilecek ve işlenmesinin veya işlenmesinin kendi gücü dahilinde bulunduğu her türlü eylem, ilgili kişiye isnat edilebilir. Bunun aksine hiç kimse, kendi başına veya sebebi açısından kendisinin gücü dahilinde bulunmayan bir eylemin aktörü sayılamaz.”²⁴

Eylemin, eylemi meydana getiren kişiye isnat edilebilmesi için eylemi meydana getiren kişi, eylemi kontrol edebilmeli ve bu eylemle mükellef olabilmelidir.²⁵ Kişinin eylemden doğan mükellefiyeti eylemin kendisince meydana getirilmiş olmasıyla alakalıdır.

²² Pufendorf, De Jure Naturae, s.53.

²³ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.58.

²⁴ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.58.

²⁵ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.59.

Pufendorf, iradeye dair bu açıklamalarından sonra insan eylemlerinin hangi durumlarda isnat edilebilir olmadığı konusuna giriş yapmaktadır. Bu araştırma, günümüzde failin meydana getirdiği fiilden sorumlu olmadığı konusunda yapılan hukuki tartışmalarda güncelliğini korumaktadır. Örneğin Pufendorf, eylemin istemsiz olduğu cehalet durumunda (bu durum failin eylemin sonucunun ne olacağını bilmediği durumda geçerlidir)²⁶ kişinin, meydana getirdiği eylem neticesinde sorumlu tutulamayacağını öne sürmektedir.²⁷ Çünkü Pufendorf, insan aklının işlevini yerine getirmediği durumlarda insanın eylemini yönlendiremeyeceğini söylemektedir.²⁸ Pufendorf tarafından temelleri atılan bu düşünce ile haksızlık teşkil eden hareketin yahut bu hareketin faile isnat edilemediği durumlarda eylem sonucundan failin sorumlu olmayacağı görüşü ortaya çıkmıştır.²⁹

1.2. Isnat Edilebilirlik ve Ahlaki Eylemler

Pufendorf'un isnat edilebilirlik kuramı, insan özgürlüğü ile insanın istemli eylemlerinin oluşumuyla alakalıdır. İnsan eyleme geçerken bir şeyi yapmayı veya yapmamayı tercih edebilir. Fakat insanın bir amirin yükümlüğü altında olduğu durumlarda bu tercihin sonuçları olacaktır. Ne zaman ki insan toplumsal yaşamda kendi tercihiyle bir eylemi gerçekleştirir, işte o zaman bu eylem ahlaki değerlendirmenin konusu yapılır ve insan eylemleri “ahlaki eylemler” olarak anılır:

“...insan eylemlerini hayvan davranışlarından ayıran özellikler olarak akıl ve irade olarak belirledikten sonra sıra genel olarak ahlaki eylemleri incelemeye geldi... ahlaki eylemler, toplumsal yaşam üzerindeki etkileri açısından değerlendirilen istemli insan eylemleridir.”³⁰

Eylemler, iyi veya kötü gibi içkin değerlere sahip değildir.³¹ Pufendorf, eylemlerin ancak yasaya uygunluğu bağlamında ahlaki değerlendirmelere konu olabileceğini belirtmektedir. Ahlaki değerlendirme neticesinde failin eylemi yasaya aykırılık teşkil ediyorsa bu, failin eyleminden dolayı cezalandırılabilmesinin gerekçesidir.³²

Pufendorf ve Aquinas'ta eylemin insana isnat edilebilirliği birbirine benzemektedir. Aquinas da eylemin üzerinde failin hâkimiyetinin olduğu durumlarda eylemin faile isnat

²⁶ bkz. 21'inci atf.

²⁷ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.60.

²⁸ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.60.

²⁹ Atalay, Ayşe Özge, **Ceza Hukukunda Actiones Libere in Causa Kavramı**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019, s.28.

³⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.66.

³¹ Bkz. 1.3.2.1.

³² Pink, Thomas, "Natural Law and the Theory of Moral Obligation", **Studies In The History of Philosophy of Mind**, C.8, 2009, ss.97-114, s.108.

edileceğini belirtmektedir.³³ Fakat bu iki düşünür eylemin ahlaki değerinin mi yoksa eylemin mi insana isnat edileceği konusunda birbirinden ayrılmaktadır.

Pufendorf, yasaya aykırı kötü bir eylemin gerçekleştirilmesi durumunda eylemin kötülüğünün faile yüklenmediğini savunmaktadır.³⁴ Çünkü atfedilen eylemin kötülüğü veya iyiliği değil, eylemin kendisidir. Aquinas ise tam aksine eylemin kötülüğünün veya iyiliğinin faile atfedileceğini belirtmiştir.³⁵ Aquinas bu değerlendirme hakkında şunları söylemiştir:

*“Bir eylem ya övülmeyi ya da kınanmayı hak eder. Çünkü bu eylem failine isnat edilir. Zira övmek ya da kınamak, bir kimseye eyleminin iyiliğini ya da kötülüğünü isnat etmekten başka bir şey değildir.”*³⁶

Pufendorf’un kuramında eylemin ahlaki değeri yasalarla belirlenmiş ve failin gerçekleştireceği eylemler bu yolla düzenlenmeye çalışılmıştır. Yasayı emreden amir, insan eylemlerinin iyi ya da kötü olduğunu tespit edecek ve bunları yaptırımlara bağlayacaktır.

Pufendorf, ahlaki eylem kavramını daha iyi aktarabilmek için bu eylemin maddi ve şekli unsurları olduğunu belirtmektedir.³⁷ Bu ayrımında maddi unsur, eylemin iradeye olan salt hareket olarak bağlılığını; şekli unsur ise eylemin iradeye olan isnat edilebilirliğini ifade etmektedir.³⁸ Pufendorf maddi unsura örnek olarak şunları saymıştır: hareket (*locomotion*), duysal iştah, dış ve iç duyuların işleyişi ile anlama kabiliyeti sırasındaki zihin faaliyeti.³⁹ Burada Pufendorf’un kendisine dayanak yaptığı nokta yine insanın özgür iradesidir. Pufendorf, ahlaki sebep sayılabilmek için gerekli olan şeyin eylemi yapan kişinin sahip olduğu tercih kudreti olduğunu belirtmektedir.⁴⁰ Ayrıca Pufendorf, istemli eylemlerin içgözlemlili (*reflexive*) yönünü de vurgulayarak fiilin faile isnat edilebildiği ölçüde istemli eylemin “insani eylem” olarak adlandırıldığını da öne sürmektedir. “Bu içgözlemlili özelliğe sahip istemli eylemler, kelimenin özel anlamıyla ‘insani’ olarak adlandırılır.”⁴¹

Pufendorf, eylemin faile isnat edilebilirlik ölçüsünü eylemin istemli şekilde gerçekleştirilmesine bağlamış olsa da şekli unsur söz konusu olduğunda failin, gerçekleştirilen eylemin kontrolünün tamamına bizzat muktedir olmadığı durumları da değerlendirme konusu yapmaktadır. Yani eylem gerçekleştiğinde eylemin sonuçlarının isnat

³³ Pink, s.102.

³⁴ Pink, s.107.

³⁵ Pink, s.102.

³⁶ <https://www.newadvent.org/summa/2021.htm> (Erişim tarihi: 08.09.2025) Aquinas, Thomas, **Summa Theologica**, 1, 2 q21, a.2, answ.

³⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.66.

³⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.66.

³⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.67.

⁴⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.70.

⁴¹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.66-67.

edildiği kişi, eylemi meydana getirmeyen kişi de olabilmektedir.⁴² Pufendorf, burada bizlere günümüzdeki dolaylı fail / azmettiren kavramlarının tanımını yapmaktadır aslında:

“Örneğin bir kişinin, başkasının başına eliyle vurması, bir sopayla kırması, üzerine köpek salması veya katil göndermesi suretiyle zarar vermesi durumlarında, meydana gelen zararın ahlaki sebebi sayılacağı ifade edilmektedir.”⁴³

Metnin devamında Pufendorf, ahlaki eylemin maddi unsurunun yalnızca fiziksel fiillerle sınırlanmadığını, ihmaller, alışkanlıklar, hayvanlar ve doğa olayları neticesinde ortaya çıkan olayların da ahlaki eylemin maddi unsurunu karşılayabileceğini söylemektedir.⁴⁴ Bunu desteklemek için güncel borçlar ve ceza hukuku derslerinde verilen bir örneği öne sürmektedir: “Tanrı’nın yasasında, saldırgan olduğu bilinen bir öküzün verdiği zararın sorumluluğu öküzün sahibine aittir.”⁴⁵ Pufendorf’un verdiği örneğin yasal düzenlemesi Türk hukukunda mevcuttur:

1. *“Bir hayvanın bakımını ve yönetimini sürekli veya geçici olarak üstlenen kişi, hayvanın verdiği zararı gidermekle yükümlüdür.”*
2. *Hayvan bulunduran, bu zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse sorumlu olmaz.*
3. *Hayvan, bir başkası veya bir başkasına ait hayvan tarafından ürkütülmüş olursa, hayvanı bulunduranın, bu kişilere rücu hakkı saklıdır.”⁴⁶*

Türk hukukunda hayvan bulunduranın sorumluluğu olarak adlandırılan bu sorumluluk, kusursuz sorumluluk örneklerindendir. Bu sorumluluğun dayandığı esas, insanın hayvan üzerindeki egemenliği perspektifinden gerekçelendirilmektedir.⁴⁷

İnsan, kendi iradesi doğrultusunda meydana getirdiği eylemlerden sorumludur, yani eylemin sonucu faile atfedilebilmektedir. Fiziksel varlık olarak insan bu eylemin failiyken, ahlaki olarak yasa karşısında insan ise bu eyleminden olan kişidir. Yani burada failin karşı karşıya kaldığı iki farklı sorumluluk vardır. İradesi doğrultusunda eylemi gerçekleştiren insan eylemin hem fiili faili, eylemin neticesinden de yasalar karşısında ahlaki failidir.⁴⁸

Pufendorf’un insan eylemleri konusu ve eylemlerin değerlendirilebilmesi hususu, onun ahlak metafiziğiyle yakından alakalıdır. Çünkü Pufendorf eylemlerin içkin değerlere

⁴² Pufendorf, De Jure Naturae, s.70.

⁴³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.68.

⁴⁴ Pufendorf, De Jure Naturae, s.67.

⁴⁵ Pufendorf, De Jure Naturae, s.67.

⁴⁶ 6098 numaralı Türk Borçlar Kanunu Madde 67.

⁴⁷ Oğuzman, Kemal/Öz, Turgut M., **Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt II**, 14.Bs., Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2018, s.160-162.

⁴⁸ Goyard-Fabre, Simone, **Pufendorf et le droit naturel**, Presses Universitaires de France, Paris, 1994, s.55.

sahip olmadığını belirterek yasaya atıf yapmaktadır.⁴⁹ Yasa, amirin emridir ve bu emir bir ahlaki varlık olup ancak fiziksel varlıkların ahlaki uzamına yüklenebilmektedir.

1.3. Pufendorf'un Ahlak Metafiziği

Pufendorf, insan eylemlerini ele aldıktan sonra insanın iradi eylemlerinin sınırlarını düzenleyen ve belirleyen şeyin ne olacağı konusunu ele almıştır. Bunun için Pufendorf, fiziksel varlıklara yüklenen ve fiziksel varlıkların ikincil boyutlarının kavranması için gerekli olan ahlaki varlıkları öne sürmüştür.⁵⁰ Ahlaki varlıklar, fiziksel varlıklarda olduğu varsayılan hukuki-ahlaki bir düzleme yüklenmektedir. Pufendorf'un ortaya attığı bu düalist varlık teorisi, kendisinin ahlaki eylem, yükümlülük ve doğa yasası kuramlarının temelini oluşturacaktır. Pufendorf, eylemlerin *içkin* değerlere sahip olmadığını ilan ederek eylemlerin değerlendirmelerini yapma yetkisini siyasal organlara bırakmaktadır:

“İnsanın eylemleri iradeden kaynaklanır... farklı insanların iradeleri ise farklı istikametlere meyillidir. Dolayısıyla insanlığın düzeni ve adabı(nın) tesis edilebilmesi için bu iradelerin uyabileceği bir kural olması gerekirdi.”⁵¹

Pufendorf, neden böyle bir yol seçtiğini anlatan şu cümleleri sarf etmektedir: “... aksi takdirde her insan... aklına gelen her şeyi yapardı ve bunun sonucunda insanlar arasında büyük bir kargaşa olması kaçınılmaz olurdu.”⁵²

Pufendorf, varlık kuramının başında ahlaki varlık ve fiziksel varlık ayrımını yapmış olmasına rağmen ahlaki varlıkların uzayda kapladıkları alanı tam olarak ifade etmeyi tercih etmemiştir. Bu ayrımın daha rahat anlaşılabilmesi için fiziksel varlıkların uzayda kapladığı düzleme benzer hukuki-ahlaki bir varsayımsal düzlemin dile getirilmesi Pufendorf'un teorisinin anlaşılmasında epey katkı sağlayacaktır. Goyard-Fabre ahlaki varlık düzlemi hususunda şu anlatımı tercih etmiştir:

“Ahlaki varlık, fiziksel varlığın üzerine yüklenerek bir bakıma fiziksel düzlemi ahlaki bir düzlemle ikiye katlar. Çağdaş terimleri kullanacak olursak bunları olgular ve değerler ya da varlığın tanımlayıcı düzeni ve olması gerekenin normatif düzeni olarak birbirinden ayırırsak herhangi bir yanlışlığa düşmemiş oluruz.”⁵³

Pufendorf, ahlak metafiziği konusunu DJN'nin başında ele almaktadır. Ahlak metafiziği konusunu incelemesinin altında yatan sebep ise şudur:

⁴⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.28.

⁵⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.5 vd.

⁵¹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.63.

⁵² Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.63.

⁵³ Goyard-Fabre, s.47.

“İlk felsefenin [metafiziğin] görevi, doğasına uygun olarak var olduğu sürece, şeyleri olabilecek en geniş ölçüde tanımlamak, isabetli şekilde kategorilere yerleştirmek ve her birinin doğasına ve durumuna dair geniş ölçüde açıklama getirmektir”.⁵⁴

Pufendorf bu açıklamalarıyla, kendisini Grotius’un ahlaki realizminin tam karşısında konumlamaktadır.⁵⁵ Grotius’un ahlaki realizmi şu pasajda görülebilmektedir:

“Nasıl matematikçiler biçimleri incelerken, bu biçimleri kapsamlarından soyutlaştırıyorlarsa, ben de hukuku incelerken, düşüncemi her türlü somut olaydan uzak tuttum.

...

Tanrı'nın gücü ölçüye ne kadar sığmaz olursa olsun, bu gücün bile erişemeyeceği birtakım şeyler vardır. Nasıl, iki çarpı ikinin dört etmemesini sağlamak Tanrı'nın bile elinde değilse, özü kötü olan bir şeyin kötü olmamasını sağlamak da O'nun elinde değildir.”⁵⁶

Görüldüğü üzere Grotius, normatif önermelerin aslında bu dünyanın bir parçası olduğunu iddia etmektedir. Ona göre normatif önermelerin iradeden bağımsız kendi gerçeklikleri vardır ve en üstün iradenin sahibi olan Tanrı dahi bunların doğasını değiştirememektedir. Pufendorf’a göre ise yukarıda alıntıladığımız pasajda belirttiği gibi amirce emredilen herhangi bir yasa olmaksızın, eylemlerin değerlerine dair bir çıkarımın yapılması mümkün değildir.

1.3.1. Ahlaki Varlıklar

Ahlaki varlık bahsini açmadan evvel Pufendorf’un da kısaca değindiği fiziksel varlıkların ne olduğuna dair bir açıklama yapılmalıdır. Fiziksel varlıklar, terimden de anlaşılabilceği gibi yaratılmış fiziksel *şeylerle* alakalı olup bunların tek yaratıcısı Tanrı’dır.⁵⁷ Ahlaki varlıklar ise Tanrı yahut akıllı varlıklarca (tek akıllı varlık insandır) fiziksel varlıklara yüklenen ve fiziksel varlıklara ayrı bir katman kazandıran yüklemelerdir.⁵⁸

Tanrı, insan gibi akıllı varlıklar ve egemen tarafından insan eylemlerine veya fiziksel varlıklara yüklenebilen ahlaki varlıklar, insan ve toplumsal hayatın devamlılığı için yaratılmış, fiziksel varlıklara anlam yükleyen ve onların sınırlarını toplumsal hayat doğrultusunda belirleyen modlardır.⁵⁹ Ahlaki varlık türü, fiziksel varlığın aksine doğal olarak var olan bir şey değildir. Fiziksel varlıklara yüklenen bu varlıklar, fiziksel varlıkların aksine

⁵⁴ Pufendorf, De Jure Naturae, s.3.

⁵⁵ Rørvik, Thor Inge, “Samuel Pufendorf – Natural Law, Moral Entities and the Civil Foundation of Morality”, (içinden) **Philosophy of Justice**, ed. Guttorm Fløistad, Springer, Dordrecht, 2015, s.66.

⁵⁶ Grotius, Hugo, **Savaş ve Barış Hukuku**, çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1.Bs, Ankara, 1967, s.19.

⁵⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.4.

⁵⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.4-5.

⁵⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.4-5.

kendilerine fiziksel dünyada bir yer bulamazlar.⁶⁰ Aynı zamanda bu varlıklar, fiziksel varlıkların tözü de değildirler.

Pufendorf, ahlaki varlıkları yükleyebilecek kişileri belirttiği pasajda bu varlıkların amacını da açıklamaktadır:

“Şu açıkça söylenebilir ki Yüce ve İyi Tanrı insanların vahşi hayvanlar gibi toplumsal hayat ve ahlaki yasadan mahrum şekilde yaşamasını istememiş, ahlaki varlıklar aracılığıyla insanların eylemlerini ve yaşamlarını sabit bir davranış tarzı ile düzenlemesini istemiştir. Aynı zamanda bunların [ahlaki varlıkların] büyük bir çoğunluğu, insanların hayatlarına katkı sağlayacağı ve onu düzenleyeceği düşüncesiyle sonradan eklenmiştir.”⁶¹

İnsanların hayatlarını kontrol edecek yasalar ve ahlaki varlık kuramı, Pufendorf’un kuramıyla tanıtmak istediği yeni insan modelinde önemli iki araç görevi görmektedir. Bu bağlamda Pufendorf ahlaken iradecidir. Ona göre ahlaki şeylerin, insan eylemlerinde doğal olarak bulunduğu söylene dahi ahlak, şeyin fiziksel ilkelerinden ya da eylemin kendi doğasından kaynaklanmamaktadır. İnsan alışkanlıkları yahut insanların kendi fikirleri neticesinde insan eylemlerine bir anlam yüklemeleri, söz konusu eylemlerin salt bu yolla iyi veya kötü olarak değerlendirilebileceği anlamına da gelmemektedir. İyi ve kötü değerlendirmelerinin ancak yasa yoluyla yapılacağını belirten Pufendorf, yasa yapma görevini de amire vermiştir. Bu neticede hangi eylemin iyi, hangi eylemin kötü sayılacağını karar merci amirden başkası değildir.

Pufendorf’a göre insanların farklı fikirleri neticesinde eylemlere farklı ahlaki anlamlar yüklemesi ve neyin iyi olup neyin kötü olduğuna karar vermesi insanların birleşebileceği siyasi düzlemin yaratılmasına engel olacaktır.⁶² Pufendorf’un ahlaki varlıklar konusundaki görüşleri ahlak metafiziğinin yalnızca ahlak kuramı için yaratılmasının ötesinde, birtakım “gerekçelendirme” araçlarıdır aynı zamanda. Ahlaki varlıklar, insanların kendi başlarına belirleyebileceği şeyler olarak düzenlenmemiş olup bunlar Pufendorf’un yeni yaratacağı sistemin birer araçları olarak tasarlanmıştır.

Pufendorf ahlaki varlık yükleme noktasında kronolojik bir anlatımı benimsemiş ve bu tür bir yüklemenin ilk başta Tanrı tarafından gerçekleştirildiğini belirtmiştir.⁶³ Tanrı’nın fiziksel varlıklara yüklediği ahlaki varlık, *doğa yasasıdır*. Doğa yasası, fiziksel varlık olan

⁶⁰ Ahnert, Thomas, “The Metaphysics of Moral Entities”, (içinden) **The Cambridge Companion to Pufendorf**, ed. Knud Haakonssen vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2023, s.94.

⁶¹ Pufendorf, *De Jure Naturae*, s.5.

⁶² Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre*, s.63.

⁶³ Pufendorf, *De Jure Naturae*, s.5.

insanın ahlaki-hukuki düzleminde ilk sırada yer almaktadır.⁶⁴ Bu yasanın ardından fiziksel varlığa yüklenecek diğer ahlaki varlıklar ise insanlar tarafından yüklenen *pozitif yasalar* olacaktır.⁶⁵ Pufendorf, bu yükleme süreçlerinin gerçekleşme tarzını şöyle açıklamaktadır:

*“Nasıl ki fiziksel varlıkların meydana gelişinin tek yolu yaratım ise, ahlaki varlıkların meydana geliş şekli de yükleme kelimesiyle neredeyse en iyi biçimde ifade edilebilir. Zira ahlaki varlıklar, nesnelerin içkin esaslarından kaynaklanmaz. Aksine zaten var olan ve tamamlanmış fiziksel varlıklara, onların doğal etkilerine, akıllı varlıkların iradesiyle sonradan eklenirler ve yalnızca bu varlıkların kararıyla varlık kazanırlar. Aynı zamanda [ahlaki varlığı] yaratanlar, ahlaki varlıklara belirli etkiler de atfedebilirler ve ahlaki varlığın kendisinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeden bu etkileri yine kendi iradeleriyle geri alabilirler.”*⁶⁶

1.3.1.1. Ahlaki Varlık Türleri

Ahlaki varlıklar, Pufendorf’un kuramında üç sınıfa ayrılmıştır fakat ahlaki varlıkların sayısı sınırlı değildir. Aşağıdaki ahlaki varlıklar dışında fiziksel varlıklara uygun başka ahlaki varlıklar da yükleme konusu yapılabilmektedir.⁶⁷

1. Durum veya statü (status/state),
2. Ahlaki kişilikler,
3. Ahlaki nitelikler,
4. Ahlaki nicelikler.

⁶⁴ Pufendorf, De Jure Naturae, s.5; Ramelet, Denis, “Moral Entities, Divine Will and Natural Law According to Pufendorf”, (içinden) **Sacred Politics, Natural Law and the Law of Nations in the 16th-17th Centuries**, ed. Erica Benner vd., Brill, Leiden, 2022, s.291.

⁶⁵ Ramelet, s.291.

⁶⁶ Pufendorf, De Jure Naturae, s.5. Burada dikkat edilmesi gereken nokta kelimenin Latince’den yapılan çevirisidir. Pufendorf’un seçtiği kelime “impositio”dur. İngilizce ve Fransızca çeviriler arasında da bu kelime üzerinde bir itilaf bulunmaktadır. İngilizce çevirilerde ve İngilizce literatürde bu kelime “imposition” olarak tercih edilirken Barbeyrac çevirisinde bu kelime “l’institution” diye çevrilmiş (çevirinin eski olduğu akıldan çıkarılmamalıdır), bazı Fransız yazarlarsa “l’imposition” tercihinde bulunmuştur.

Türkçe literatür ise itilaf oluşabilecek ortama henüz ulaşmamıştır fakat yine de tek Pufendorf çevirisine katılmadığımızı belirtmemiz gerekmektedir. “Yükleme” bizim tercih ettiğimiz çeviridir. Reha Kuldaşlı, De officio’nun Türkçe çevirisinde “dayatma” tercihinde bulunmuştur. Benim Kuldaşlı’nın çevirisini tercih etmeme sebebim ahlaki varlığın Pufendorf tarafından kullanılma biçiminde yatmaktadır. Pufendorf, ahlaki varlığın fiziksel varlığa “impositio” yoluyla eklendiği belirttiğinde bunun ahlaki-hukuki bir zeminde kendisine yer bulduğunu belirtmektedir. Ahlaki varlığın amacını da insan eylemlerinin kontrol edilmesi ve toplumsal hayatın yönlendirilmesi olduğunu belirten Pufendorf’un amacı, ahlaki varlık sayesinde fiziksel varlığı “yükümlülük” altına sokmaktır.

Türk Dil Kurumuna başvurulduğunda “yüklemek” ve “dayatmak” arasındaki fark tamamıyla görülebilecektir. Yükleme fiili, TDK tarafından “yüklemek işi, tahmil” olarak tanımlanmıştır. Yükleme fiilinin mecazi anlamı: “Bir yükümlülük altına sokmak, sorumlu tutmak.” şeklinde belirtilmiş ve örnek cümle olarak “Çocuğun bakımını ona yüklediler” tercihinde bulunulmuştur. Dayatma, dayatmak işi, “dayatmak” fiili ise “Bir şeyi zorla kabul ettirmek; empoze etmek.” şeklinde tanımlanmıştır. Pufendorf, ahlaki varlıkların “zorla kabul ettirildiği” şeklinde katı bir tabir kullanmayı tercih etmemiş, bu varlıkların insan eylemleri ve toplumsal hayatı düzenleyici özelliklerini öne çıkarmıştır. Bu konuda tercih okurundur. Sırasıyla tercih edilebilecek kelime çevirileri şunlardır: “Imposition”, “l’institution”, “l’imposition”, “yükleme”, “dayatma”.

⁶⁷ Ahnert, Thomas, “The Metaphysics of Moral Entities”, s.95.

Ahlaki varlık olarak statü, belirtildiği gibi ahlaki-hukuki bir zeminde, fiziksel varlıklara bağlanan ve kimi zaman da eklendiği fiziksel varlığın tözü ile karıştırılan bir ahlaki varlıktır.⁶⁸ Fakat bunların töz ile karıştırılmaması gerekmektedir çünkü fiziksel varlıklar, ahlaki varlıklara ve doğal olarak da statülere haiz yaratılmamıştır. Bu varlık, akıllı varlıklarca fiziksel varlıklara eklenmiş/yüklenmiştir. Bunun neticesinde de iki varlığın durumları birbirine bağlanmıştır.

Statülerin fiziksel varlıklarla olan bu ikili bağlanma ilişkisi ilk başta totolojik gibi görünmektedir: Hem insanlar tarafından oluşturulmaktadırlar hem de insanın varlığına bağlanmışlardır. Fakat bu bir totoloji değildir. Ahlaki varlıkların, insanın varlığına bağlı oluşu onların, fiziksel varlıklara eklenmedikleri sürece bir anlam ifade etmeyecek oluşlarının zorunlu bir sonucudur.⁶⁹

Ahlaki varlık olan statüler Pufendorf tarafından iki ayrı başlık altında incelenmeye devam edilmiştir:

1. Doğal statü,
2. Arızı statüler.

Doğal statü, insanın doğuşuyla beraber kazandığı statüdür.⁷⁰ Kişiler bu statüyü, Tanrı'nın kendilerine yüklemesiyle kazanmıştır. Aynı zamanda bu statü Tanrı'nın insanlara emrettiği mutlak ödevleri içermektedir: Tanrı'ya karşı ödevler, kişinin kendisine karşı ödevleri, kişinin diğerlerine karşı ödevleri.⁷¹ Arızı statüler, insanların doğumlarında aldıkları yahut sonrasında kendilerine başka bir insani düzenlemeyle verilen statülerdir.⁷²

Ahlaki kişilik, maddeye benzetilerek tasavvur edilebilecek tek ahlaki varlık türüdür. Basit ahlaki kişilik, tek bir insana işaret ederken; bileşik ahlaki kişilik, belirli bir ahlaki bağ ile birbirine bağlı insan gruplarına işaret etmektedir.⁷³

Basit ahlaki kişilik, kamusal veya özeldir.⁷⁴ Kamusal olan kişilik, sivil toplum yararına görev yapan insanların edindiği bir ahlaki varlık türüdür. Özel olan kişilik, kamusal olanın aksine sivil toplum yararını hedeflememekte, kişilerin çıkarları hedeflemektedir.

Bileşik ahlaki kişilik de basit ahlaki kişilik gibi kamusal yahut özeldir.⁷⁵ Kamusal olduklarında bu kişilikler sivil ya da kutsaldır. Kamusal olan bileşik ahlaki kişilik için Pufendorf Katolik Kilisesi örneğini vermektedir. Özel bileşik gruplar, basit kişiliklerde

⁶⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.6-7.

⁶⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.5.

⁷⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.7.

⁷¹ Ahnert, Thomas, "The Metaphysics of Moral Entities", s.95.

⁷² Pufendorf, De Jure Naturae, s.7.

⁷³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.11.

⁷⁴ Pufendorf, De Jure Naturae, s.13.

⁷⁵ Pufendorf, De Jure Naturae, s.13.

olduğu, kamusal olanın aksine çıkar hedeflemektedir. Bu çıkar, aile veya okul gibi toplulukların çıkarıdır.⁷⁶

Ahlaki nitelik ve ahlaki nicelikler, duygulanım ya da değerlendirme modlarıdır.⁷⁷ Ahlaki nitelikler, duygulanım; ahlaki nicelikler de değerlendirme modlarıdır. Bu varlıkların fiziksel varlıklara yüklenmesi yüklendiği varlığın fiziksel doğasında bir değişiklik yaratmaz. Örneğin bir soylu, soyluluktan kovulursa fiziksel varlığında bir değişiklik meydana gelmez. Meydana gelen değişiklik soylunun ahlaki dünyasıdır.⁷⁸

Ahlaki nitelikler, biçimsel ve etkisel olarak ikiye ayrılmaktadır.⁷⁹ Biçimsel ahlaki nitelikler, yüklendiği kişiyi bir amaca yönlendirmez. Bunlar yalnızca yüklendiği kişinin toplumdaki durum ve itibarını göstermek için kullanılan ünvanlardır. Bu ünvanlar, biçimsel ahlaki niteliklerin beraberinde getirdiği değer ve itibarı da göstermektedir.

Etkisel ahlaki nitelikler, belli bir amaca yönelik eylemlere ilişkindir.⁸⁰ Bu ahlaki nitelikler aktif ve pasif olarak ikiye ayrılmaktadır. Aktif nitelikler, güç, hak ve yükümlülüktür. Güç, tam veya eksik olmak üzere iki türdür. Tam aktif nitelik toplumsal durum öncesinde savaşa, toplumsal durumdaysa dava yoluyla icra edilebilmektedir. Bunlara örnek olarak özgürlük, mülkiyet ve hizmet verilmiştir.⁸¹

Hak, ele alınış bakımından güce benzemektedir.⁸² Pufendorf tarafından hak, kişinin başkasına haklılıkla yükümlülük getirmesi, şeylere sahip olması ya da kendisine bir edimin borçlu olmasını sağlayan ahlaki nitelik olarak tanımlanmıştır. Güç ve hak arasındaki fark, hak niteliğinin haklılığa sahip olmasıdır.⁸³ Pasif ahlaki nitelik ise insanın birinden bir şeyi almasına izin vermekte fakat bunu zorlama yoluyla talep etmesine izin vermemektedir.

Ahlaki varlıklara ilişkin bu anlatılanlardan insan eylemlerinin normatif düzenlemeler öncesinde kayıtsız fiiller olduğu ve hukuki ya da ahlaki vasıflara sahip olmadığı; bu tespitin ancak yasa ya da yükleme yoluyla yapılabileceği çıkmaktadır. Pufendorf bu yaklaşımıyla kendinden önceki iki düşüncenin karşısında kendisini konumlamaktadır. Bu düşünceler, insanın ahlaki düzleminde var olan ahlaki norm ve kuralların insana *içkin* olduğu yönünde şekillenmektedir.⁸⁴ İlk görüş, Orta Çağ kaynaklı içkin normlar, ikinci görüş Hobbes'un ahlaki

⁷⁶ Pufendorf, De Jure Naturae, s.13.

⁷⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.16.

⁷⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.18.

⁷⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.16.

⁸⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.17.

⁸¹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.18-19.

⁸² Pufendorf, De Jure Naturae, s.19.

⁸³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.19.

⁸⁴ Hunter, Ian, "The Invention of Human Nature: The Intention and Reception of Pufendorf's *entia moralia* Doctrine", *History of European Ideas*, C. 45, S. 7, ss.933-952, s.934.

fizyoloji görüşüdür. Orta Çağ kaynaklı insana içkin *normlar* görüşü Pufendorf tarafından “...ahlaki varlıklar, nesnelerin içkin esaslarından kaynaklanmaz.” cümlesiyle zaten reddedilmiştir.⁸⁵ Bu konuda şüpheye mahal bırakılacak bir durum söz konusu değildir fakat Hunter, Hobbes’un doğa yasasının keşfi konusundaki görüşlerinin de Pufendorf tarafından reddedildiğini iddia etmektedir.

Hunter’ın iddiası şöyledir:

“Gerçekten de Hobbes ahlaki normların insanın fiziksel doğasına gömülü (içkin) olduğunu, insanın fizyolojik kaynaklı arzu ve nefretlere sahip olduğunu, bu özellikleri neticesinde de insanın ahlaki kişiliğinin çatışmacı bir karaktere büründüğünü ve bu özellikler neticesinde ahlaki yargının ancak bir egemene devredilmesiyle çözülebilecek sınırsız hak iddialarının meydana geldiğini iddia etmiştir.”⁸⁶

Bu iddiaya göre, Hobbes insanın fiziksel doğasındaki özelliklerinde ahlaki normların bulunduğunu belirtmekte ve Pufendorf boş ahlaki düzlem tezi bakımından Hobbes’un karşısında yer almaktadır. Bu iddia çok da haksız değildir zira Hobbes, kendi kuramında insanı haz için çabalayan ve acıdan kaçan bir varlık olarak tanımlarken bu iki duyumun temelinde bir içgüdünün yattığını belirtmektedir.⁸⁷ Kendini koruma ve yaşamı sürdürme içgüdülerini gerekçe gösteren Hobbes için yaşamın sürdürülmesine yönelik olan her şey iyi, tersi olan her şey ise kötüdür.⁸⁸ Hunter, bu noktadan yola çıkarak Hobbes’un kuramında insanlara *içkin* ahlaki normların mevcut olduğunu fakat Pufendorf’un kuramında insanın ahlaki yapısında normatif herhangi bir izin bulunmadığını belirtmektedir.⁸⁹ Çünkü Pufendorf’un ortaya koyduğu insan modelinde insanın ahlaki boyutunda onu harekete geçirebilecek ahlaki bir norm *doğuştan* ve insana *içkin* şekilde mevcut değildir. Bu açıdan Hunter’ın görüşüne katılmaktayız.

Ahlaki varlıklar kuramı, Pufendorf’un siyaset felsefesi alanındaki tezleri açısından da önemli bir zemin sağlamaktadır. Bu kuram üzerinden ilerleyerek Pufendorf, insanı modern devletlerin yurttaşı olma özelliğini öne çıkaracak bir tarzda yeniden tasvir etme olanağına kavuşmuştur. Bu altyapıyla beraber Pufendorf, insanın doğası gereği sahip olduğu ahlaki eğilimler düşüncesini kuramının dışına itmiş olmaktadır. Bunu Pufendorf’un kaleminden okumalıyız:

“İnsanın durumun⁹⁰ ‘doğal’ olarak adlandırılmasının nedeni bunun insan doğasının fiziksel özelliklerinden kendiliğinden ortaya çıkmasından değil, tam aksine insan iradesinden bağımsız şekilde

⁸⁵ Pufendorf, De Jure Naturae, s.5; Hunter, s.934.

⁸⁶ Hunter, s.937.

⁸⁷ Zelyüt, Solmaz, *Descartes’in Gemisinde Dört Adalı*, Say Yayınları, İstanbul, 2022, s.69.

⁸⁸ Zelyüt, s.69.

⁸⁹ Hunter, s.937.

⁹⁰ Lat. “Satus”.

İlahi İrade'nin bir yüklemesi olarak ortaya çıkmasından ve insanın doğumunun ilk anından itibaren ona eşlik etmesinden ileri gelmektedir.”⁹¹

Böylece Pufendorf insanın ahlaki doğasına ilişkin birtakım postulatları reddetmiş ve insanın fiziksel varlığına sonradan yüklenmemiş *içkin* herhangi bir ahlaki varlığın olmadığı kanaatine varmıştır. Burada amaçlanan, insanın ahlaki doğasına ilişkin teleolojik öğeler içermeyen ancak onun toplumsal yaşamını temellendirebilen bir pratik felsefe kuramı oluşturmaktır. Bu tasarı, transandantal öğelerle tanımlanmış insandan ziyade toplumsal rolü için görev kalıplarıyla şekillendirilmiş bir yurttaşın oluşturulmasına hizmet etmektedir.⁹²

Pufendorf'un tasarladığı bu insan, doğal amaçları ve değerleri olan bir varlık değil, akıllı varlıklarca kendisine ahlaki varlıkların yüklendiği bir canlı olarak ele alınmaktadır. Dünyevi amir olarak devletin, yaptığı yasalar aracılığıyla oluşturduğu yükümlülükler, insanın ahlaki yönünün şekillendirilmesi bakımından en büyük yeri tutacaktır.

1.3.2. Yasa, Yükümlülük ve Amir

1.3.2.1. Yasa

Ahlaki varlıklar kuramının amacının insan eylemlerini yönlendirmek ve toplumsal düzeni sağlamak olduğunu belirten Pufendorf, bu varlıkların fiziksel varlıklara yüklendiğini belirtirken bu varlıklar neticesinde eylemlerin iyi veya kötü olup olmadığı nitelendirmesine erişileceğini belirtmektedir.

Pufendorf'a göre yasa, basit ve etkili bir tanımla, "...bir amirin, kendisine tabi olan bir kişiyi, eylemlerini amirin yönergesine uymakla yükümlü kıldığı bir kararnamedir.”⁹³

Yasanın insanların zihninde otoritesini etkin hale getirebilmesi için bazı şartlar aranmaktadır:

1. Yasa koyucunun kim olduğuna dair bilgi,
2. Yasanın ne olduğuna dair bilgi.⁹⁴

Pufendorf'a göre yasa koyucu ile yasanın bilgisi insana düzgünce bildirilmediği sürece hiç kimse itaat etmesi gereken bir otoritenin varlığını ve bu otoritenin koyduğu kuralların yükümlülük doğurduğunu bilemez. Dolayısıyla da bu kurallara uygun davranması mümkün olamaz. Bu noktada Pufendorf, doğal ve pozitif yasa bakımından şu ayrımı yapmaktadır:

⁹¹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.7.

⁹² Hunter, Ian, **Rival Enlightenments**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s.144; Hunter, Rival, s.165.

⁹³ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.63.

⁹⁴ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.64.

“Doğa yasasında, aklın ışığı sayesinde bu yasanın müellifinin kâinatın müellifi olduğu açıktır. Yurttaş söz konusu olduğunda, kimin kendisi üzerinde otorite sahibi olduğunu bilmemesi imkânsızdır... Medeni yasalar [pozitif] ayan beyan ilan edilerek tebaaların dikkatine sunulur.”⁹⁵

Bu açıklama, Pufendorf’un hem doğal hem de pozitif yasaların bilinirlik ilkesine dayanması gerektiğini vurguladığını göstermektedir. Doğa yasası akıl aracılığıyla keşfedilmekte, pozitif yasa ise ilan yoluyla bireylere ulaşmaktadır. Böylece yükümlülüğün doğabilmesi için gerekli epistemik zemin sağlanmış olmaktadır. Pufendorf’un ileri sürdüğü bu iki koşul, sadece yasaların otoritesinin etkinlik koşulları değil insanın yasaya karşı sorumluluğunun da koşullarıdır. Bu koşullar gerçekleştirilmeksizin isnat edilebilirlikten söz edilemez. Pufendorf’un ideal yasa formuna ilişkin ortaya koyduğu tarif de bu görüşü destekler niteliktedir:

“Tam olan her yasa⁹⁶ iki bölümden oluşur: İlk bölümde neyin yapılacağı ve yapılmayacağı tanımlanırken, diğer bölümde kaideyi ihmal eden veya yasaklanmış bir şeyi yapan kişiler için öngörülen ceza ilan edilir...”

O halde yasanın tüm gücü, amirin ne yapmamızı ve yapmamamızı istediğini ve ihlal edenler için belirlenen cezayı bildirmektir.”⁹⁷

Pufendorf, yasaya dair tanımlamaları yaptıktan sonra yasanın sözleşme ve tavsiyeden farklı olduğunu belirtmektedir. Tavsiyenin yasadan farkı, tavsiye verenin diğeri üzerinde herhangi bir gücünün olmamasıdır. Tavsiye verenin amacı yalnızca diğesine bir şeyleri yapmasını ya da bir şeylerden kaçınmasını öğütlemekten fazlası değildir ve tavsiye veren diğesini bir yükümlülük altına sokamamaktadır.⁹⁸ Fakat tavsiye, kişiyi danışılan konu açısından bilgilendirdiği için yükümlülük doğurucu bir fırsatı ortaya çıkarabilmektedir. Pufendorf burada doktorun hastaya vereceği tavsiyeleri örnek vermektedir.⁹⁹ Doktor, hastaya sağlığı için ne yapıp yapmaması gerektiğini söylese de bu hasta açısından herhangi bir yükümlülük doğurmamaktadır. Doktorun hastanın eylemlerini kontrol edebilecek gücü yoktur ve doktorun verdiği tavsiye, hasta açısından bilgilendirici mahiyette olup bu doğrultuda hasta ya tavsiyeye uyacak ya da uymayacaktır. Fakat aynı zamanda hasta, doktorun verdiği tavsiyeler neticesinde doktorun kendisine verdiği tavsiyeleri takip etmesi gerektiğine dair bir yükümlülük hissedebilir.¹⁰⁰

Doktorun tavsiyeleri neticesinde hastanın yapıp ettiklerini doktorun tavsiyeleri üzerine değiştirmesi, doktorun hasta üzerindeki gücü veya doktorun doğa yasasından aldığı yetkiye

⁹⁵ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.65.

⁹⁶ Tam olmayan yasaya dair bir açıklama mevcut değil.

⁹⁷ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.65.

⁹⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.87.

⁹⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.87.

¹⁰⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.87.

dayanmamaktadır. İnsanın doktorun tavsiyelerine uymasının altında yatan sebep kendi sağlığını ve hayatını korumasını emreden doğa yasasıdır.¹⁰¹

Pufendorf, yasanın tavsiye ile olan farkını belirledikten sonra yasa ile sözleşme arasındaki farkı ele almaktadır. İlk Çağ ve Orta Çağ felsefecilerinin yasaları sözleşme olarak değerlendirmeleri Pufendorf'a göre yanlıştır.¹⁰² Ne ilahi yasaların ne de doğa yasalarının kaynağı insanların anlaşmasıdır.

Pufendorf'a göre demokrasilerde çoğunluğun bir yasayı kabul etmesi sözleşme yapıldığı anlamına gelmemektedir. Yasayı oylayan kişilerin yaptığı şey yalnızca temsil edilen egemenliğin ifade edilidir. Yasa, onu onaylamayan bireyi çoğunluğun kabul ettiği kurala uymaya veya ona taraf olmaya zorlayabilirken, sözleşme ilişkisi, taraflar arasında açık bir mutabakat bulunmadıkça herhangi bir bağlayıcılık doğurmamaktadır.¹⁰³

Sözleşmede “Şöyle veya böyle yapacağım” taahhüdünde bulunulurken yasada böyle bir taahhütten ziyade “Şöyle veya böyle yap!” emriyle karşı karşıya kalınmaktadır. Sözleşmede taraflar ne yapacağını veya yapmayacağını kendisinin ve karşı tarafın iradesi üzerine belirlerken yasa kişilere böyle bir seçenek sunmamaktadır. Yasa bahsinde insanlar çoktan otoriteye boyun eğmiş ve ona itaat etmeye başlamıştır.¹⁰⁴

Pufendorf, yasa hakkındaki düşüncelerini belirttikten sonra Hobbes'un yasa, tavsiye ve sözleşme hakkında söylediklerine hak vermekte, aynı zamanda *De Cive*'deki şu pasaja atıf yapmaktadır:

*“Tavsiye direktif verilen kişinin, yasa ise direktifi veren kişinin amacına yöneliktir. Tavsiye sadece onu isteyen kişilere hitap ederken, yasa ise aynı zamanda istemeyen kişilere hitap etmektedir.”*¹⁰⁵

Pufendorf'un ahlak metafiziği hakkındaki düşünceleri *De officio*'da iyice Hobbesçu bir şekle bürünmekte olup onun iyi ve kötü hakkında düşünceleri iradenin tasarrufuna neredeyse tamamen teslim edilmektedir. Pufendorf, iyi ve kötü her şeyin yasalarla belirleneceğini, ahlaki yükümlülüklerin ihlal edilmesi halinde yaptırımın ne olacağına dair kararın yasamaya ait olacağını belirtmektedir: “Yasaya uygun eylemlere iyi [*bonus*], yasaya aykırı eylemlere kötü [*malus*] denir. Bir eylemin iyi olabilmesi için bütünüyle yasaya uygun olması gerekir; kötü olması için tek bir noktada kusurlu olması yeterlidir.”¹⁰⁶

¹⁰¹ Pufendorf, *De Jure Naturae*, s.87.

¹⁰² Pufendorf, *De Jure Naturae*, s.88. (Burada kimlerin yasayı sözleşme olarak ele aldığına dair bir örnek vermemiştir.)

¹⁰³ Pufendorf, *De Jure Naturae*, s.88.

¹⁰⁴ Pufendorf, *De Jure Naturae*, s.89.

¹⁰⁵ Hobbes, Thomas, *De Cive Yurttaşlığın Felsefi Temelleri*, çev. Cihan Deniz Zarakolu, 3.Bs., Belge Yayınları, İstanbul, 2018, s. 186.

¹⁰⁶ Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre*, s.66.

1.3.2.2. Yükümlülük ve Amir

*“Bir yükümlülük, insana bir amir tarafından, itaat etmeyen kişiye zarar verme gücüne sahip olmakla kalmayıp kendi takdirine bağlı olarak irademizin serbestliğini kısıtlamamızı talep etmek için haklı bir nedeni de bulunan bir kişi tarafından yüklenir.”*¹⁰⁷

Yükümlülüğün iki tarafı vardır: yüklenici ve yükleyen. Yüklenici taraf yalnızca insan olabilmektedir zira insan özgür irade sahibi varlık olarak amirin otoritesine uyabilecek durumda olan yegâne fiziksel varlıktır.¹⁰⁸ Çünkü yüklenici olabilmenin şu iki şartından ilki irade sahibi olmaktır;

1. Çeşitli istikametlerde hareket etmeye kabil ve bu nedenle kurala uyabilecek bir iradenin sahibi olmak,
2. Bir amirin otoritesinden arî olmamak.¹⁰⁹

Yükleniciye dair sayılan bu iki gereksinim açıldığı ve Pufendorf’un anlatımı değerlendirildiğinde yüklenici olabilmenin detaylı gereksinimleri şunlardır:¹¹⁰

1. Yüklenicinin amirinin olması,
2. Kuralı anlayabilecek durumda olması,
3. Özgür irade sahibi olması,
4. Bu yükümlülüğün doğru olduğuna yönelik inanç sahibi olması.¹¹¹

Asıl mesele, insani eylemlerin iyi veya kötü olduğunu belirleyecek olan ve öncesinde bu yönde yükümlülükler getiren amirin kim olduğudur.

Yasaların uygulanması ve yükümlülüklerin doğması bakımından bir otoriteyi temsil eden amirin getirdiği yükümlülük, yükleyen tarafından insanın ahlaki düzlemine yüklenen, gereklilik tarzında yerine getirilen, uyulan yahut katlanılan emirdir.¹¹² Yükümlülük ancak ve ancak bir amir tarafından yüklenebilir¹¹³ ve yükümlülüğün getirilebilmesi için amirce taşınması gereken iki özellik vardır:

1. İtaat etmeyen kişi zarar verme kudreti,
2. İnsanların iradelerini kısıtlamak için haklı neden.¹¹⁴

¹⁰⁷ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.64.

¹⁰⁸ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.63-64.

¹⁰⁹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.63-64.

¹¹⁰ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.63-64; Lipscomb, Benjamin J. Bruxvoort, “Power and Authority in Pufendorf”, *History of Philosophy Quarterly*, C.22, S.3, 2005, ss.201-219, s.205.

¹¹¹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.64: “...(bir amir tarafından bir kural konduğunda) bu kural haklı bir şekilde sapamayacağı duygusunu taşıyorsa...” Kişinin inanç sahibi olmaması, kendisine yükümlülük getiren amirin haklı nedeninin olmadığına inanmasıdır. Kişi, amirinin haklı nedenini kendince haklı bulmayabilir. Pufendorf burada kişinin amirinin haklılığını sorgulasa da bir şey yapabileceğini belirtmez. Yani Pufendorf için insanın amirine direnmesi gibi bir şey söz konusu değildir. Dahası için bkz. 2.3.

¹¹² Pufendorf, De Jure Naturae, s.21.

¹¹³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.95.

¹¹⁴ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.64.

Yükümlülük getirecek olanın haklı nedenlere sahip olması gereksinimi Pufendorf'u Hobbes'un saf güç odaklı amir tasavvurundan¹¹⁵ ayırmaktadır. Pufendorf, Hobbes'u eleştirerek saf güç etrafında şekillenmiş hükmetme iddiasına karşı çıkmıştır. Pufendorf, eleştirisine *De Cive*'den yaptığı alıntıyla başlamaktadır.¹¹⁶ Bu alıntı, Tanrı'nın hükmetme hakkıyla alakalıdır:

*“Doğal Krallıkta Tanrı'nın hüküm sürme ve yasalarını ihlal edenleri cezalandırma hakkı, sadece sahip olduğu karşı konulmaz gücünden kaynaklanmaktadır. Zira başkaları üzerindeki tüm hak ya Doğadan ya da Sözleşmelerden gelir... Ama aynı hak, doğanın bu hakkı ortadan kaldırmaması gerçeğinden dolayı, doğadan da kaynaklanmaktadır. Zira doğa gereği herkes her şey üzerinde bir hakka sahip olduğundan, her bir insan aynı zamanda bütün insanları yönetme hakkına sahiptir... Bununla beraber, eğer biri diğerlerinin güçlerini birleştirseler bile direnemeyecekleri bir ölçüde geri kalanlardan daha güçlü olsaydı, bu kişinin doğa tarafından kendisine bahşedilen bu haktan vazgeçmesi için hiçbir neden olmazdı... bu güç fazlasından dolayı, geri kalanlar üzerindeki hakimiyetti onda saklı kalırdı. Gücüne direnilemeyenlerin ve dolayısıyla da her şeye kadir olan Tanrı'nın hâkimiyet **hakkı**, gücün kendisinden kaynaklanmaktadır”¹¹⁷*

Cezalandırabilme kudreti, temelde ampirik bir meseledir. Bu kudretin kimde olduğu, iç savaş vb. durumlarda kuşkulu hale gelebilse de, fiilen tespit edilebilir. Amir olmaya ilişkin ‘haklı neden’ koşulu ise daha tartışma götürür niteliktedir. Pufendorf, *De officio*'da haklı nedenle alakalı şu açıklamada bulunmuştur:

“Bu konumdaki bir kişi [amir] iradesini belirttiğinde, insanın ruhunda (animus) saygıyla (reventia) tavlanmış korku uyanacaktır: güçten duyulan korku, korkudan hariç olarak dahi bu kişinin iradesini kabul etmeye yönlendirmesi gereken nedenlerin düşünülmesinden gelen saygı.

...

Bir kişinin bir başkasının itaatine dair talebini gerekçelendiren nedenler şunlardır: ötekine olanağanüstü avantajlar bahşettiye; ötenin iyiliğini istediği ve onu kendisinden daha iyi gözetebileceği açıkça; aynı zamanda kendisinden yönlendirme talep ediyorsa ve öteki taraf, kendisine gönüllü olarak tabi olup yönlendirmesini kabul ettiyse.”¹¹⁸

DJN'de yapılan açıklamalar bunlarla örtüşmektedir.¹¹⁹ Anlaşıldığı kadarıyla Pufendorf'un yükümlülük konusunda amirde aradığı saf güçten fazlasını aramaktadır ve ona göre yükümlülük getirebilmenin psikolojik bir yanı da mevcuttur. Pufendorf'un kuramında insan zihni, hiyerarşik bu güç yapısını tanıyacak şekilde kavranmakta olup bu kavrayışa göre söz konusu gereklilikler bir araya geldiğinde insanda korku ve saygıyla karışık bir duygu

¹¹⁵ Ertuğrul, Tacettin, “Hobbes'ta Egemenlik Protezi: Kurtların Gecesi, Makine ve Canavar”, (içinden) **Çağımız ve Thomas Hobbes**, ed. M. Ertan Kardeş, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s.193.

¹¹⁶ Pufendorf, *De Jure Naturae*, s.95.

¹¹⁷ Hobbes, s.209. (Hak sözcüğü tarafımızca vurgulanmıştır.)

¹¹⁸ Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre*, s.64.

¹¹⁹ Pufendorf, *De Jure Naturae*, s.95.

tetiklenecektir.¹²⁰ Bu karmaşık duygular sonucunda insan, amire itaat edecek ve onun emirlerine itaat etmemenin neticesinde suçluluk hissedecektir. Böylece insanın yükümlülüklerle uymaktan başka çaresi kalmayacaktır.¹²¹

*"Hiç kimse, kendisinden birçok iyilik gördüğü birine saygı duymaktan kaçınmaz; dolayısıyla aynı kişinin benim iyiliğimi istediği ve benim geleceğimi benden daha iyi koruyabileceği görünüyorsa, aynı zamanda benim davranışlarımı yönlendirme hakkını talep ediyorsa, onun yetkisini sorgulamam için ortada bir neden yoktur."*¹²²

Nitekim Pufendorf felsefesinde "amir" büyük bir önem arz etmektedir. Pufendorf, amirin bilgisini ve tebaasına sağlayacağı yararı ön plana çıkararak güçlü bir amir-tebaa ilişkisi kurmuştur. Bu hamleyle Pufendorf'un kuramında yükümlülük, ahlak ve siyaset, dünyevi bir güvenlik ilkesi etrafında şekilleniyor gibi görünmektedir.¹²³ Pufendorf'a göre burada söz konusu olan, insanın kendi kendini yöneten otonom bir varlık olarak düşünülmesi değil, güvenliğini sağlamak için bir otoriteye itaat etmesi zorunluluğudur.

Pufendorf'un "amir" kavramı yalnızca buyuran bir üst otoriteyi değil, aynı zamanda bireyleri yönlendiren ve davranışlarını toplumsal güvenliğe uygun hale getiren bir eğitmeni çağrıştırmaktadır. Hunter, Pufendorf'un kavrayışında otoriteye duyulan saygının kaynağının bireyin akli değerlendirmeleri değil, otoritenin sahip olduğu bilgi ve yarar olduğunu ileri sürmektedir.¹²⁴ Pufendorf kendi kuramında insanı tasavvur ederken insanın yoksunluk durumundan yola çıkarak toplumsal güvenliği sağlamayı hedeflemiştir.¹²⁵

Pufendorf'un yarattığı bu bağlam bizce de "koruyan ile korunan" arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Amir ile insan arasındaki bu ilişki, görev dağılımında, egemenliğin tesisinde ve sözleşme fikrinde kendini göstermektedir. Zira amir, toplumsal yaşamda bireylerin toplumsallık doğrultusunda ilerlemelerine katkıda bulunmakta ve bu yönüyle onların aynı zamanda bir tür eğitici olmaktadır. Bu yaklaşım, onun kanonik-Platonik aşkınlık geleneğini değiştirme iradesinden kaynaklanmaktadır.¹²⁶ Nitekim Pufendorf, söz konusu geleneğin yerine görev ve yükümlülük temelli bir ahlaki varlık anlayışını koymayı tercih etmiştir.

Bu tercihiyle ahlak metafiziğini yeniden savlama zorunluluğu hisseden Pufendorf, bu doğrultuda egemenin işlevini de değiştirmiştir. Bu egemen, insanların rasyonel varlığının

¹²⁰ Lipscomb, s.206.

¹²¹ Lipscomb, s.206-207.

¹²² Pufendorf, De Jure Naturae, s.101.

¹²³ Hunter, s.144; Hunter, Ian, Rival Enlightenments, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, (Hunter, Rival), s.196.

¹²⁴ Hunter, Rival, s.196.

¹²⁵ Hunter, Rival, s.196.

¹²⁶ Hunter, Rival, s.196.

siyasal alana taşınması için yardımcı olacak merci olmaktan ziyade, toplumsal yaşama insanları adapte edecek yetkili haline gelmiştir.¹²⁷

1.4. Doğal Durum, İnsan Doğası ve Doğa Yasası

Pufendorf iradeyi temel alan ahlak kuramını amir, tebaa ve yükümlülük kavramları üzerinden ortaya koymuştur. Bu kavramlar çerçevesinde Pufendorf, insanın doğal durumdan toplumsal duruma geçiş sürecinde Tanrı'nın rolünü, toplumsal yaşamda amirin rolünü ve insan doğası ile Tanrı arasındaki ilişki bakımından doğa yasasının rolünü incelemektedir.

Bu bölümde, Pufendorf'un doğal durum ve insan doğası tasvirleri sırasıyla tartışılacak ve onun kuramsal inşasını dayandırdığı doğa yasası kavramı ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Pufendorf'un doğal durum kavramına dair açıklamalar yapılmadan evvel Epikuros'un doğal durum tasvirine göz atılacaktır. Bunun nedeni Hobbes ve Pufendorf'un kendi tasvirlerinde Epikurosçu izler barındırması, kuramlarında Epikuros'un etkili olmasıdır.

Doğal durum kavramının ardından, Pufendorf'un Hobbes'tan farklı olarak ele aldığı 'doğal durumlar' konusu detaylı biçimde incelenecektir. Burada, onun antropolojik düşüncesi ve insan doğasına dair saptamaları odağa alınacak, insanın toplumsal düzen içindeki konumu ve toplumsal kurallara uyumunun nedenleri tartışılacaktır. Bu yaklaşım, Pufendorf'un insan kavramını hangi temeller üzerine oturttüğünü ve tasvir ettiği insanın onun siyaset anlayışındaki yeri daha net bir biçimde ortaya koyacaktır.

En nihayetinde de Pufendorf'un ulaşmaya çalıştığı temel kural olan doğa yasasının nasıl bulunduğu, ne işe yaradığı ve ne tür etkilere sahip olduğu araştırılacaktır. Doğa yasası, Pufendorf'un kuramında her şeyin temelinde yer almaktadır. Yukarıda anlatılmış olan ahlaki varlıklar, yasa ve yükümlülük düşüncelerinin hepsi doğa yasası için bir kuramsal temel oluşturmaya hizmet etmektedir. Aynı zamanda doğa yasası bölümünün sonunda doğa yasasına dair tartışmalara da yer verilecek, Pufendorf'un doğa yasası, doğa yasasının normatif yönü ve doğa yasasının insana uygunluğu konularında çıkarımlarda bulunulacaktır.

1.4.1. Doğal Durum

Doğal durum, insanın henüz bilgi edinmediği, hiçbir şey icat etmediği ve kültürden ve toplumsal kurumlardan önceki varsayımsal bir yaşam halini anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Doğal durum, genellikle düşünsel bir araç olarak kullanılmakta ve gerçek bir

¹²⁷ Hunter, Rival, s.196.

tarihsel dönemden ziyade, insan doğasını ve toplumun kökenlerini anlatmaya yönelik kurmaca bir tasvir olarak ortaya atılmaktadır.¹²⁸

1.4.1.1. Epikuros'ta İnsan ve Doğal Duruma Genel Bir Bakış

Epikurosçu doğal durum düşüncesi, Pufendorf ve Hobbesçu felsefeyi en çok etkilemiş doğal durum olup insanın genel olarak *yoksunluk ve güçlük* içerisinde tasvir edildiği doğal durumu ifade etmektedir.¹²⁹

Epikurosçu felsefede doğal durum, insanın başlangıçtaki kırılganlığı, korkuları ve doğaya karşı savunmasızlığı üzerinden şekillenen, düzenlenmemiş bir varoluş halidir. Epikuros'a göre insanlar başlangıçta doğanın ve kendi içgüdülerinin etkisiyle yönsüz bir yaşam sürmektedir. Bu yaşamları sürecinde insanlar için doğrunun ölçütü duyumlarıdır. Epikuros, ahlak kuramında da bilgi kuramına benzer bir yolu takip etmekte ve ahlak kuramında iyinin ölçütünün duygular olduğunu ilan etmektedir.¹³⁰ Duyumların sahip olduğu güvenilirlik ile haz ve acı olarak belirtilen duyguların aynı güvenilirliğe sahip olduğunu belirten Epikuros insanın doğasına dair şu çıkarımı öne sürmektedir: insan doğal olarak acıdan kaçır ve hazzın peşinden koşar.¹³¹ Epikuros insan doğasından yola çıkarak bulduğu bu genel maksimle aslında ahlak felsefesini fani dünyanın bir parçası haline getirmeye çalışmıştır.¹³²

Epikuros'un tasvir ettiği bu insan modelinin siyaset öncesi bir dönemde nasıl davranacağını ve doğal durumun nasıl bir yer olacağını tahmin etmek zor değildir. Romalı Lucretius, Epikuros'un doğal durum anlayışını anlatan şu dizelere sahiptir:¹³³

*"Ateşi bilmiyorlardı daha. Derileri,
Avladıkları hayvanların postlarını giymeyi
Akıl edemiyorlardı. Çalılıklardaydılar;
Dağ oyuklarında, kovuklarda, ormanlarda,
Kaçınmak gerektiğinde, hırpalanmış bedenlerini
Fundalıklara gizliyorlardı. Bilinmiyordu
Ortak çıkar, töre ve yasa kısıtlamaları.*

¹²⁸ Blackburn, Simon, **The Oxford Dictionary of Philosophy**, Oxford University Press, Oxford, 2016, s.458. **Hobbes**, Leviathan, s.102. Ayrıca bkz. **Zelyüt**, s.73 vd.

¹²⁹ Erler, Michael, **Epikuros: An Introduction to His Practical Ethics and Politics**, Schwabe Verlag, Basel, 2018, s.61-62.

¹³⁰ Arslan, Ahmet, **İlkçağ Felsefe Tarihi 4: Helenistik Dönem Felsefesi**, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2022, s.131.

¹³¹ Epikuros, "Menoikeus'a Mektup" , (içinden) **Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri**, çev. Candan Şentuna, 13.Bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2024, s.517-518.; **Arslan**, s.131.

¹³² Taylor, Alfred Edward, **Epikuros**, çev. Ceyda Üstünel, 3.Bs., Fol Yayıncılık, Ankara, 2024, s.84.

¹³³ Lucretius, **Evrenin Yapısı**, çev. Turgut Uyar ve Tomris Uyar, 4.Bs., Norgunk Yayıncılık, İstanbul, 2023, s.201. Lucretius, Epikuros'un en önemli takipçilerinden olup Epikuros çalışan akademisyenlerce Epikurosçuluğun ana kaynaklarından kabul edilmektedir. Bu konu için bkz. <https://plato.stanford.edu/entries/epicurus/#SociTheo> (erişim tarihi: 25.08.2025); **Arslan**, s.42-43.

Birey kendini düşünüp tek başına avlanıyordu.”

Epikuros’un tasvir ettiği doğal durumda insanların birbirlerine güven duyup yardımlaştıkları bir tasvire rastlamak mümkün değildir. O, insanların çoğunun gerçek mutluluğun kaynağını bilmediğini ve ölüm korkusu ile boş inançlara esir olduklarını öne sürmüştür.¹³⁴ İnsan, duygusal ve zihinsel kırılganlıklarının esiridir. Bu zayıflık, insanları doğaya karşı yalnız bıraktığı gibi, birbirlerine karşı da güvensiz hale getirmektedir. Çünkü Epikuros, insanların gerçek mutluluğu kavrayamadıklarını, ölüm korkusu ve batıl inançlara teslim olduklarını belirtmektedir. Bu insan hem doğa hem de diğer insanlarla olan ilişkileri bakımından güvensiz ve savunmasız bir duruma sahip olmaktadır.¹³⁵

Epikuros’a göre, doğal durumda toplumsal yahut siyasal herhangi bir düzenleme yoktur. Doğal durum, savaş, kargaşa ve güvensizlikle şekillenmiştir çünkü hak ve hukuk doğuştan gelen olgular olarak değil, yalnızca insan eliyle oluşturulmuş pozitif ya da geleneksel düzenlemeler olarak kabul edilmektedir. İnsanlar bu istenmeyen doğal durumdan kurtulmak için bir araya gelmiş ve karşılıklı anlaşmalar yoluyla medeni toplumları oluşturmuşlardır.¹³⁶ “Doğal hak, birbirine zarar vermemek ve zarar görmemek için bir çıkar anlaşmasıdır.”¹³⁷

Epikurosçu doğal durumda ortak toplumsal ve siyasi normların bulunmadığı ve her devletin, yapılan anlaşmalara bağlı olarak farklı şekillerde oluştuğu öne sürülmektedir.¹³⁸ Dolayısıyla bu kuram devlet oluşumuna dair evrensel ve dedüktif bir model sunmamaktadır. “Adalet, her şeyden bağımsız kendi başına bir şey değildir, ama karşılıklı ilişkilerde herhangi bir yerde her zaman için zarar vermemek ve görmemek için yapılmış bir antlaşmadır.”¹³⁹

¹³⁴ Epikuros, “Menoikeus’a Mektup”, s.517

¹³⁵ Epikuros, “Menoikeus’a Mektup”, s.517-518.

¹³⁶ Bailey, Cyril, “The Extant Writings Of Epicurus”, (içinden) **The Stoic and Epicurean Philosophers, The Complete Extant Writings of Epicurus, Epictetus, Lucretius, Marcus Aurelius**, Ed. Whitney J. Oates, Random House Inc., New York, 1940, s.37-38. Epikuros’un XXXI ve XXXIII numaralı fragmanlarına özellikle bakılmalıdır. Bu fragmanların yorumları da Bailey’in bölümünün ilerleyen kısmında mevcuttur.

¹³⁷ Epikuros, “Temel Görüşler” , (içinden) **Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri**, çev. Candan Şentuna, 13.Bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2024, s.526.

Şentuna’nın yapmış olduğu çeviriye katılmıyorum. Okur, İngilizce yahut Fransızca çevirilerden birisini tercih etmelidir. İşte iki çeviri: “Le droit n'est autre chose que cette utilité qu'on a reconnue d'un consentement universel pour la cause de la justice que les hommes ont gardée entre eux; c'est par elle que, sans offenser et sans être offensés, ils ont vécu à l'abri de l'insulte.” (<https://remacle.org/bloodwolf/philosophes/laerce/10epicure.htm>) websitesinden erişilebilir. (erişim tarihi: 23.05.2025) İngilizce çeviri Bailey’den alınmıştır: “The justice which arises from nature is a pledge of mutual advantage to restrain men from harming one another and save them from being harmed.”

¹³⁸ Bailey, s.38. Ayrıca bkz. XXXIII numaralı fragman.

¹³⁹ Epikuros, “Temel Görüşler” , s.527.

1.4.1.2. Hobbes'ta İnsan Doğası ve Doğal Durum

Hobbes, insan ve hukuk hakkındaki görüşlerini aktarırken Epikürosçu tasvirlerden faydalanmıştır. Hobbes'un bu okumaları, onun insan doğası ve doğal durum tasvirlerinde nasıl bir pozisyon alacağının da sinyallerini vermiştir. Bu yaklaşımı toplumsal hayata ve felsefesine uyarlamak isteyen Hobbes, bireylerin yalnız başlarına olduğu kurgusal bir doğal durumdan yola çıkmış, bir toplum bilimi geliştirmeye ve Avrupa'da ortaya çıkmakta olan yeni düzeni çözümlemeye çalışmıştır.

Hobbes'un düşüncesinde insan doğal olarak hırs, kendisini korumak zorunda olan ve kötülükten kaçan bencil bir yaratık olarak tasvir edilmiştir.¹⁴⁰ Bu özelliklerle doğal durumda yaşamaya çalışan insanların birbirlerinden korkmaları olağandır çünkü insanların elindeki güç kısıtlanmamıştır. Hobbes'un bu tasviri, onun siyaset ve hukuk felsefesini de şekillendirmiştir. İnsanların her şey üzerinde eşit haklara sahip olması demek, en güçlü olanın istediğini yapabilmesi, istediğine el koyabilmesi ve istediğini öldürebilmesi demektir. Çünkü insanların eşitliği, aynı şeyi isteyen insanlar arasında güvensizliğe ve neticesinde de savaşa yol açacaktır.¹⁴¹

Hobbes, Aristotelesçi toplumsal hayvan öğretisini eleştirmekte ve bu düşüncüyü gerçeklikten uzak bir hayal olarak nitelendirmektedir.¹⁴² İnsanların birbirlerine ihtiyaç duyacağı ve insanların bir araya gelmeleri halinde birbirlerinden hoşlanacağı gibi düşünceler gerçekçi değildir.¹⁴³ İnsanlar, diğerlerinden dostça bir sevgi veya yoldaşlık beklemekten ziyade kendi çıkarlarını düşünmektedir:

“Bu asıl olarak peşinden koştuğumuz şeydir, arkadaşlar ikincildir. İnsanların bir araya gelmekteki amacı karşılaştıklarında yaptıklarından çıkarılabilir. Eğer iş için toplanmışlarsa herkes çıkar peşindedir... sosyalleşmekse, sevgiden ziyade karşılıklı korkuya dayanan bir çeşit politik bir ilişki gelişir...”¹⁴⁴

İnsanların birbirlerine karşı sevgi hissettikleri düşüncesi bir kuruntudur. İnsanların bir araya gelmeleri veya birbirlerine ihtiyaç duymaları tesadüften başka bir şey değildir¹⁴⁵. Hobbes'un bu yaklaşımı benimseyenlere karşı tavrı şu sözlerinde kendisini göstermektedir: “... ve buradan kendilerince toplumsal bir düzen inşa ederler. Barış ve insanlığın yönetimi

¹⁴⁰ Hobbes, **Leviathan**, çev. Semih Lim, 19.Bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s.100-101. (Hobbes, Leviathan)

¹⁴¹ Hobbes, s.100.

¹⁴² Hobbes, Yurttaşlık, s.22.

¹⁴³ Hobbes, Yurttaşlık, s.22.

¹⁴⁴ Hobbes, Yurttaşlık, s.22-23.

¹⁴⁵ Hobbes, Yurttaşlık, s.22.

için, insanların anlaşmalar yapması ve bunları daha sonra kanun olarak adlandırması dışında başka hiçbir seçenek yokmuş gibi¹⁴⁶.”

Hobbes’un doğal durumunda egemen olan şey savaştır:¹⁴⁷ “...insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaşıdır.”¹⁴⁸ Kendi aklı doğrultusunda her şeyi yapmaya haklı olan insanın yaptıkları iyi veya kötü gibi değerlendirmelere tabi olmayacaktır.¹⁴⁹ Bu durumda da doğal duruma egemen olan şey insanların birbirleriyle savaş halinde olmasıdır.¹⁵⁰

Doğal durumun bu tasvirinde adaletten, iyiden veya kötünden bahsedilememektedir. Hobbes için yasanın olmadığı yerde adaletsizlik de söz konusu değildir.¹⁵¹ Eylemlerin değerlendirme konusu yapılabilmesi, Pufendorf da bunu benimsemiştir, yapay toplumsal durumda mümkün olabilecektir.¹⁵²

Hobbes, doğal durumdan toplumsal duruma anlık bir geçiş yapıldığını belirtmektedir. Onun için, sözleşme öncesi insanlar arasında bir ilişki veya uzlaşısı yoktur. Aynı zamanda Hobbes’un doğal durumunda bireylerin sözleşme yapmadan içinde bulunabilecekleri toplum öncesine ait herhangi bir doğal toplumsal yapı mümkün değildir. Onun kuramında toplum öncesi insanların anlık kararıyla doğal durumdan toplumsal duruma geçiş yapılmaktadır. Bunun karşıtını Pufendorf’un kuramında göreceğiz.

1.4.1.3. Pufendorf’ta İnsan ve Doğal Durum

Pufendorf, insan doğasını ve doğal durumu ele alırken Epikuros ve Hobbes felsefesinden faydalanmaktadır. Onun teorisinde de insan, haz düşkünü, zevklerine önem veren ve fiziksel olarak zayıf haldedir. Bu konuda Pufendorf’un *De officio* ve *DJN*’deki anlatımlarını aynen aktarmak yararlı olacaktır:

“Diğer yandan insan, hayvanlardan daha kötü bir durumda görünmektedir; nitekim doğuştan itibaren bu denli zayıflıkla [imbecillitas] ilgilenilen başka bir hayvan bulmak zordur. Başka insanların yardımı olmadan olgunluğa erişmesi mucize olurdu; zira insanın ihtiyaçlarını karşılayacak pek çok şeyin keşfedildiği bugün dahi bir kişinin kendi çabalarıyla yiyecek ve giyecek elde etmesini sağlamak için birkaç yıllık özenli bir eğitim gereklidir. Bir insanın, diğer insanların yardımı ve desteği olmadan yetişkinlik çağına geldiğini hayal edelim. Kendi zekasından kendiliğinden doğanlardan başka bilgisi

¹⁴⁶ Hobbes, Yurttaşlık, s.22.

¹⁴⁷ Ertuğrul, Tacettin, “Hobbes’ta Egemenlik Protezi: Kurtların Gecesi, Makine ve Canavar”, s.192-193.

¹⁴⁸ Hobbes, Leviathan, s.101.

¹⁴⁹ Ertuğrul, Tacettin, “Hobbes’ta Egemenlik Protezi: Kurtların Gecesi, Makine ve Canavar”, s.194.

¹⁵⁰ Zelyüt, s.71.

¹⁵¹ Hobbes, Leviathan, s.103.

¹⁵² Zelyüt, s.71.

olmazdı. Yalnız olur, başkalarının tüm yardımından ve yarenliğinden mahrum kalırdı... bu hayvandan daha sefilini bulmak elbette zor olurdu... her ses veya başka bir hayvanın yaklaşması karşısında dehşete düşerdi ve nihayet açlıktan, soğuktan ya da vahşi bir hayvanın dişleri arasında can verirdi.”

“...[insanların] hayvanların tamamından daha fazla zarar verme eğiliminde olduğu görülür... hayvanların kendilerini kaybettikleri hususlar gıda ve cinsellik arzuları olup her ikisini de kendi başlarına pek az gayretle tatmin edebilirler... İnsan soyunda hayvanların bilmediği pek çok tutku ve arzu bulunur; gereksiz mülk edinme hırsı, tamahkârlık, şan şöhrat ve başkalarını geçme arzusu, kıskançlık, rekabet ve entelektüel çatışma gibi... Bunların tamamı, insanları birbirine zarar vermeye yöneltebilir ve yöneltir. Üstelik pek çok insanda olağanüstü bir aksilik, başkalarını küçük düşürme tutkusu vardır...

...

Ancak aynı zamanda [insan], eşit ölçüde **kötücül**, saldırgan, kolayca kışkırtılan ve başkalarına zarar vermeye olabildiğince isteklidir.”¹⁵³

“İnsan kendi **varlığını sürdürmeye son derece düşkün** bir canlıdır. Kendi başına yoksunluklara maruz kalan, başkalarının yardımına ihtiyaç duymadan varlığını devam ettiremeyen ve buna karşılık ortak yarara büyük seviyede katkıda bulunabilecek, fakat aynı zamanda her daim kötü niyetli, huysuz, kolayca öfkelenen ve başkalarına zarar vermekte hızlı ve güçlü bir varlıktır. Böylesi bir canlının yaşaması ve bu dünyada ona sunulan nimetlerden yararlanabilmesi için toplumsal bir varlık olması gerekir. Bunun için kendisine benzeyen diğerleriyle birleşmeye istekli olmalı ve onlara karşı öyle bir biçimde davranmalıdır ki, zarar vermek için hiçbir neden bulunmasın, aksine, onun iyiliğini korumak ve artırmak için gerekçeler ortaya çıksın.”¹⁵⁴

Fakat insan fizyolojisi ve haz ile zevk düşkünlüğü göz önünde bulundurulduğunda dahi, Hobbes’un aksine Pufendorf, kuramında savaş halinin olmadığını iddia etmektedir: “Doğal durumunda savaş yapmak doğru değildir.”¹⁵⁵ Pufendorf’un bu ikili görünen anlatımlarına karşın aynı zamanda savaş halinin yokluğu düşüncesinin çelişkili olduğu iddia edilmektedir.¹⁵⁶ Biz, Pufendorf’un savaş halinin yokluğu fikrinin çelişkili olduğu iddiasına katılmamaktayız. Çünkü bizim kanaatimizce Hobbes’un doğal durumundaki savaş hali insan doğasının bir yansımasıyken Pufendorf insanı tasvir ederken yalnızca insanın özelliklerini belirtmiş, insanın bu özelliklerinin doğal durumda bir savaş hali doğuracağına dair çıkarımlarda bulunmamıştır. Hatta Pufendorf savaş hali tezini eleştirmiş ve bunu reddetmiştir. Pufendorf’un eleştirisi Yaratılış 1:1-2 etrafında şekillenerek başlamaktadır.¹⁵⁷ Ona göre kutsal metnin iddia ettiği Âdem ve Havva hikâyesi doğrudur. Pufendorf doğal

¹⁵³ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.70-71. (Vurgular bize aittir.)

¹⁵⁴ Pufendorf, De Jure Naturae, s.207-208. (Vurgular bize aittir.)

¹⁵⁵ Pufendorf, De Jure Naturae, s.165.

¹⁵⁶ Scattola, Merio, “Scientia Juris ve Ius Naturae: On Yedinci ve On Sekizinci Yüzyıllarda Kutsal Roma İmparatorluğu’nun Hukuk Bilimi”, (içinden) **Kıta Avrupası’nda Hukuk Felsefesi Tarihi (1600-1900)**, ed. D. Canale vd., bölümü çev. Ertuğrul Uzun, Işık Yayınları, İzmir, 2025, s.47.

¹⁵⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.163.

durum araştırmasını Hobbes gibi kurgusal yönde yapmadığını belirtmiştir: “Çünkü doğal durumu soyut bir varsayım ile değil, gerçek haliyle araştırıyoruz.”¹⁵⁸

Hobbes’a cevap verirken kabul ettiği bu başlangıç noktası doğal durumun bir aile birliği ve patriarkayı andıran bir tür otorite ilişkisi içerisinde başladığına işaret etmektedir.¹⁵⁹ Doğal durum tasviri bakımından anlık olarak gelişen olayların ve var oluşların aksine Pufendorf’un doğal durumu gelişen ve değişen bir yapıdadır. İki insandan başlayan doğal durum silsilesi aslında aile, sevgi ve kan bağı gibi kurumlar ile bağlanmıştır. Aileden ayrılanların kendi ailelerini kurması ve farklı ailelerin dağınık bir şekilde yaşaması insanların aralarındaki ilişkinin kısıtlanmasına neden olmuştur. İnsanların doğal durumlarındaki ilişkilerinin kısıtlı olduğunu iddia ederek Pufendorf, Hobbes’un savaş halinin aksine bu kısıtlı ilişkiler nedeniyle insanlar arasında sürekli bir savaş halinin olmayacağı inancına sahiptir.¹⁶⁰

Pufendorf’un insanının doğal durumundaki genel amacı, kendisine iyi gelecek şeyleri muhafaza etmek, zarar göreceği şeyleri ise defetmeye çalışmaktır.¹⁶¹ Fakat insan yaratılışı itibarıyla fiziksel olarak zayıftır. İnsan aklında, yaşama dair bir bilgi yoktur ve insan ancak yaşayıp tecrübe ettikçe etrafındakilerin bilgisine erişebilecektir. Bu, insan yaşamının her yerinde onun kumar oynamasına sebep olacak, hangi ırmağın suyunun içilebilir, hangi meyvenin yenilebilir olduğuyla alakalı bilgiler için denemeler yapmak zorunda kalacaktır.¹⁶² Üstüne üstlük bu zayıf insan, tanımadığı diğer her türlü varlığın korkusuyla yaşayacak ve hayatta kalması için gereken diğer her şeye bir de bu korku eklenecektir.

İnsanın özelliklerini yukarıdaki alıntılarda görüleceği üzere yoksunluk, zevk düşkünlüğü, saldırganlık ve kıskançlıktır. Pufendorf, daha sonradan insanların başka bir özelliğe daha sahip olduğunu ilan etmektedir. Bu özellik fikir farklılıklarıdır:

*“...tüm münferit hayvan türlerinin aksine, insan soyunda olağanüstü bir zihin çeşitliliği olduğunu kabul etmeliyiz. Aynı türden hayvanlar, genellikle özdeş eğilimler sahip olup benzer tutku ve iştahlara yönlendirilir. Ancak insanlar arasında, kafa sayısı kadar mizaç vardır ve insan kendisinininkini sever.”*¹⁶³

Ahlaki eylem bölümünde de değindiğimiz bu özellik Pufendorf tarafından toplumsal duruma geçişin önündeki engellerden birisi olarak kabul edilmektedir. İnsanların iradeleri neticesinde gerçekleşen eylemlerin istikameti birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar, insanların kendi düşüncelerini ve bu düşünceler neticesinde meydana getirdikleri eylemlerini kendilerince “iyi” olarak değerlendirmelerine yol açacaktır. Pufendorf’un insanın doğal

¹⁵⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.169.

¹⁵⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.163-164.

¹⁶⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.164-168.

¹⁶¹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.69.

¹⁶² Pufendorf, De Jure Naturae, s.152.

¹⁶³ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.71.

durumunu toplumsal hale getirmek için ele aldığı ve çözmek istediği sorun buradadır. İnsanların fikirsel ayrılık yönlerinin dizginlenebilmesi için Pufendorf da yasanın gerekliliği hususunu belirtmektedir. Yasanın gerekliliği hususu da bizi toplumsal duruma götürecektir. Fakat öncelikle Pufendorf'un belirttiği doğal durum türlerini ve açıklamalarını görmeliyiz.

1.4.1.3.1. Pufendorf'ta Doğal Durumun Gelişimi ve Türleri

Pufendorf'un Hobbes'tan antropolojik olarak ayrıldığı hususlar *DJN'de* değil, sonradan kaleme aldığı makalesi *On the Natural State of Men'de* daha belirgin şekilde görülebilmektedir. *DJN'de* yalnızca iki, *De officio'da* üç farklı doğal durum ayırımına gitmiştir. Özellikle *De officio'daki* doğal durum örnekleri ve açıklamaları Hobbesçu doğal durum düşüncelerinden kavramsal olarak farklı bir tarzda inşa edilmiştir. Çünkü Pufendorf'un tasvir ettiği doğal durum anlıksal ve tek biçimli değildir.

DJN'de;¹⁶⁴

- 1) İnsanın kendinde doğa durumu,
- 2) İnsanlarla diğer insanlarla olan doğa durumu,

De officio'da ise;¹⁶⁵

- 1) İnsanın Tanrı ile olan ilişkisi açısından doğal durum,
- 2) İnsanın kendisiyle olan ilişkisi açısından doğal durum,
- 3) İnsanların birbiriyle olan ilişkisi açısından doğal durum.

DJN'de tanımlanmış 1 ve 2 numaralı doğal durum ile *De officio'daki* 2 ve 3 numaralı doğal durum birbirine çok benzemektedir. *DJN'deki* 1 numaralı doğal durum, *De officio'daki* ilk iki doğal durumu karşılayacak genişlikte bir yoruma sahiptir. Daha sonra Pufendorf, *DJN'deki* 1 numaralı doğal durumu, *De officio'da* ikiye ayırma yoluna gitmiş ve *DJN'deki* insanın kendinde doğal durumu başlığını, insanın Tanrı ile olan ilişkisi açısından ve insanın kendisiyle olan ilişkisi açısından doğal durum olarak ikiye bölmüştür.

İnsanın *DJN'de* ele alınan doğal durumu gayet basittir:

- 1) İnsanın kendinde doğal durumu, insanın Tanrı tarafından yaratıldığı ilk andaki, tüm bilgilerinden yoksun olduğu durumdur. İnsan bu durumda, donatıldığı akılla diğer canlılardan üstün bir pozisyonadadır. İnsanın tüm bilgilerden yoksun olduğu bu doğal durumda, sahip olduğu akıl ise yaratılıştan gelen bir yetidir. Burada söz konusu olan üstünlük, edinilmiş bilgiye değil, aklın sağladığı potansiyel muhakeme ve kavrayış yeteneğine dayanmaktadır.

¹⁶⁴ Pufendorf, *De Jure Naturale*, s.8-9.

¹⁶⁵ Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre*, s.145-146.

- 2) İnsanların diğer insanlar bağlamındaki doğal durumunda, insanlar henüz herhangi bir otoritenin altında değillerdir. İnsanlar arasında bir uzlaşma yahut anlaşma mevcut değildir. Otoritenin hâkimiyetine girmemiş insanlar, ortak bir doğal durumu paylaşmaktadırlar.

De officio, DJN'den daha sonra kaleme alınmıştır. Pufendorf, sonraki kitabında insanın Tanrı ile olan ilişkisi bağlamında doğal durumunu, *DJN'deki* şöyle açıklamaktadır "...Yaratıcısının [insanın] kendisini başka hayvanlardan üstün bir hayvan olması isteğiyle yerleştirdiği koşuldur."¹⁶⁶ Bu doğal durumda insanın Tanrı'ya karşı olan sorumluluğu, bizzat Tanrı'nın insana atfettiği özellik neticesinde meydana çıkmaktadır.

İnsanların birbiriyle olan ilişkisi açısından doğal durum, insanların benzerlikleri neticesinde meydana gelen doğal durumdur. Kökeni soydaşlıkta yatan bu düşünce, insan dayanışmasını ve hayatta kalmanın karşılığını anımsatmaktadır. Bu durumda insanlar dünyevi herhangi bir otoritenin altında değildir ve doğal durum hakimdir.¹⁶⁷

1.4.1.3.1.1. Pufendorf'un Teorisinde Doğal Durumun Son Hali

Pufendorf'un *DJN'den* altı, *DOH'dan* beş yıl sonra yayımlanan *On the Natural State of Men* adlı eseri, diğer çalışmaları kadar geniş yankı bulmamış, ayrıca bu esere yapılan atıflara gerek çağdaşlarının gerekse sonraki düşünürlerin eserlerinde son derece nadir biçimde rastlanmıştır.

ONSM'nin kurgusu Pufendorf'un doğal durum hakkındaki bütün düşüncelerinin son hali olarak değerlendirilebilir. Pufendorf'un bu üç eseri birbirini tamamlayıcı bir şekilde kaleme aldığını söylemekse mümkün değildir.

Pufendorf tarafından *ONSM'de* doğal durumun nasıl ele alındığını tek tek görüp Pufendorf'un son şeklini verdiği doğal durum kuramını ele alalım.

(A), *insanlık durumu*, İnsanın insan olmak bakımından sahip olduğu doğal durumdur.¹⁶⁸ (*ad deum / state of humanity / insanlık durumu*)

(B), *muhtaç doğal durum*, herkesin kendi başına olduğu ve mutlak muhtaçlık halinde olduğu doğal durumdur. (*in se / versus state of culture / muhtaç doğal durum*)

(C), *insanın diğerleriyle olan ilişkisi bakımından doğal durum*¹⁶⁹, insanların akrabalık bağları ve benzer durumlarından kaynaklanan yakınlıkları yoluyla ilişki kurdukları doğal durumdur. Bu doğal durumdaki insan ilişkileri primitif boyuttadır: "...insanların müşterek bir

¹⁶⁶ Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre*, s.145.

¹⁶⁷ Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre*, s.146.

¹⁶⁸ Pufendorf, *De Jure Naturae*, s.8.

¹⁶⁹ Metinde kişilerarası doğal durum olarak kullanılacaktır.

efendilerinin olmadığı, kimsenin bir başkasına tabi olmadığı veya birbirlerinden fayda veya zarar görmedikleri bir durumda...”¹⁷⁰ (*ad alios homines / vs. civil state*)

Pufendorf’un doğal durum kuramı, daha geçişken ve aşamalı bir yapıda olup Pufendorf, doğal durum ayrımlarına doğal durum dışı ve doğal durum olarak ikili bir ayrımla başlamaktadır.¹⁷¹

Birinci başlıktaki (A) İnsanlık durumu ayrımı, arızı/tesadüfî durum olarak adlandırılabilir zira bu durum aslında doğal durumun dışında olacak şekilde kurgulanmıştır.¹⁷² Bu durum, insanın doğumuyla siyasi, ekonomik yahut dini konumlarını kazandığı ve yaşam rollerinin kendisine yüklendiği andır. Örneğin, doğumla beraber çocuğun kraliyet ailesinin mensubu ve dolayısıyla da prens olması. Bu düşünce Pufendorf’un ahlaki varlıklar kuramıyla uyumlu şekilde bir doğal durum düşüncesini ortaya attığının da göstergesidir. Çocuk, doğmadan evvel bir soyluluk varlığı kendisine yüklenmiş şekilde doğmamaktadır. Doğduktan sonra kendisine “prens” statüsü yüklenmektedir.

(B) numaralı ayrım genel doğal durumdur ve asli doğal durum olarak çevrilmesi uygundur. Çünkü (A) numaralı arızı doğal durum, yalnızca belli başlı tikel insanların doğumlarıyla kazanabildikleri statünün kazanılışını açıklarken, (B) asli doğal durum tümel bir insan doğal durumuna işaret etmektedir.

(C) numaralı doğal durum olan kişilerarası doğal durumda insanlar arasında ilişkiler primitif boyuttadır. İnsanlar henüz devleti kurmamıştır ve herhangi bir egemene itaat etmemektedir. Pufendorf buradaki primitif toplulukların birbirine ne yarar ne de zarar veren, hatta birbirlerini tanımayan topluluklar olduğunu belirtmektedir.¹⁷³

Pufendorf, insanlık durumuna insanın, Tanrı tarafından yerleştirildiğini belirtmesine rağmen Tanrı’nın varlığına dair herhangi bir tartışma yapmamıştır. İnsan, Tanrı tarafından koyulduğu bu durumda diğer herkes gibi doğa yasasını takip etmek zorundadır.

Muhtaç doğal durum ve kişilerarası doğal durumların karşılaştırılmasından önce değinilmesi gereken şey insanlık durumu (A) olan ilk doğal durumudur. Çünkü Pufendorf’un diğer doğa durumlarındaki öznenin kendisi olan insanın mayası orada şekillenmekte ve Pufendorf, yaratmaya çalıştığı insana dair ilk ipuçlarını bu doğa durumunun tasvirinde belli

¹⁷⁰ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.146.

¹⁷¹ Hunter, Ian, “Human Nature, the State of Nature and Natural Law”, *The Cambridge Companion to Pufendorf*, ed. Knud Haakonssen vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2023, s.116-117. (Hunter, Nature)

¹⁷² Pufendorf, De Jure Naturae, s.7.

¹⁷³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.8.

etmektedir.¹⁷⁴ Aynı zamanda bu doğal durum, Tanrı tarafından insanın hayvanlardan daha yüksek bir yaratılışa sahip olduğu doğal durumdur.¹⁷⁵

1.4.1.3.1.1.1. İnsanlık Durumu

Pufendorf'un kademeli nitelikte sayılabilecek doğal durum teorisinde, insanın doğal durum sürecine başladığı nokta, Tanrı tarafından belirlenmiş olan insanlık durumudur. Ancak bu belirleme, insana doğrudan doğruya a priori bir toplumsallık niteliğini kazandırmaktan ziyade onun, Tanrı tarafından yaratılmış diğer canlılarla olan farkını vurgulamaktadır. Pufendorf'un insan ve diğer canlıları karşılaştırmalı bir şekilde ele almasının altında yatan amaç, insana biçilen rolün keşfedilme çabasıdır. Bu çabanın devamında Pufendorf, insanın onuru ve değeri kavramlarını masaya yatıracak ve araştırmasına devam edecektir.

1.4.1.3.1.1.1.1. İnsan Onuru ve Değeri

İnsanlık durumu, insanın Tanrı tarafından belirlenmiş olan durumudur ve insan onuru ile değeri insanın Tanrı tarafından belirlenmiş durumunun bir uzantısıdır.

İnsan onuru (*dignitas*), Pufendorf'un felsefesinde insan türünün Tanrı tarafından yaratıldığı anda kazandığı, diğer yaratılanlardan daha üstün ve değerli olduğunu gösteren statüdür.¹⁷⁶ Bu statü -Pufendorf aralarında bağlantı kurmasa da- insanın, insanlık durumundaki karşılığıdır. Pufendorf'un insan değeriye (*existimatio*), insan tekininin diğer insanlarla karşılaştırılması neticesinde ortaya çıkmaktadır. İnsan onuru ve insan değeri, birbiriyle karıştırılmamalıdır. İnsan onuru, insanın doğa yasasını keşfedebilmesine, buna uygun yaşayabilmesine ve diğer insanlarla toplumsal ilişkiler kurabilme potansiyeline; insan değeri, insan tekinin insanlarla kıyaslandığında sahip olduğu ahlaki değere işaret etmektedir.¹⁷⁷ Bu bakımdan insan onuru, tüm insanların doğuştan sahip olduğu ve tür olarak insanın elde ettiği bir nitelendirmeyi ifade ederken insan değeri, ancak karşılaştırma sonucunda elde edilebilen bir kavramdır.

Pufendorf insan değerini ikiye ayırmıştır: basit ve nitelikli değer. Bir insanın basit değere sahip olabilmesi için toplumsal yaşamda diğerleriyle iletişim kurmalıdır. Çünkü iletişim kurmak, insanın toplumsal hayatın bir parçası olabilmesine olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda insan, doğa yasasının emrettiklerini de yerine getirmelidir. Kısacası insanlar,

¹⁷⁴ Hunter, Nature, s.117.

¹⁷⁵ Hunter, Nature, s.117.

¹⁷⁶ Pufendorf, De Jure Naturae, s.148.

¹⁷⁷ Haara, Heiki, **Pufendorf's Theory of Sociability: Passions, Habits and Social Order**, Springer, Cham, 2018, s.101-102. (Haara, Sociability)

basit değeri elde etmek için toplumsal bir hayat sürme görevini üstlenmek ve yerine getirmek zorundadır.¹⁷⁸ Bu yaklaşım, Pufendorf için referans noktası teşkil etmektedir.

Basit değer, insan tarafından kaybedilebildiği gibi geri de kazanılabilmektedir.¹⁷⁹ Basit değer, kaybedilmesine ilişkin örnekler korsanlar, yol kesiciler ve eşkıyalar üzerinden verilmektedir.¹⁸⁰ Toplumsal yaşama karşı düşmanca hareketlerde bulunan gruplar, bu değeri, hemcinslerine karşı yürüttükleri savaş neticesinde tamamen kaybetmiştir. Pufendorf, vahşi yaşam tarzlarını terk etmeyen bu grupların, basit değerlerini de kaybettiklerini belirtmiştir. Basit değerini yitirmiş bu insan gruplarına karşı hayvanlara karşı gösterilen merhametten daha fazlasının gösterilmemesi gerektiğini öne sürmektedir.¹⁸¹ Basit değerini kaybetmiş insan veya insan grupları doğal haklarının tümünü yitirmiş olduğundan diğer insanlar bu grup üyelerini öldürme veya derdest etme hakkına kavuşmaktadır.¹⁸²

İnsanın basit değeri, aynı zamanda azaladabilmektedir.¹⁸³ Basit değeri hasar gören insanın, toplumsal yaşama uygunluk göstermeye tekrardan başlaması halinde bu değeri geri kazanması mümkündür.

Nitelikli değer, doğa yasasının gereklerini yerine getiren ve basit değere sahip olan insanın, basit değerini elde ettikten sonra kazanabildiği bir değer türüdür.¹⁸⁴ Basit değer, kişinin yetenekleri ve toplumsal statüsü hakkında bir bilgi vermezken nitelikli değer, kişinin yetenekleri hakkında bilgi vermekte ve kişinin değerini diğerlerine göre yükselten yeteneğini belli etmektedir.

Basit değer, herhangi bir anlaşmanın ürünü değilken nitelikli değer, bir alışkanlık neticesinde ortaya çıkmalı yahut açık veya zımni bir anlaşmayla desteklenmelidir.¹⁸⁵ Çünkü basit değer insanın kendi davranışlarıyla ortaya çıkan bir değer türüyken nitelikli değer, iki kişinin karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan değer türüdür.

İnsanın nitelikli değeri, kişilerin basit değerleri bakımından eşit durumda olduklarında ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁶ Bu değer türüne, insanlar arasında karşılaştırma neticesinde ulaşılmaktadır. Nitelikli değer türünde kişilerin zihninde, başkasına duyulan şeref duygusu ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁷ Bu şeref duygusunun yanı sıra insanın nitelikli değeri, insanın toplum

¹⁷⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.242.

¹⁷⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1231.

¹⁸⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1232.

¹⁸¹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1231-1232.

¹⁸² Pufendorf, De Jure Naturae, s.420.

¹⁸³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1231.

¹⁸⁴ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1241.

¹⁸⁵ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1252; Haara, Sociability, s.101.

¹⁸⁶ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1241.

¹⁸⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1241.

içinde diğerlerinden farkıdır ve karşılaştırmalı bir akıl yürütmeyeyle fark edilebilmektedir. Bu bakımdan nitelikli değer, aynı zamanda toplum içinde sınıfsallaşmanın ve soylu sınıfının ortaya çıkması için de bir araç niteliğine sahip olmaktadır. Pufendorf için soylu sınıfının ortaya çıkması yahut sınıfsallaşmanın olması bir problem teşkil etmemektedir. Onun için problem teşkil eden şey, sınıfsallaşmanın ve soyluluğun doğal olduğu yönündeki düşüncelerdir.

1.4.1.3.1.1.2. Yeni Soylu Sınıfı

Kişilerin sahip oldukları değer, yalnızca doğuştan gelen fiziksel özelliklere yahut bu özelliklere dayanan üstünlüklere bağlı değildir. Bu tür doğal niteliklerin ötesinde, bireylere kişisel özellikleri ve toplumsal rolleri çerçevesinde atfedilen başka türden bir değer de bulunmaktadır.¹⁸⁸ Dolayısıyla kişilerin sahip olduğu bu nitelikli değer, kişinin, diğer kişilere kıyasla sahip olduğu doğal özelliklerinden belirlenememektedir. Toplum nezdinde kişiye atfedilen saygınlık ve ünvanlar, esasen bireylerin zihinlerinde şekillenen ve o kişinin statüsüne ilişkin bir tasavvurdan ibaret olmaktadır. Bu düşünce, kişi bir rütbe kazandığında yahut memuriyet makamında bir terfi elde ettiğinde, yani yetki alanı genişlediğinde daha görünür hale gelmektedir.

Pufendorf, bu noktada Aristoteles'in "doğal üstünlük" anlayışına açık bir eleştiri yöneltmekte ve hükümdarlara ya da soylulara atfedilen değerın doğal değil, yapay bir temele dayandığını ifade etmektedir.¹⁸⁹ Onun siyaset felsefesinde ortaya koyduğu devlet anlayışı ve bu devletin iktidarını kullanan fiilî aktörler, ne Tanrı vergisi bir yetenek dolayısıyla ne de doğuştan gelen başka bir meziyet yoluyla bu konuma erişebilmektedir. Bu statü, yalnızca insanlar tarafından verilmekte ve meşruiyetini toplumsal iradede almaktadır. Dolayısıyla Pufendorf'un soylu sınıfının doğuştan edindiği kutsal bir özelliği mevcut değildir. Kutsiyet kavramları, ancak toplumsal fonksiyonlarla açıklanabilecek duruma getirilmiştir.¹⁹⁰

1.4.1.3.1.1.2. Muhtaç ve Kişilerarası Doğal Durumlar Üzerine

Pufendorf'un doğal durumları en başta ikiye (asli-arizi doğal durum) ardından da asli doğal durumu üçe ayırdığından bahsetmiştik. Yukarıda doğal durum olarak insanlık durumu incelenmiş, Pufendorf'un insanın evrendeki yerine dair görüşleri kısaca açıklanmıştır.

¹⁸⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.107-108.

¹⁸⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.968; Aristoteles, **Politika**, çev. Yasin Gurur Sev, 1.Bs., Ketebe Yayınları, İstanbul, 2024, s.20, **Aristoteles**, s.97-99, **Aristoteles**, s.109.

¹⁹⁰ Ramelet, s.292.

Pufendorf'un kuramında insanların insan olmak bakımından içinde bulunduğu muhtaç doğal durum ve insanların toplumsal bir birlik oluşturmayaacak seviyedeki mikro ilişkiler içerisinde olduğu kişilerarası doğal durum ayrımı yapılmaktadır.¹⁹¹ Muhtaç doğal durum, kültür öncesi; kişilerarası doğal durum, siyasal öncesi doğal durum olarak tanımlanmaktadır.¹⁹²

Muhtaç doğal durumunda, kültür öncesi insan tamamen kendi başına bırakılmış, diğer bireylerin desteğinden yoksun bir konumda tasavvur edilmiştir. Tarih öncesi bir varlık olarak, böylesi bir yalnızlık durumunda insan, kendi varlığını idame ettirebilmek ve gelişimini sağlayabilmek için gerekli olan araçları ve toplumsal yapıları oluşturma kapasitesinden yoksundur. İnsanın bu zayıf durumdan kurtulabilmesi ancak zihnini ve bedenini kendisi ve başkalarının yararına seferber etmesiyle olacaktır.¹⁹³

Kişilerarası doğal durumda, siyasal toplum henüz teşekkül etmemiştir. İnsanlar, yalnızca akrabalık ilişkileri ve diğer insanlarla paylaştığı benzerlikleri neticesinde kurduğu ilişkilerle iletişime geçmektedir. Bu insanlar, ortak bir otoriteye tabi olmadıkları gibi, siyasi veya toplumsal anlaşmalarla da bir araya gelmiş değillerdir. Dolayısıyla insanlar tamamen birbirinden bağımsız şekilde yaşamasa da henüz bir egemenin boyunduruğu altına girmemişlerdir.¹⁹⁴

İnsanların bu primitif ilişkileri, insan sayısının artmasıyla gelişmektedir. Artan insan ilişkileri ve aile sayıları, ailelerin birbirlerinden ayrı yerlerde konumlanmasıyla devam etmektedir.¹⁹⁵ Bu aile gruplarının hepsi doğal durumda yaşamaya devam etmektedir. Fakat Pufendorf, bu doğal durumlardan hangisinin gerçek, hangisinin kurgusal olduğunu açıkça belirtmemiştir. Aynı zamanda Pufendorf, muhtaç ve kişilerarası doğal durumların sıralamasına dair net bir şeyden de bahsetmemiştir. Fakat insanlık durumunun ilk doğal durum olarak kabul edilmesi mantıken en doğru olanıdır.

Pufendorf'un kuramında bu özellikler insan yaratılışından kaynaklanmaktadır. İnsanın doğal durumundaki hali, onun yaşamını sürdürebilmesi ve güvenli bir şekilde var olabilmesinin önündeki en büyük engeldir. İnsanın söz konusu doğal durumundan çıkabilmesi ve kendisine daha yaşanabilir bir durum yaratabilmesi insanın doğa yasasını keşfetmesi ve bu yasaya riayet etmesiyle gerçekleştirilecektir. Pufendorf'un kuramında insanın önündeki tek yol toplumsal yaşama geçmek olarak görünmektedir.

¹⁹¹ Pufendorf, On the Natural, s.34.

¹⁹² Pufendorf, On the Natural, s.34.

¹⁹³ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.145.

¹⁹⁴ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.146.

¹⁹⁵ Pufendorf, On the Natural, s.118.

1.5. Doğal Hukuk ve Doğa Yasası

Pufendorf, doğal hukuku doğru aklın buyrukları olarak nitelendirmiştir.¹⁹⁶ Bununla birlikte doğru aklın buyrukları ise, insanın aklına işlenmiş ve salt akılla türetilecek yasalar değildir. İnsan, kendi durumunun tahlilinin yaparak buyrukların orada var olduğunu ve onlara göre yaşaması gerektiğini anlama yetisine sahiptir:

“Çoğu insan, doğal hukukun bizzat insanın aklından türetildiği ve dolayısıyla doğru şekilde işleyen bu yetinin buyruklarından kaynaklandığı konusunda hemfikirdir... doğal hukuk, Tanrı'nın bize bahsettiği akılla...araştırılabilir ve sağlam biçimde ortaya konabilir. Bununla birlikte, en azından doğal hukukun genel önermelerinin, sanki açık ve fiili hükümler halinde, insanın doğum anında zihnine işlendiğini ve böylece herhangi bir eğitim ya da düşünme faaliyeti olmaksızın, sadece konuşma yetisini kazanır kazanmaz dile getirilebileceğini söylemek gerektiğini düşünmüyoruz...”

...Dolayısıyla, doğal hukukun “doğru aklın buyruğu” olduğunu iddia ederken kastettiğimiz anlam şudur: İnsan anlayışı, insanın durumunu düşünmekten hareketle, zorunlu olarak bu yasanın ölçütüne göre yaşaması gerektiğini açıkça görmesini sağlayan bir yetiye sahiptir; aynı zamanda bu yeti, yasanın hükümlerinin açık ve sağlam biçimde kanıtlanabileceği ilkeyi keşfetmesini de mümkün kılar.”¹⁹⁷

Pufendorf, doğru aklın buyruğunu ve doğal hukuku tanımladıktan sonra, bu buyruğun ne olacağını araştırmaya girişmekte ve araştırmasının sonunda doğa yasasına ulaşmaktadır.

Pufendorf'un doğa yasası kavramını anlamak için onun insanı yerleştiği pozisyonu anlamamız gerekmektedir. Ona göre insan, kendi başına yaşayabilecek bir varlık olmadığı gibi yasasız da ahlaki bir yaşantının sahibi olamayacaktır. Pufendorf'un doğa yasasının amacı da toplumsallıkla bireysellik arasındaki bu gerilimli dengeyi kurma çabasıdır. İnsanın yoksunluğu ve diğer özellikleri çerçevesinde kendisine ulaşılan doğa yasası, insan yaşamının ve toplum refahının artırılması yolundaki çabanın kuramsal ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pufendorf'a göre doğa yasasının tanımı şudur: “Bunu, doğa kuralı yahut doğa yasası olarak adlandırmak bir gelenek haline gelmiştir. Bu yasa, bütün insanlar ona uymakla yükümlü olduğu için evrenseldir, pozitif yasaların aksine değiştirilemediği için de sürekli dir.”¹⁹⁸

Doğa yasasının insan aklıyla keşfedildiğini ilan eden Pufendorf'un bunu insanın kendi özelliklerini tahlil ederek nasıl bulacağını açıklamaktadır:

“Önceki açıklamaların ardından doğa yasasını bulmak kolaydır. İnsan, kendisini korumayı talep eden, buna karşın fazlasıyla yoksun [zayıf], başkalarının yardımına muhtaç, ortak iyiliğe olağanüstü bir şekilde katkı bulmaya elverişli fakat aynı zamanda kötü niyetli, huysuz, öfkeli ve zarar verme konusunda tez canlı bir varlıktır. Böyle bir varlığın yaşayabilmesi ve dünya nimetlerinden faydalanabilmesi için

¹⁹⁶ Pufendorf, De Jure Naturae, s.201.

¹⁹⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.201-202.

¹⁹⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.179.

kendisiyle aynı nitelikte olan diğer [insanlarla] bir araya gelerek toplumsal olması [sociable] ve onlara öyle davranması lazımdır ki diğerleri ona zarar vermeyi aklından bile geçirmesin. Böylece, [diğer insanlar] onun iyiliğini korumak ve arttırmak için bir sebep olduğunu düşünsünler.”¹⁹⁹

Pufendorf’un tasvir ettiği insanların özellikleri şunlardır;

- i. Bencil olma,
- ii. Farklı düşüncelere sahip olma,
- iii. Yoksun olma,
- iv. Birbirlerine zarar vermeye eğilimli olma,
- v. Karşılıklı yardımlaşma kapasitesine sahip olma.

Bu özelliklerin yanı sıra insanların bir diğer özelliği, Tanrı’nın kendilerinin *içine yerleştirdiği ışıktı* kullanarak önlerine çıkabilecek badireleri atlatabilme olanağıdır. İnsanın yaşamını devam ettirebilmesinin en iyi yolu ve belki de tek yolu toplumsal yaşamdır.²⁰⁰ Doğa yasasının insan için neden gerekli olduğunu belirtirken Pufendorf bu özellikleri tek tek saymaktadır. İnsan, kendisini sevmektedir ve kendisi için iyi olduğunu düşündüğü şeylerin peşinden koşmaktadır; insanın yoksunluğu kendisini diğer insanlara bağımlı hale getirmektedir; insanlar arzuları doğrultusunda veya kendilerini koruma çabaları içinde türdeşlerine ciddi zararlar verebilmektedir.²⁰¹

Pufendorf, doğa yasasının keşfine dair açıklamalarının ardından doğa yasasına neden ulaşılması gerektiğine dair çıkarımını ise doğa yasasına dair olan bölümün hemen başında bizlere sunmuştur:

“İnsanın durumu (kondisyonu), onun herhangi bir yasa olmaksızın ve belirli bir ölçüt gözetmeden, adeta belirsiz bir içgüdüyle hareket ederek yaşamasına elvermediğinden buradan çıkan sonuç şudur: Akıl sahibi olan tüm insanların kendilerini uymakla yükümlü gördükleri insan eylemlerinin en genel kuralının ne olduğunu araştırmak gerekir.”²⁰²

Bu açıklamaların ardından Pufendorf, insanın durumunun gerektirdiği doğa yasasını ilan etmektedir;

1. *De officio*’da doğa yasası şöyle tanımlanmıştır: “Elinden geldiğince her insan, başkalarına karşı barışçıl, insan ırkının doğasına ve amacına her zaman uygun olacak bir toplumsal tutum geliştirmeli ve korumalıdır.”²⁰³
2. *DJN*’de ise ilkinden çok daha kısa ve basittir: “Her insan, toplumsallığı geliştirmek ve korumak için elinden geleni yapmalıdır.”²⁰⁴

¹⁹⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.207-208.

²⁰⁰ Saastmoinen, Kari, **The Morality of the Fallen Man**, SHS, Stockholm, 1995, s.63.

²⁰¹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.207-208.

²⁰² Pufendorf, De Jure Naturae, s.179.

²⁰³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.208.

²⁰⁴ Pufendorf, Doğa Hukuka Göre, s.71.

Bu yasa, Tanrı'nın emridir.²⁰⁵ Bu emir, amir olan Tanrı'nın insanlara yüklediği bir yükümlülüktür.²⁰⁶ Tanrı'nın doğa yasasını emretmesi insanların pozitif yasalar yoluyla ahlaki değerlendirmeler yapabilmesine olanak sağlamıştır.²⁰⁷

Pufendorf'un bu açıklamaları doğa yasası konusunda bizleri aydınlatmakta fakat bir noktada soru işaretleri de barındırmaktadır. İnsanın doğa yasasını keşfetmesi ve toplumsal duruma geçmesi fikrinde toplumsallık insan doğasının tam olarak neresindedir? İlk önce bu konudaki farklı görüşlerin ortaya konulması gerekmektedir.

İlk görüş, insanın içkin bir toplumsal dürtüye sahip olduğunu yönündedir. Denzer, Pufendorf'un yukarıdaki yaklaşımları doğrultusunda insanın içgüdüsel bir toplumsal eğilimi olduğunu iddia etmiştir.²⁰⁸

*“Pufendorf için, insan doğasının devleti istemesinin belli başlı koşulları mevcuttur. Doğa kavramı, kendi içindeki teleolojik anlamıyla değerlendirilmeli, amacının insan duygu ve tutkularını tatmin etmekten ziyade insanı mükemmelliğe ulaştıran bir amaç olduğu düşünülmelidir. Dolayısıyla devletin karakteri, insanı yetiştirmenin nihai sonucudur.”*²⁰⁹

Biz bu görüşe katılmıyoruz. Pufendorf anlatımlarının hiçbir yerinde insanın toplumsallığa doğru bir dürtü sahibi olduğunu belirtmemiştir.²¹⁰ Bunlara ek olarak Pufendorf'un insan ve doğal durum tasavvuru da bu yorumun aksini gösterir niteliktedir. Birbirlerine zarar verme konusunda düşüncesizce davranan ve bencil olarak tasavvur edilen insanın toplumsallığa yönelik bir dürtüsü olduğunu söylemek imkânsızdır. Aslında Pufendorf da bunu ima ettiği şu cümleleri kurmuştur: “...insan öyle bir varlıktır ki hiçbir canlı onlar kadar birbirine yardımcı olamaz. Fakat aynı zamanda hiçbir canlı insanın insana verdiği zarar kadar zarar da veremez.”²¹¹

Diğer görüş, Tanrı'nın insandan nasıl davranmasını istediğinin bulunması yönünde şekillenmektedir. Bu görüşün temeli Pufendorf'un doğa yasasının keşfine dair pasajındaki “sociable / socialitas” kavramları etrafında şekillenmektedir. İnsanın toplumsal olmasını isteyen kişi Tanrı'dır.²¹² İnsanın yaratılışının getirdiği özellikler göz önünde bulundurulduğunda Tanrı'nın insan için tasarladığı planın ortada olduğunu savunan Tuck,

²⁰⁵ Pufendorf, Doğal Hukuka Görfe, s.64.

²⁰⁶ Pufendorf, De Jure Naturae, s.217; Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.72.

²⁰⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.27.

²⁰⁸ Saastmoinen, s.64.

²⁰⁹ Denzer'dan aktaran: Hunter, Rival, s.154-155.

²¹⁰ Goyard-Fabre, s.101.

²¹¹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.211.

²¹² Tuck, Richard. “The ‘Modern’ Theory of Natural Law” (içinden) **The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe**, ed. by Anthony Pagden, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, s.102-107.

socialitas ile insanın çıkarları konusundaki yakın ilişkiye dikkat çekmekte ve iddiasını güçlendirmek için Pufendorf'un bir pasajını alıntılar: ²¹³

“Aklın emirlerinin yasa niteliği ve yetkisi kazanması için bize çok daha üstün bir ilke gerekmektedir. Çünkü her ne kadar bunların faydası ve elverişliliği açıkça belli olsa da, yalnızca bu [aklın emr düşüncesi] insanın zihninde o kadar da kuvvetli bir etki yaratamaz. İnsanlar, kendi çıkarlarını bir kenara bırakacaklarında ya da onları [çıkarlarını] daha uygun ve başarılı olacağına inandıkları başka yollarla elde etmeye çalıştıklarında bu kurala uymayabilirler.” ²¹⁴

Aranan üstün ilke Tanrı'nın iradesidir. ²¹⁵ İnsanların Tanrı'ya olan inançları, Tanrı'nın emrine uyma yükümlülüğü getirmiştir. Bu yükümlülük doğrultusunda insanlar Tanrı'nın isteğini belirlemelidir. Bu isteği belirlemenin yolu da insanların uzun vadede kendilerine neyin en çok yarar sağlayacağını tespit etmesidir. ²¹⁶

Hont da yukarıdaki gibi fayda odaklı bir yorumu tercih etmiş ve Pufendorf'un metninin Hobbesçu bir Grotius şerhi olduğunu iddia etmiştir. ²¹⁷ Doğa yasası ve insanların güvenliği arasında bir ilişkinin varlığı inkâr edilemez. Bununla birlikte, Pufendorf'un bazı görüşleri, insan güvenliğinin doğa yasasının türetileceği temel ilke olarak kabul edilmesine yönelik eleştiriler içeriyor gibi görünmektedir. ²¹⁸ Doğa yasasının keşfine dair olan pasajın hemen ardından Pufendorf, Hobbes'u eleştirmekte ve insanın kendi güvenliği için doğa yasasını bir emir gibi telakki etmesinin yanlış olduğunu belirtmektedir:

“Hobbes'un doğa yasalarını insanın kendini koruma arzusundan usta bir şekilde türetirken sunduğu ispat yöntemine gelince önce şu söylenmelidir, bu yöntem gerçekten de söz konusu aklın buyruklarına uyan bir yaşam sürmenin insan güvenliği için elverişli olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak doğrudan doğruya insanın bu aklın buyruklarını kendisini korumanın aracı olarak kullanma hakkına sahip olduğu ve onları bir yasa gibi değerlendirmesi gerektiği sonucu çıkarılamaz. Eğer aklın buyrukları yasa etkisine sahip olacaksa mutlaka başka bir ilkeden türetilmiş olmalıdır.” ²¹⁹

Pufendorf bu pasajıyla Hobbes'un insan güvenliği ilkesine dayanarak yaptığı çıkarımın hakkını vermekte ise de aklın emirlerinin “yasa” etkisine sahip olmayacağını da eklemektedir. ²²⁰ Örnek olarak Pufendorf, bizden dilediğini yapabilecek kudrete sahip bir devlet hayal etmemizi istemektedir. Bu devlet, kendi işlerinde barışçıl ve adil bir düzen

²¹³ Tuck, “The ‘Modern’ Theory of Natural Law”, s.106.

²¹⁴ Pufendorf, Samuel, **The Law of Nature and Nations**, çev. Basil Kennet, ed. Jean Barbeyrac, London, 1749, s.141; Tuck, “The ‘Modern’ Theory of Natural Law”, s.106. (Tuck, Basil Kennet çevirisine atf yaptığı için Tuck'ın pasajı ile çevirinin uyumu için biz de Kennet'i metnimize aldık.)

²¹⁵ Tuck, “The ‘Modern’ Theory of Natural Law”, s.106.

²¹⁶ Tuck, “The ‘Modern’ Theory of Natural Law”, s.106.

²¹⁷ Hont, Istvan. “The Language of Sociability and Commerce: Samuel Pufendorf and the Theoretical Foundations of the ‘Four-Stages Theory’”, (içinden) **The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe**, ed. Anthony Pagden, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

²¹⁸ Saastmoinen, s.66.

²¹⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.210-211.

²²⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.217; Saastmoinen, s.67.

sürdürmekte ancak diğer halklara karşı bu tutumunu bir kenara bırakarak onları öldürmekte, yağmalamakta ve köleleştirmektedir. Kendi insanların güvenliğini sağladığı halde bu devlet doğa yasasını ihlal etmiş olurdu Pufendorf'a göre.²²¹ Çünkü doğa yasasının insanların korunması gerektiğini belirtmesi belli bir ulusun korunması veya devletin kendi ulusunu koruması kapsamından daha ötesinde tüm insanlığın dostane ilişkiler içerisinde, soydaş olduğu bilinciyle korunması gerektiği anlamına gelmektedir.²²² Daha önce de belirttiğimiz gibi insan kendi çıkarlarını düşünen bir varlıktır fakat doğa yasasının hedefine ulaşabilmesi ve toplumsal yaşantının sağlanabilmesi için insanın bu arzusunu dizginleyebilmesi gerekmektedir.²²³

Faydayı esas alan bu yaklaşımın aksine Pufendorf'un amacının bütün insanlık için geçerli bir doğa yasası tesis etmek olduğunu ve bu doğrultuda bireyin kendi çıkarlarını ve kendini koruma arzusunu sınırlandırması gerektiğini savunduğunu düşünmekteyiz.

Schneewind ise bu iki görüşten farklı bir argümanla Pufendorf'u yorumlamaktadır. Ona göre Pufendorf'un insanın kendisini koruma isteği üzerine beyanları, doğa yasasının koruma isteği doğrultusunda türetilmiş olduğu anlamına gelmemektedir.²²⁴ Bu çerçevede Tanrı'nın insanlardan beklediği davranış biçimi, insan yaratılışından gelen özelliklerin gözlemlenmesiyle anlaşılabilir.²²⁵ Schneewind'e göre Pufendorf, doğa yasasını temellendirirken insanın sahip olduğu özellikleri birlikte değerlendirmiş ve bunların insanlığın yararına en uygun biçimde nasıl işleyebileceğini sorgulamıştır.²²⁶ Schneewind'in yorumu, Pufendorf'un teorisinin insanın bireysel güvenliğinden ziyade insanlığın güvenliğini kapsadığı yönünde şekillenmektedir. Kanaatimizce Schneewind'in yorumu diğer iki yorumdan çok daha isabetlidir. Onun yorumuna göre Pufendorf'un kuramında Tanrı, doğa yasasını insanlara, insan ırkının refahını arttırmak için koymuştur. Pufendorf'un Tanrı'nın iyiliğinden bahsettiği pasajlar da bunu destekler niteliktedir.²²⁷

Yine de bu yorum insanın kendini koruma arzusundan yola çıkarak neden doğa yasasının türetilmeyeceğine dair somut bir kanıt da bizlere sunmamaktadır.²²⁸ İnsan,

²²¹ **Pufendorf**, *De Jure Naturae*, s.217; Pufendorf, Samuel, "Observationes in libellum Sam: Pufendorf de officio hominis et civis ex publicis lectionibus auctoris", (içinden) **The Pufendorf Lectures: Annotations from the Teaching of Samuel Pufendorf, 1672-1674**, ed. Bo Lindberg, Royal Swedish Academy of Letters, History, and Antiquities, Stockholm, 2014, s.85.

²²² **Pufendorf**, *De Jure Naturae*, s.217.

²²³ **Pufendorf**, *De Jure Naturae*, s.205-206.

²²⁴ Schneewind, J.B., "Pufendorf's Place In The History Of Ethics", **Synthese**, C.72, 1987, ss.123-155, s.133.

²²⁵ **Schneewind**, s.134-135.

²²⁶ **Schneewind**, s.135.

²²⁷ Pufendorf, Samuel, "Observationes in libellum Sam: Pufendorf de officio hominis et civis ex publicis lectionibus auctoris", s.99-101.

²²⁸ **Saastmoinen**, s.72.

Tanrı'nın yapmak istediklerini gözlem yoluyla anlayabiliyorsa insanın kendini koruma arzusunun Tanrı tarafından insanı korumak için verildiği düşünülebilir. Fakat bu yorum, Pufendorf'un insan tasviriyle uyuşur nitelikte değildir.

1.5.1. *Salus* Olarak Doğa Yasası

İnsanların yasa olmadan yaşayamayacağını ilan eden Pufendorf doğa yasasının amirini Tanrı olarak belirlemiştir. Bu yasanın mükellefi olarak insanı tasvir ederken Pufendorf, toplumsal hayatın insan için bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir.²²⁹ Bu zorunluluk, insanların güvenliği, insan özellikleri ve doğal durum göz önünde bulundurularak ortaya atılmıştır.²³⁰ İnsanların toplumsal yaşama geçebilmeleri için gerekli olan şey ise ilahi emir olan doğa yasasıdır. Toplumsallık bir gerekliliktir fakat insanlar bir yükümlülük olmadan bunu yerine getiremeyecektir. Çünkü insanlar, her ne kadar savaş hali olmasa da, doğaların dolayı birbirlerine zarar vermeye eğilimlidir. Tanrı'nın emri, onları toplumsal yaşama geçmeleri için yükümlü kılacaktır.

İnsanlar vahşi hayvanlardan farklı bir yaşam sürmek için ve kendi türünün sahip olduğu kötülük potansiyelini dizginleyebilmek için ortak bir yasayı kabul etmek zorundadır.²³¹ Peki Tanrı, insana doğa yasasını neden vermiştir? Bu soruyu yanıtlayabilmek için Tanrı'nın insanı yaratırken ne düşündüğünü tespit etmek gerekir. Pufendorf'a göre Tanrı, insanı onurlu ve “özel” bir varlık olarak yaratmış ve insan için iyiyi dilemiştir.²³²

“İnsan doğasının yüceliği ve diğer [hayvanlara] kıyasla sahip olduğu mükemmelliği, onun eylemlerinin daha yüksek bir kurala uymasını gerektiriyordu. Çünkü bu [yüksek] kural olmadan düzenden, uyumdan ya da güzellikten bahsedilemezdi. Neticede insan, ölümsüz bir ruha sahip olmak gibi yüce bir onurun sahibidir. Ruh, aklın ışığı, muhakeme ve seçim yapabilme özellikleriyle donatılmış, aynı zamanda da birçok sanat dalı için üstün niteliklerle renklendirilmiştir. Bundan dolayı insan “en kıymetli, yüce akılla donatılmış ve daha aşağı hayvanlara hükmedebilecek bir varlık” olarak isimlendirilmiştir.”²³³

Bu pasajın ardından Pufendorf, Tanrı'nın neden insanlara bir doğa yasası vermiş olabileceğine dair şu çıkarımını yapmaktadır:

“Yaratıcı'nın insana bahsettiği hediyeler ne kadar müthiş, ona verdiği zihinsel özellikler ne kadar olağanüstüyse bu özelliklerin kullanılmayarak köreltilmesi, ..., boşa harcanması ve ,..., israf edilmesi o kadar aşağılıkça olurdu. Eminiz ki Tanrı, düzenli ve ölçülü olanı ayırt edebilen ve kendi eylemlerini bu doğrultuda düzenleyebilen bir ruhu insana boşuna vermemiştir.”²³⁴

²²⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.150-152.

²³⁰ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.71.

²³¹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.152.

²³² Saastmoinen, s.85;

²³³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.148.

²³⁴ Pufendorf, De Jure Naturae, s.149.

Tanrı'nın insanlara toplumsal yaşam içerisinde kendi yeteneklerini geliştirme ve mutlu olma imkânı vermesi, Tanrı'nın insanların böyle yaşamalarını istemiş olduğu anlamına gelmektedir.²³⁵

“İnsan yalnızca kendi için yaratılmış olsaydı, onun kendisi için vereceği kararların tamamen kendi muhakemesine bırakılmasının yerinde olduğunu kabul ederdik. Ama bütün bilge kişiler, en Yüce ve en Büyük Yaratıcı'nın insanı kendisine kulluk etsin ve bahşettiği nimetleri geliştirerek kendisinin yüceliğini daha da arttırsın diye yarattığını kabul eder. Ayrıca insanın yaratılış gayesi olan toplumsal ilişki, ancak her bireyin kendisini elinden geldiğince geliştirmesi ve koruması sayesinde işlerlik kazanabilir ve iyi bir şekilde korunabilir. Çünkü bireylerin salus'ü önemsenmezse bütün insan ırkının güvenliği de anlamsız bir sözden ibaret olur. Dolayısıyla, bir insan kendi bakımını ihmal ettiğinde, aslında zararı yalnızca kendisine değil, Yaratıcısı olan Tanrı'ya ve tüm insanlığa yöneltmiş olur.”²³⁶

Pufendorf, bu alıntılarda da görüleceği üzere insanın yalnızca hayatta kalmasına yönelik bir yaşantının kendisinden istenmediğini vurgulamaya çalışmaktadır. İnsan, rasyonel yetilerini geliştirmeli ve bunları kendi mutluluğu için kullanmalıdır. İnsan yalnızca kendisi için bunları yapmamalı, tüm insanlığın hayrına olacak şekilde eyleme geçmelidir. Burada Pufendorf, insanın ulaşması gereken durum için *salus* kavramını kullanmaktadır.²³⁷ Kavram olarak *salus*, fizikî anlamda hayatta kalma anlamına gelmemektedir.²³⁸ *Salus*, içinde insanın olması gereken durumu yani ulaşması gereken toplumsal durumu tasvir etmektedir.²³⁹ Doğa yasasının emredilmesinin amacı da insanın *salus*'üdür. Tanrı, insana verdiği özelliklerin kullanılmasını ve hayvandan farklı bir yaşam sürmesini istemektedir.²⁴⁰ İnsan bu sayede doğal durumdaki yoksun hayatından kurtulacak ve kendisine verilmiş onurlu yaşamı gerektiği gibi sürdürecektir.

İnsan kendi koşullarını inceleyecek ve aklıyla bu koşulların sonunda toplumsallaşmadığı takdirde rahat bir yaşama erişemeyeceğini fark edecektir. Bu *salus*, tüm insanlığın Tanrısal ödevidir.²⁴¹ Pufendorf'un insan türünün *salus*'üne yönelik bu tutumu gözden kaçırıldığında onun doğa yasası kavrayışını yanlış yorumlamak kaçınılmazdır. Yukarıda bireysel fayda ve güvenlik arzusu temelinden yapılan yorumlarda böyle bir eksiklik söz konusudur. Zira bu yorumlarda Pufendorf'un insanın bireysel *salus*'üne ilişkin açıklamaları ön plana alınmış, türsel *salus*'e ilişkin açıklamaları dikkate alınmamıştır.

²³⁵ Saastmoinen, s.85-86.

²³⁶ Pufendorf, De Jure Naturae, s.256.

²³⁷ Biz, *salus* kullanımını çevirmemeyi tercih ediyoruz zira bu kelime birden fazla anlama gelmektedir ve okurun Pufendorf'u yorumlama şekline göre farklı anlamlara gelebileceği kanaatindeyiz: “Sağlık; afiyet, iyilik, yaşam; güvenlik; iyi niyet, selamlama.” Alova, Erdal, **Latince Türkçe Sözlük**, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2013, s.536.

²³⁸ Pufendorf muhtemelen dini bir retorik ile “kurtuluşu” kastetmektedir.

²³⁹ Saastmoinen, s.86.

²⁴⁰ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.72.

²⁴¹ Pufendorf, Samuel, “Observationes in libellum Sam: Pufendorf de officio hominis et civis ex publicis lectionibus auctoris”, s.85.

Bireysel esenlik Hobbes için temel güdülenim kaynağı olabilir ama Pufendorf'ta durum farklıdır. Onun bireysel esenliğe yönelik açıklamaları, insan doğasının incelenmesinden yapılan çıkarımlardan ibarettir. Pufendorf'a göre bireysel esenlik kaygısı kamusal esenlik doğurabilecek bir güdü değildir. İnsanlar, Tanrı'nın kendilerine getirdiği yükümlülük ile tür olarak *salus*'a kavuşacaktır.

Yukarıda belirtilen fayda ve koruma arzusundan türeyen doğa yasası yorumları, *salus* yorumu karşısında nerede konumlanacaktır? Bizce Denzer, Hont ve Tuck Pufendorf'un doğa yasasının Tanrı ile olan ilişkisinde yatan "amaç" kavramını yanlış değerlendirmiştir. Pufendorf'un insan tasvirinden başlayarak yola çıkması, insanın öz sevgisi ve kendini koruma isteğini ön plana çıkarması yorumcuları doğa yasasının kaynağının bunlar olduğu inancına sevk etmiştir. Bu yorum, Pufendorf'un insan türüne verdiği değeri kaçırmıştır. Çünkü Pufendorf'un yorumları, insanın *tek başına* bir *salus*'ünün olmadığı yönünde şekillenmektedir. Tanrı, insanların hepsinin *salus*'e ulaşmasını dilemektedir. İnsanlar, doğa yasasını keşfettikten sonra insanlığın *salus*'ü için bu yasaya uymalıdır. Fakat insanların yükümlülük olmadan bu gerekliliğin gerçekleşmesi mümkün değildir.

Adım adım ilerlersek toplumsallık insan *salus*'ü için zorunludur, her insanın *salus*'ü de insan türünün *salus*'ünün temel unsurudur. Tanrı, insanların iyi bir hayat sürmesini istediği için doğa yasasını ve doğa yasasını keşfedecek akıllı insanlara vermiştir.²⁴² Bu yönelim, insanlığın en temel ödevidir. İnsan, kendi özelliklerinden yola çıkarak bu buyruğu keşfedecektir. Doğa yasası bölümünün başında da belirtildiği üzere yasanın özü, her insanın fedakârlık yaparak elinden geldiğince toplumsallığı geliştirmesi ve korumasında yatmaktadır.²⁴³ Doğa yasası, diğer insanlara karşı göstermemiz gereken tutumu, kişisel yararlar değil, insanlığın yararıyla gerekçelendirmiş olmaktadır. Bu yasanın emir olduğunun daha iyi anlaşılabilmesi için Hobbes'un doğa yasasıyla karşılaştırılması gerektiğini düşünüyoruz.

1.5.2. Hobbes'un Doğa Yasaları ve Pufendorf'un Doğa Yasasının Karşılaştırılması

Hobbes, Leviathan'ın birinci kısmının on beşinci bölümünde barışı aramak ve izlemek dışındaki doğa yasalarını saymaktadır.²⁴⁴ Hobbes bu doğa yasalarını tek tek inceledikten sonra ilgili bölümün sonunda, bunların yasa niteliğini ve bağlayıcılık yönünü tahlil etmektedir:

"Doğa yasaları vicdanen hep bağlayıcıdır, ama fiilen sadece güvenlik olduğunda bağlayıcıdır. Doğa yasaları in foro interno (içerideki mahkemede; vicdanen) olarak; yani, onların var olması arzusu

²⁴² Pufendorf, De Jure Naturae, s.208; Pufendorf, Doğa Hukuka Göre, s.72.

²⁴³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.208; Pufendorf, Doğa Hukuka Göre, s.71.

²⁴⁴ Hobbes, Leviathan, s.113-124.

bakımından bağlayıcıdır: fakat in foro externo (dışarıdaki mahkemede) olarak; yani, uygulanmaları bakımından her zaman bağlayıcı değildirler."²⁴⁵

Hobbes'un doğa yasaları, tam olarak yasa değildirler. Kendisi de bunların yasa olarak adlandırılmasının hatalı olduğunu belirtmektedir.²⁴⁶ Onlar, birer barış şartı ve insanın savaş durumundan çıkması için mantıki gerekliliktir.²⁴⁷ Bu barış şartlarının sözlü durumdan yazılı duruma geçirilmesi doğa yasalarını evrensel yasalar haline getirecektir.²⁴⁸

Pufendorf'un doğa yasası, Tanrı tarafından insanlara emredilmiştir. Pufendorf'ta doğa yasası, Hobbes'un iddia ettiğinin aksine barış şartı değildir.²⁴⁹ Doğa yasası, Pufendorf'un kuramında ahlaki değerlendirme ölçütünün başlangıcıdır. Tanrı'nın doğa yasası olmadan ahlaki bir değerlendirmede bulunmak mümkün değildir.²⁵⁰ Tanrı'nın haklı nedenleri ve kendisine muhalefet edecekleri defedecek gücü de mevcuttur. Bu yasa, tüm insanlığın gözetmesi gereken bir emirdir ve bu emre uymamanın müeyyidesi ilahi kaynaklar gösterilerek ölüm sonrası hayata, dolayısıyla da Tanrı korkusuna bağlanmıştır.²⁵¹

Hobbes ile Pufendorf'un doğa yasası kavramlarının arasındaki fark, doğa yasasının etkinliği noktasındadır. Pufendorf'un doğa yasasının dünyevi iktidar tarafından da yasa olarak getirilmesine gerek yoktur. Dünyevi iktidar, doğa yasasına uygun yasalar yaparak bu yasanın uygulanmasına katkıda bulunacaktır.

Pufendorf'un kuramında doğa yasasının bağlayıcılığı, Tanrı korkusu ve Tanrı'nın insanlara sağladığı iyiliklerden kaynaklanmaktadır. Fakat Hobbes'un doğa yasaları Pufendorf'un doğa yasasının aksine yalnızca vicdanen bağlayıcıdır.

Pufendorf'un doğa yasasını yerleştirdiği konum, doğal durumda insanların nasıl davranması gerektiği hususunu düzenlemektedir. Doğa yasası, insanların birbirlerine karşı davranışlarını yönlendirecek ve onlara olması gereken toplumsal yaşamın fertleri haline gelme yolunda ilk adımları attıracaktır.

1.5.3. Tanrı'nın Emirleri Bakımından Haklı Neden Sorunu

Pufendorf'un amir ve yükümlülük kuramında Tanrı'nın yeri ve Tanrı'nın emrinin haklı nedenleri kimi yazarlarca eleştirisi konusu yapılmıştır. Bu eleştirilerden ilki Leibniz

²⁴⁵ **Hobbes**, Leviathan, s.124.

²⁴⁶ **Hobbes**, Leviathan, s.125

²⁴⁷ **Zelyüt**, s.74; İşsevenler, O. Vahdet, **Doğal Hukuk Sorunu**, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.59; **Hobbes**, Leviathan, s.125.

²⁴⁸ **Zelyüt**, s.74.

²⁴⁹ **Hobbes**, De Cive, s.34;

²⁵⁰ **Pufendorf**, Doğal Hukuka Göre, s.72.

²⁵¹ Bkz. 1.5.3.4.

tarafından *Méditation sur la Notion commune de la justice*²⁵² makalesinde dile getirilmiştir. Aynı konudaki benzer iki görüş Palladini ve Hunter tarafından da dile getirilmiştir. Hunter, Palladini, Buckle, Schneewind, Saastmoinen ve Ramelet'nin görüşleri doğrudan Leibniz'in sorusuna yanıt vermekten çok genel olarak amir-yasa arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Leibniz'in iki eleştirisi vardır.

İlk eleştirisi, Pufendorf'un amir ve amirin haklı nedenler konusundaki görüşleri etrafında şekillenmektedir. Leibniz'e göre dünyevi otoritenin yükümlülük getirirken haklı nedenlere ihtiyacının olması doğru olmalıdır. Zira dünyevi otoritenin yükümlülük getirebilmesi doğal hukuk sisteminin kendisine verdiği bir yetkidir. Fakat Tanrı insanlara hükmetme yetkisini de haklı nedenlere dayandıracak olursa ortaya bir totoloji çıkmaktadır.²⁵³ Zira Tanrı'nın kendi varlığından bağımsız bir haklı nedeni olamaz.

Leibniz'in ikinci eleştirisi Pufendorf'un itaatin haklı neden ve korkunun birleşimiyle sağlanacağı yönündeki iddiasını eleştirmektedir.²⁵⁴ Leibniz, eğer korku veya haklı neden tek başına yükümlülük getirmek için yeterli değilse kalıcı itaatin temellendirilemeyeceğini öne sürmüştür.²⁵⁵ Ona göre insanın amire karşı duyduğu korku kalktığında insan doğal özgürlüğüne dönecektir. Öte yandan haklı neden bağlayıcı olsaydı, insan zaten korku olmadan kendisini yükümlü hissedirdi.

Leibniz'in bu iki eleştirisi de amir ve yükümlülüğe ilişkindir. Bu eleştirilere benzer yakın tarihli bir eleştiri Palladini tarafından yapılmıştır. Palladini, Pufendorf'un ortaya attığı kuramın Hobbes'un kötü bir kopyası olduğunu ima ederek Pufendorf'u Hobbes'un çırağı olarak nitelendirmiştir.²⁵⁶ Palladini'ye göre Pufendorf'un iradeci tavrı, Tanrı'nın adil olduğuna veya insanlara talep dayatma konusunda haklı olduğuna dair *a priori* bir ilkenin değerlendirilme imkanını geçersiz kılmıştır.

Palladini'ye göre Tanrı'nın hükmetmek için haklı bir sebebi olmasına gerek yoktur.²⁵⁷ Pufendorf'un Tanrı'nın güce dayalı yönetme hakkı perspektifinden uzaklaşma çabası yalnızca sözde kalmış bir denemedir. Pufendorf'un teorisi bu bağlamda ahlaki bir gerekçe sunamayıp

²⁵² Leibniz, Gottfried Wilhelm, "Méditation sur la notion commune de la justice", ed. Georg Mollat, (içinden) **Rechtsphilosophisches aus Leibnizens ungedruckten Schriften**, J.H. Robolsky, 1885; Leibniz, Gottfried Wilhelm, "Opinion on the Principles of Pufendorf", (içinden), **Leibniz: Political Writings**, ed. Patrick Riley, çev. Patrick Riley, Cambridge University Press, New York, 1988. (Biz İngilizce çeviriyi tercih ettik. Bunun nedenlerinden ilki Leibniz'in kullandığı Fransızcanın çağdaş Fransızcadan farklılığı ve çeviri dilinin güncelliği oldu.)

²⁵³ **Leibniz**, s.73-74.

²⁵⁴ **Leibniz**, s.74-75.

²⁵⁵ **Leibniz**, s.75.

²⁵⁶ Palladini, Fiammetta, **Samuel Pufendorf Disciple of Hobbes**, çev. David Saunders, 1.Bs., Brill, Leiden, 2019. (Özellikle ilk başlığın ilk bölümü.)

²⁵⁷ **Palladini**, s.42.

Tanrı ve itaat ilişkisinden kalanın yalnızca yükümlülük ve yaptırımlardan kaynaklanan korku olduğu sonucuna bağlanmaktadır.²⁵⁸ Palladini'ye göre Pufendorf'un düşüncesinde iki yoldan birisinin tercih edilmesi zorunludur.²⁵⁹ İlk ihtimal, Tanrı'nın inanç alanına hapsedilmesi ve dünyevi adalet ölçütleriyle değerlendirilemez kılınması; ikinci ihtimal ise Tanrı'nın doğal hukuk sisteminin bağlayıcılığının ilk halkası olarak değerlendirilmesidir. Palladini, Pufendorf'un ikinciye seçtiğini ve Tanrı'nın insan üzerindeki otoritesini kendi yaptığı amir tanımı üzerinden şekillendirdiğini belirtmektedir.²⁶⁰ Fakat aynı zamanda Pufendorf, Tanrı'nın otoritesinin insanî otoriteyle açıklanamayacağını belirttiği için Tanrı'nın yetkisini bir totolojiye dayandırmıştır. Palladini, bunun nedeninin Pufendorf'un düşünce yapısındaki değişimlerden kaynaklandığını iddia etmektedir.²⁶¹ Pufendorf, *DJN'nin* ilk edisyonunda daha Hobbesçu bir yükümlülük-amir ilişkisi kurmuş, fakat aldığı eleştiriler neticesinde *DJN'nin* ikinci edisyonunda bunu düzeltmeye çalışmıştır.

Hunter'ın görüşü ise amir ve tebaa arasındaki güvenlik ilişkisi etrafında şekillenmektedir.²⁶² Hunter, Pufendorf'un insan ve insan doğasını Epikürosçu bir doğa felsefesiyle anlattığını belirtmekte ve Pufendorf'un tasvir ettiği insanın tam olarak akıyla hareket edemeyen, bencil ve güvenilmez bir varlık olduğunu ileri sürmektedir.²⁶³ Bu iddiasıyla Hunter, insanın kendi başına toplumsal yaşamı rasyonel olarak tesis edemeyeceğini çünkü sınırlı bir akla sahip olduğunu söylemektedir.²⁶⁴

İnsan, kendisi hakkında vereceği kararlar bakımından amirin bilgisine güvenecek ve onun kendisini yükümlülükler doğrultusunda yönlendirmesini kabul edecektir. Böylece insan ve amir arasındaki ilişki, koruma ve güvenlik aracılığıyla meşru kılınacaktır.²⁶⁵ Fakat Hunter, Tanrı'nın sağladığı iyilikler konusunu tamamen atlamışa benzemektedir. Çünkü Pufendorf'a göre Tanrı'nın insanları yaratması, koruması, sevmesi ve onlara üstün özellikler vermesi Tanrı'nın insana yaptığı iyiliklerdendir.²⁶⁶

²⁵⁸ Palladini, s.42-43.

²⁵⁹ Palladini, s.42.

²⁶⁰ Palladini, s.42.

²⁶¹ Palladini, s.162 vd.

²⁶² Hunter, Rival, s.158-160.

²⁶³ Hunter, Rival, s.158.

²⁶⁴ Hunter, Rival, s.158-159.

²⁶⁵ Hunter, Rival, s.159-160.

²⁶⁶ Pufendorf, Samuel, "Observationes in libellum Sam: Pufendorf de officio hominis et civis ex publicis lectionibus auctoris", s.99-101.

1.5.3.1. Tanrı'nın Haklı Nedene İhtiyacının Olmadığı Görüşü

Barbeyrac, Leibniz'e cevap verirken yükümlülüğün Pufendorf tarafından ikili bir şekilde ele alındığını öne sürerek başlamaktadır: içsel ve dışsal yükümlülük.²⁶⁷ Tanrı'nın zor kullanmadan insanlara yükümlülük getirebilmesi, insandaki içsel yükümlülüğün kaynağıdır. İçsel yükümlülük, zordan tamamıyla bağımsız olup zorlama yalnızca dışsal bağın kurulması için gereklidir. Yasaların dışsal yükümlülük doğurabilmesi, yükümlülüklerle uymak istemeyenleri uymaya ikna edebilecek bir kudretle donatıldıklarında mümkündür.²⁶⁸ Pufendorf, amirin, tebaasını emirlerine itaat ettirmek için yaptırım yoluna başvuracağını belirtmektedir. Bu, yükümlülüğün içsel boyutunu etkinleştirecek ve yükümlülüğü destekleyecektir.²⁶⁹

*"Gücün, yükümlülük getirme hakkının oluşumunda hiçbir vasfı yoktur. Sağladığı tek şey egemeni bu hakkı kullanabilir hale getirmesidir. Dolayısıyla, bir egemen bu gücü kaybetse bile (örneğin bir hükümdar, krallığından haksız yere mahrum bırakıldığında) bu hakkına halel gelmez."*²⁷⁰

Barbeyrac, Leibniz'e yönelik eleştirisinin ikinci kısmında Tanrı'nın adil olma zorunluluğu konusunu irdelemektedir. Onun için Tanrı, doğası gereği adildir ve istese de istemese de kötü eylemlerde bulunamaz. O her zaman en mükemmeli yapacak olandır.²⁷¹ Bu, iradeci tutumun en büyük totolojisidir ve aslında Barbeyrac, yanıt vermeye çalışırken Leibniz'in tuzağına düşmüştür. Zira Leibniz'in merak ettiği şey de Tanrı'nın eylemlerinin haklılığı noktasında toplanmaktadır. Fakat Barbeyrac, Leibniz'in iddia ettiği totolojiye bir totoloji daha ekleyerek işe başlamıştır.

Savunmasına Tanrı'nın mutlak adaletinden ve mükemmelliğinden bahsederek devam eden Barbeyrac'a göre Tanrı'nın adaletini takip ederken kimsenin ondan bir şey istemesi yahut yaptıklarını sorgulaması mümkün değildir.²⁷² Leibniz'e göre bu durum, Tanrı'nın ahlaki yasaları keyfi biçimde yarattığı ve kendi iradesine göre belirlediği şekilde insanlara yüklediği anlamına gelmektedir. Barbeyrac ise bu konuda herhangi bir çelişki görmemektedir çünkü ona göre Pufendorf Tanrı'nın herhangi bir sınırlamadan bağışık olduğunu iddia etmemiştir. Tanrı, yalnızca keyfi sebeplerle bir şeyler emretmemiştir. Onun emrettiklerinin ve

²⁶⁷ Pufendorf, Samuel, **Les Devoirs De L'homme Et Du Citoyen, Tels Qu'ils Sont Prescrits Par La Loi Naturelle**, çev. Jean Barbeyrac, 1.Bs., Arstée & Merkus, Amsterdam, 1756 s.60-66. (Pufendorf, Les Devoirs)

²⁶⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.79.

²⁶⁹ Korkman, Petter, "Voluntarism and Moral Obligation: Barbeyrac's Defence of Pufendorf Revisited", (içinden) **Early Modern Natural Law Theories**, ed. T. J. Hochstrasser vd., Springer, Dordrecht, 2003, s.197.

²⁷⁰ Pufendorf, Les Devoirs, s.67.

²⁷¹ Schneewind, s.253. (Schneewind metnin bazı pasajlarını İngilizceye çevirmiştir. Orijinal metne erişemediğim için mecburen kendisinin çevirisine atıf yapıyorum. Orijinal metin için bkz. Barbeyrac, Jean, **Écrits de Droit et de Morale**, Centre de Philosophie du Droit, Paris, 1996.)

²⁷² Korkman, "Voluntarism and Moral Obligation: Barbeyrac's Defence of Pufendorf Revisited", s.201.

yaptıklarının keyfi olduğu söylenemez çünkü onun herhangi bir yasaya tabi olmamasının altında yatan sebep yaptıklarının zorunlu olarak adil olmasıdır.²⁷³

Tanrı'nın adaleti bu bakımdan farklı bir düzlemde. O, ahlaki kusurlardan mutlak olarak arınmış olduğundan insanın sınırlı ahlak anlayışıyla kıyaslanamayacak kadar aşkındır.²⁷⁴ Tanrı'nın iradesi, insan aklının sınırlarını aşan mutlak bir hakikat üzerine temellenmekte ve bu nedenle, Tanrı'nın adaletini insanın sınırlı kavrayışına indirgemek yanıltıcı olmaktadır. İnsan adaletini Tanrı'nın ilahi adaletiyle aynı ölçütlerle değerlendirme girişimi, insan aklının doğası gereği ulaşamayacağı bir anlayışı zorlama riskini taşımaktadır. Dolayısıyla, doğa yasaları üzerinden Tanrı'nın adaletini tam anlamıyla kavrama çabası, insan idrakinin sınırlarını aşan bir girişimdir.

1.5.3.2. Tanrı'nın İyiliği ve Sevgisine Dayanan Görüş

Tanrı ve Tanrı'nın getirdiği yükümlülükler konusunda Leibniz'in sorusuna yanıt arayan bir diğer isim Buckle olmuştur.²⁷⁵ Onun cevabı, Pufendorf'un kuramında amirin iradesi ile haklı nedenlerin birlikte düşünülmesi gerekliliği ve bu iki kavramın hukukun varlığı açısından zorunlu olduğu düşüncesiyle şekillenmektedir. Buckle, Pufendorf'un Aristotelesçi bir şekli – maddî neden ayırımına gittiğini belirtmektedir.²⁷⁶ Yasanın şekli unsuru, amirin otoritesinin yükümlülük olarak ortaya çıkması; maddî unsuru ise haklı gerekçelere sahip olmasıdır. Buckle, haklı nedenler olmaksızın amirin emir vermesinin zorlama olduğunu, haklı nedenlerin amirin iradesi olmaksızın ise yalnızca gerekçe olabileceğini fakat yasa olamayacağını belirtmektedir.²⁷⁷ Pufendorf'un kendisi de tavsiye, yasa ve zorlama arasında bu farkı yapmıştır.²⁷⁸

Bu düzlemde ona göre doğa yasasını yasa kılan şey Tanrı tarafından emredilmiş olması ve Tanrı'nın bu yasayı emrederken haklı nedenlere sahip olmasıdır.²⁷⁹ Bu haklı nedenler, doğa yasasının insanlar için getireceği faydalı sonuçlardan kaynaklanmaktadır.

Buckle, Pufendorf'un katı bir ilahi emir teorisini ortaya koymadığını iddia etmektedir. Çünkü Tanrı'nın emirlerinin adil olduğunu gösterebilecek bağımsız bir ölçüt daha vardır ve bu haklı nedendir. Tanrı'nın emirlerinin adil olup olmadığının değerlendirilmesi insana düşmektedir zira insan, Tanrı'nın emrini “doğal duruma sağlayacağı fayda” açısından

²⁷³ Korkman, “Voluntarism and Moral Obligation: Barbeyrac's Defence of Pufendorf Revisited”, s.203-204.

²⁷⁴ Korkman, “Voluntarism and Moral Obligation: Barbeyrac's Defence of Pufendorf Revisited”, s.203.

²⁷⁵ Buckle, Stephen, **Natural Law and Theory of Property**, Clarendon Press, New York, 1991. Bkz. İkinci bölüm.

²⁷⁶ Buckle, s.61.

²⁷⁷ Buckle, s.61.

²⁷⁸ Bkz. 1.3.2.1.

²⁷⁹ Buckle, s.61.

değerlendirecektir. Buckle, Tanrı'dan bağımsız bir adalet ölçütü olduğunu ve Tanrı'nın emirlerinin yalnızca insanı toplumsallığa sevk etmeye yarayan bir unsur olduğunu öne sürmektedir. Buckle, Tanrı'nın da haklı sebeplere sahip olması şartını Pufendorf'un amir tanımından çıkartmakta ve amirin emrine uymayana cezalandırabilecek gücün yanı sıra haklı nedenin de olması gerektiğini tekrarlamaktadır:

“İnsan zihnine yüklenen bir yükümlülük, ancak bir amir tarafından meşru surette tesis edilebilir. Amirlikten kasıt, hem kendisine direnenlere karşı belirli bir kötülüğü tehdit edecek güce sahip olan hem de irademizin özgürlüğünü kendi takdirine göre sınırlama yetkisini talep etmesini haklı kılacak nedenleri bulunan kimsedir. Birisi böyle bir güce sahip olduğunda ve itaat edene hangi ödülün verileceğini, direnenlerin neyle karşılaşacağını ilan ettiğinde insan aklında korku ve saygıyla karışık bir duygu çıkacaktır. Korku, yükümlülüğü getiren kişinin gücünden kaynaklanırken saygı korku ortadan kalktığında dahi akıl yoluyla onun iradesine uymamızı gerektiren nedenlerin dikkate alınmasından doğar.”²⁸⁰

Schneewind de, Leibniz'in eleştirilerine karşı Pufendorf'un kuramında bazı savunmaların çoktan bulunduğundan bahsetmektedir.²⁸¹ Pufendorf'un kuramında Tanrı'nın adaleti, Tanrı'nın insanlara karşı yükümlülükleri olduğu anlamına gelmemektedir. Tanrı bir amir olarak haklı nedene sahiptir ama bu Tanrı için bir yükümlülük değildir. İnsan amir, haklı nedene sahip olma yükümlülüğü altındadır, ancak Tanrı'nın haklı nedene sahip olması bir yükümlülükten kaynaklanmaz. Tanrı'nın zaten iyi olmasından kaynaklanmaktadır. Tanrı, insanların dünyevi nimetlerden yararlanabilmesi için onları toplumsal bir doğa ile yaratmıştır ve bu yaratılış Tanrı'nın iyiliğinin bir göstergesidir. Bunun karşısında insanda içsel ahlaki bağı oluşturacak duygu şükrandır. Fakat Tanrı, insandaki hiçbir şeye ihtiyaç duymayacağından insanın yapması gereken tek şey Tanrı'nın iradesine uygun hareket etmektir. Bu da, insanların Tanrı'nın kendileri için ne istediğini araştırması ve bu iradeye uyması anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak Schneewind, Tanrı'nın emirlerinin bağımsız bir adalet ölçüsüne değil, Tanrı'nın iyiliği ve insan üzerindeki hakkına bağlı dayandırılması gerektiğini düşünmektedir. Tully de buna benzer bir açıklamada bulunmuştur. Tanrı'nın ihsan ve sevgisi, itaat için haklı nedenler teşkil etmektedirler.²⁸²

1.5.3.3. İlahi Emir ve Hipotetik Gereklilik Görüşü

Barbeyrac'ın yanıtına benzer bir yanıt Saastmoinen tarafından ileri sürülmüştür. Yükümlülüğün ilk gerekliliği, insanın doğruyu yapması için nasıl davranacağını ona gösteren

²⁸⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.95.

²⁸¹ Schneewind, s.144-145.

²⁸² Tully, James, “Editörün Tanıtım Yazısı”, s.21.

içsel bir bağıdır.²⁸³ Cezalandırma ve haklı nedenlerin oluşturduğu bu içsel bağ birbirinden farklı şeylerdir. Yükümlülüğün bu iki yönü, haklı nedenin içsel bağı yaratması, cezalandırmanın da bu içsel bağın dışsal amacının gerçekleştirilmesiyle alakalıdır.²⁸⁴

Saastmoinen, bu konuda insan otoritesini meşru kılan gerekçeler ile Tanrı'nın insana emir verme yetkisini temellendiren gerekçeler arasında bir ayrım olduğunu iddia etmektedir.²⁸⁵ Dünyevi otorite, meşruiyetini insanlar arasında barışı korumak maksadıyla yapılan toplum sözleşmesinden alırken ilahi otoritenin kaynağı insanın kendisini yaratan Tanrı'ya karşı olan duygularıdır.²⁸⁶ Bu Pufendorf tarafından şöyle ifade edilmiştir:

“Hiç kimse kendisine pek çok iyilikte bulunmuş birisine saygı duymaktan kaçınmaz. Yani aynı kişinin bana iyi dilekte bulunduğu, benim geleceğim için benden daha iyi karar verebileceği ve aynı zamanda benim fiillerimi yönlendirme hakkını talep ederse onun yetkisini sorgulamam için ortada fark edilebilir bir sebep kalmaz. Bu, bizzat varlığımı ona borçlu olduğum durumda daha da kuvvetlidir.”²⁸⁷ O vakit, insana özgür irade bahşedenin, yine kendi haklı nedenlerine dayanarak insan özgürlüğünün bir kısmını sınırlandırabilmesi neden mümkün olmasın?”²⁸⁸

Saastmoinen, Palladini'nin belirttiklerine hak vermekte ve Pufendorf'un Tanrı'nın insanlar üzerindeki otoritesini de kapsayacak genişlikte bir amir tanımı yapmasının kuramında sisli bir alanın oluşmasına yol açtığını söylemektedir.²⁸⁹ Fakat Palladini'ye hak vermekle beraber öne sürülen totoloji iddiasına katılmamaktadır. Çünkü Saastmoinen'e göre haklı nedenler kavramı Tanrı için bir gerekçelendirme aracı olarak değil, retorik bir açıklama bağlamında kullanılmıştır.²⁹⁰ Pufendorf'un kuramında Tanrı'nın yeri ancak “ilahi emir

²⁸³ Saastmoinen, s.99.

²⁸⁴ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.65. Bunlara ek olarak Saastmoinen, amir olan Tanrı'nın cezalandırabilme yetkisine yönelik iddiasında Tanrı ve dinin ele alınış biçiminin DJN ve De officio'daki değişimini de eklemektedir. DJN'de Pufendorf doğal dine dair yorumlarda bulunmazken De officio'da dine büyük bir önem atfetmiştir. Doğal din, Pufendorf'un Semavi ve Pagan dinlerinden ayrı bir kefedeki değerlendirdiği bir tür insanlık inancıdır. Bu din, insanın aklıyla erişebileceği bir dindir ve Hristiyan, Müslüman yahut Yahudi fark etmeksizin herkes takipçisi olabilmektedir. Bu dinin Pufendorf'un kuramında sahip olduğu en önemli özellik, tüm insanlara yönelik bir dini müeyyidenin gösterilmesidir. Gerçekten de Pufendorf De officio'da bu din ile beraber Tanrı'nın yükümlülük getirebilmesi hususuna yeni bir boyut katmıştır. DJN'de tasvir edilen Tanrı'nın yükümlülük getirirken haklı nedenlere sahip olma şartı De officio'da korunmuştur. Bu şart iki kitapta da genel olarak insan sevgisi, Tanrı'nın iyiliği gibi örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır ve yükümlülüğün cezalandırma kısmına “Tanrı korkusu” eklenmiştir. Tanrı korkusu düşüncesinin hem bu dünyadaki hem de semavî dünyadaki müeyyidelerle ilişkisi vardır. Bunun aksi düşünüldüğünde insanların yalnızca bu dünyada cezalandırılması fikri Pufendorf'un ortaya koyduğu problemleri çözemez. Toplumsal düzenin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için gerekli olan dünyevi iktidarın yaptırımlarının üstüne Tanrı korkusunun eklenmesidir. Pufendorf'un amacı, dünyevi iktidarın yaptığı pozitif yasaların yetersizliğini göstermek ve insanlar arasında müşterek bir güven sağlamaktır. Bu güvenin olmaması insanın barış içinde yaşamasını neredeyse imkansız kılmaktadır. İşte bu yüzden Pufendorf, sonuçları öbür dünyaya kadar gidebilen bir yaptırımın gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Saastmoinen, s.164-168.

²⁸⁵ Saastmoinen, s.105.

²⁸⁶ Saastmoinen, s.105.

²⁸⁷ Pufendorf burada Elçilerin İşleri 17:24 vd. atfını yapmaktadır.

²⁸⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.101.

²⁸⁹ Saastmoinen, s.107.

²⁹⁰ Saastmoinen, s.107.

teorisi” ile açıklanabilecektir. Tanrı’nın iradesi ahlaki bütün fikirlerin kaynağıdır ve Tanrı’nın otoritesini gerekçelendirecek bağımsız ahlaki ölçütler değerlendirme konusu yapılamaz.²⁹¹

*“Aklı, bir yasa ya da ahlaki norm bilgisi ve duyumuyla biçimlendirilmemiş olarak ele alırsak bu akıl belki insana bir hayvandan daha etkili ve becerikli şekilde bir şey yapma yeteneği sağlayabilir... ancak aklın, yasayı göz önünde bulundurmaksızın insan eylemlerinde herhangi bir ahlakiliği keşfetmesi, doğuştan kör birinin renkler arasındaki farkı değerlendirmesi kadar imkansızdır.”*²⁹²

Tanrı’nın eylemlerinin haklılık gibi bir ölçüt ile değerlendirilmeye çalışılması Pufendorf’un kuramında aslında yer alamayacak bir düşüncedir.²⁹³ Çünkü ahlaki değerlendirmenin bütün kaynağı Tanrı’dır ve Tanrı’nın doğa yasasını emretmesinden evvel böyle bir değerlendirmede bulunmak mümkün değildir. Bütün ahlak, iyilik ve kötülük yahut adil olan ve adaletsiz olan, hepsi Tanrı’nın insanın böyle yaşamasını istediği için emredilmiştir. Tanrı’nın haklılığı yalnızca retorik bir önermedir.

Yükümlülük ve Tanrı arasındaki ilişkinin bir diğer yorumu da Ramelet tarafından yapılmıştır.²⁹⁴ Ramelet’in yorumu, insan yaratılışı ve Tanrı’nın insanı yaratırken yaptığı seçimin etrafında şekillenmektedir. Bu yorum, Tanrı’nın emrinden önce iyi veya kötünün değerlendirmesinin içkin ilkeler doğrultusunda yapılamayacağı vurgusuyla başlamaktadır.²⁹⁵ Tanrı, insanı yarattıktan sonra ilahi iradesiyle insanlara ilk ahlaki varlığı yüklemiştir. Bu yükleme, insanların yükümlülük getirebilmesinden önce gerçekleşmektedir. Bu durum, dünyevi iktidarın ancak ilahi iktidarın ahlaki varlığı yüklemesinden sonra ahlaki varlıklar yükleyebileceğini göstermektedir.²⁹⁶

Tanrı, insanı yaratırken herhangi bir yükümlülük altında değildir ve insanın yaratılışı tamamen Tanrı’nın özgür seçimleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Tanrı’nın yarattığı bu varlığa istediği fiziksel ve zihinsel özellikleri vermesi tamamen kendi iradesinin bir sonucudur. Ramelet’e göre Pufendorf’un kuramının Stoacılar ve Grotius’tan ayrıldığı nokta burasıdır. Tanrı, dışsal herhangi bir ilke veya kurala tabi olmadan istediği varlığa istediği niteliği verebilmektedir.²⁹⁷

Ancak Ramelet, Pufendorf’un kuramına dair yapılan iradeci yorumların aynı zamanda DJN’deki bazı pasajlarla çeliştiğini de vurgulamaktadır.²⁹⁸ Örneğin Pufendorf, fiziksel ve

²⁹¹ Saastmoinen, s.107.

²⁹² Pufendorf, De Jure Naturae, s.28.

²⁹³ Saastmoinen, s.109-s.110.

²⁹⁴ Ramelet, Denis, “Moral Entities, Divine Will and Natural Law According to Pufendorf”, (içinden) **Sacred Politics, Natural Law and the Law of Nations in the 16th-17th Centuries**, ed. Erica Benner vd., Brill, Leiden, 2022.

²⁹⁵ Ramelet, s.293.

²⁹⁶ Ramelet, s.293; Pufendorf, De Jure Naturae, s.5; Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.63.

²⁹⁷ Ramelet, s.293-294.

²⁹⁸ Ramelet, s.296-297.

ahlaki varlıkların arasındaki ilişkiye dair şu çıkarımı yapmıştır:²⁹⁹ İnsanın yaratılışta sahip olduğu koşullar, belirli ahlaki varlıkların tesis edilmesini gerekli kılmaktadır.³⁰⁰ Aynı zamanda ahlaki varlıklar, dağınıklıktan ve rastlantısallıktan uzaktır.³⁰¹ Yani fiziksel varlıklar, ancak kendilerine uygun olan ahlaki varlıkları kabul edebilmektedir.³⁰² “bizzat insanın durumu, [ahlaki varlıkların] büyük kısmının tesis edilmesini gerekli kılmıştır. Bu durum da, en Yüce ve en İyi Yaratıcı tarafından, O’nun iyiliği ve hikmeti gereğince insana verilmiştir.”³⁰³

Ramelet buradan hareketle Tanrı’nın insanı yaratırken bahsettiği koşulların Tanrı’nın yüklediği ahlaki varlıkların büyük bir bölümünü zorunlu hale getirdiğini iddia etmekte ve bunu “hipotetik gereklilik” olarak isimlendirmektedir.³⁰⁴

Ahlaki varlıklar ile fiziksel varlıklar arasındaki ilişki, Tanrı’nın fiziksel varlığa verdiği doğa ve bu doğanın gerektirdikleri arasında şekillenmektedir. Bunun aksi, Caligula’nın atını konsül yapması örneğidir. Ramelet, buradan hareketle ahlaki varlıklar bakımından zorunluluğunun mutlak değil, hipotetik olduğunu belirtmiştir. Çünkü Tanrı hala doğa yasasını emretmektedir, fakat bu emir, yarattığı düzen ile beraber anlaşılmalıdır. Yani Tanrı’nın yarattığı insan doğasıyla çelişir bir ahlaki varlığı insana yüklemesi mümkün değildir.³⁰⁵ Tanrı, insanı akıllı ve toplumsal bir varlık olarak tasarladığı an doğa yasasının bu fiziksel varlıkla uyumlu olma zorunluluğu doğmuştur.³⁰⁶ Hipotetik gereklilik düşüncesi aynı zamanda doğa yasalarının zamansal konumu açısından da bizlere fikir vermektedir. Fiziksel varlıkların doğasına uygun olmak zorunda olan doğa yasası, fiziksel varlıkların öncesinde yoktur:

*“...sıkça tekrarlanan ‘doğa yasasının buyrukları ebedi bir gerçekliğe sahiptir’ sözü, şu durumda geçerlidir: bu ebediyet, ne Tanrı’nın [doğa yasasını] yüklemesinin ne de insanın yaratılışının ötesine geçmemelidir. Bu göz önünde bulundurulduğunda doğa yasasına atfedilen ebediyet, değişime tabi olan pozitif yasalarla olan karşılığı üzerinden değerlendirilmeli ve tanımlanmalıdır.”*³⁰⁷

Ramelet’in hipotetik gereklilik iddiasını güçlendirebilecek bir diğer pasaj, Pufendorf’un, Tanrı’nın doğa yasasıyla emrettiklerinin tam zıddını emretmesi halinde ne olacağı sorusunu cevapladığı yerde bulunabilir:

²⁹⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.15-16.

³⁰⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.185.

³⁰¹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.6.

³⁰² Ramelet, s.297.

³⁰³ Ramelet, s.297.

³⁰⁴ Ramelet, s.298-299; Hipotetik gereklilik için bkz. Cooper, John M., “Hypothetical Necessity and Natural Teleology”, (içinden) **Philosophical Issues in Aristotle’s Biology**, ed.Allan Gotthelf vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1987, s.243 vd.; Aristoteles, **Fizik**, çev. Saffet Babür, 2.Bs, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.89-90.

³⁰⁵ Ramelet, s.299-300.

³⁰⁶ Ramelet, s.300.

³⁰⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.30-31.

“Tanrı, insanı yaratırken hiçbir şekilde zorunluluk altında bulunmasa da (Tanrı’nın yeryüzünde hiçbir varlık yaratmamış olması halinde onun görkeminin azalacağını düşünenler, onun kudretini zayıf bir biçimde kavramış olur³⁰⁸) Tanrı insanı akıllı ve toplumsal bir varlık olarak yaratmaya karar kıldığında doğa yasasının insanın yaratılışıyla uyumlu olmaması imkânsız hale gelmiştir. Fakat bu uyum, mutlak bir gereklilikten değil **hipotetik bir gereklilikten** kaynaklanır. Çünkü insan, [mevcut doğa yasasının] yüklediklerinin zıddıyla yüklenmiş olsaydı ortaya toplumsal bir varlıktan çok, vahşi ve korkutucu bir mahlûkat çıkardı.”³⁰⁹

Ramelet’in söylediklerini destekler ifadeler Pufendorf’un Orta Çağ kaynaklı eleştirileri cevapladığı bölümde de bulunabilmektedir. Pufendorf’un buradaki tartışma noktası, fiziksel ve ahlaki varlıklardan hangisinin diğerine öncel olduğuyla alakalıdır. Pufendorf’un çözmeye çalıştığı iki sorun şunlardır;

- 1) Tanrı’nın doğa yasasını keyfine göre değiştirebilmesi,
- 2) Doğa yasasının Tanrı’nın adaleti ile kutsallığına bağlı olması ve *imago Dei* görüşü doğrultusunda doğa yasasının ebedi oluşu.³¹⁰

Pufendorf’un ilk soruna getirdiği çözüm şöyledir:

“İnsan doğa yasasına uymadıkça hayatta kalamayacak bir hayvan olarak Tanrı tarafından yaratılmıştır. [İnsan yaratıldıktan] sonra Tanrı’nın insan doğasında bir değişikliğe gideceğine ve söz konusu yasa neticesinde kurulan toplumsal düzen mevcutken yasayı yürürlükten kaldıracağına yahut değiştireceğine inanmak imkânsızdır.”³¹¹

Pufendorf, insan doğası bir kez yaratıldıktan sonra bunun nasıl değiştirileceği sorusunu vurgulamaktadır. Onun için doğa yasasının değiştirilmesi ve insan doğasının yaratılışı birbiriyle bağlantılı şeylerdir. Tanrı, Ramelet’in de savunduğu gibi, yarattığı fiziksel varlığın doğasına aykırı bir ahlaki varlığı yükleyemez.

Pufendorf’un ikinci soruna getirdiği çözüm, Tanrı’nın doğası ekseninde şekillenmektedir. Burada, insana aşkın bir bilgi söz konusudur. İnsan, Tanrı’nın insan için

³⁰⁸ Pufendorf burada Eyüp 38:7’ye atıf yapıyor:
“RAB kasırganın içinden Eyüp’ü şöyle yanıtladı:
“Bilgisizce sözlerle

Tasarımı karartan bu adam kim?
Şimdi erkek gibi kuşağını beline vur da,
Ben sorayım, sen anlat.
“Ben dünyanın temelini atarken sen neredeydin?
Anlıyorsan söyle.
Kim saptadı onun ölçülerini? Kuşkusuz biliyorsun!
Kim çekti ipi üzerine?
Neyin üstüne yapıldı temelleri?
Kim koydu köşe taşını,
Sabah yıldızları birlikte şarkı söylerken,
İlahi varlıklar sevinçle çığırırken?”

³⁰⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.184; Ramelet, s.300.

³¹⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.185.

³¹¹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.185.

planladıklarını tam olarak anlayabilecek kapasiteye sahip olmadığı için Tanrı'nın iradesinin ne olduğunu ve doğal hukuk kapsamına neleri yerleştirdiğini tam olarak bilmek mümkün değildir.³¹² Pufendorf'un bu pozisyonu almasındaki sebep, doğru aklın emirleriyle beraber insanın transandantal normlara erişebileceği fikrini kendi kuramından dışlama isteğidir:

“Doğa yasası, ancak ve ancak insanın, durumunu gözlemlemesi neticesinde kendisinin doğa yasasına uygun bir şekilde yaşaması gerektiğini anlaması ve bu kuralın ilkelerinin açıkça nereye dayandığını bulmaya çalışması halinde doğru aklın ürünü olarak adlandırılabilir.”³¹³

Ramelet, nihayetinde Pufendorf'un iddia edildiği kadar iradeci bir tutumda olmadığını belirtmektedir.³¹⁴ Doğa yasası, insanın varlığına bağlı olarak koşulludur, insanın varlığı da Tanrı'nın yaratıp yaratmayacağı ihtimali dâhilinde koşulludur. Tanrı, insanı yaratıp yaratmama konusunda özgürdür fakat insanı bir kez yarattıktan sonra ona toplumsal doğa yasasını yüklemek zorunda kalmıştır.³¹⁵

Yukarıdaki görüşlerden Saastmoinen ve Ramelet'in yorumlarının daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Saastmoinen'in de üstüne basa basa söylediği gibi Tanrı ahlaki silsilenin ilk adımını fiziksel varlığı yaratarak atmıştır. Bu yüzden Saastmoinen'in öne sürdüğü ilahi emir iddiası hiç de mantıksız değildir.

Ramelet de Pufendorf'un ve Saastmoinen'in yaptığı gibi Tanrı olmaksızın ahlaki değerlendirmeler yapılamayacağını vurgulayarak yorumlarına başlamaktadır. Onun üstünde durduğu asıl nokta Tanrı'nın yaratma aşamasındaki seçim olanakları üzerinde şekillenmektedir. İnsan, fiziksel varlık olarak ele alındığında tamamıyla Tanrı'nın seçimi doğrultusunda yaratılmış bir varlıkken ahlaki varlıklar fiziksel varlıklar ile olan bağlantısı üzerinden incelenmelidir. Ramelet, Pufendorf'un Caligula metaforunu dile getirerek fiziksel varlıkla uyuşmayacak ahlaki bir varlığın fiziksel varlığa yüklenemeyeceğini öne sürmüştür.

Tanrı'nın fiziksel varlıkları yaratması ve fiziksel varlıklara ahlaki varlıkları yüklemesi arasındaki ilişkinin bir hipotetik gereklilik olduğu kanaatiyle beraber Ramelet, Tanrı'nın yaratmış olduğu fiziksel varlıklara istediği ahlaki varlığı veremeyeceğini belirtmiş olmaktadır. Pufendorf da bunu doğrulayacak şekilde, insan doğası yaratıldıktan sonra doğa yasasının Tanrı'nın keyfine göre değiştirilemeyeceğini öne sürmüştür. Yani Tanrı, yarattığı fiziksel varlıkların doğasına uygun bir ahlaki varlık getirebilmesi koşuluyla bağlanmıştır. Leibniz'in 'tiran Tanrı' eleştirisine verilebilecek yanıtlardan birisi budur.

³¹² Pufendorf, De Jure Naturae, s.185-186.

³¹³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.202.

³¹⁴ Ramelet, s.303-304.

³¹⁵ Ramelet, s.304-305; Korkman, Petter, “Voluntarism and Moral Obligation: Barbeyrac's Defence of Pufendorf Revisited”, s.206-207; Schneewind, s.127.

Bu yorum isabetli görünmektedir zira Pufendorf fiziksel varlıklar ve ahlaki varlıklar arasındaki bu ilişkiyi kendisi tanımlamıştır. Bundan dolayı Palladini'nin Pufendorf'u başarısız bir Hobbes denemesi olarak tarif etmesini isabetli görmüyoruz. Çünkü Pufendorf'un amiri, istediğini yapabilen bir otorite değildir. Amir, yükümlülük getirebilmek için bazı gerekliliklere sahip olmalıdır.

Tanrı, yaratmış olduğu insanın fiziksel özellikleriyle uyumlu bir doğa yasasını emretmiştir. İnsan, toplumsallaşabilen ve tek *salus'ü* toplumsallaşmak olan bir varlıktır. Toplumsallık, insan doğasından kaynaklanan bir gerekliliktir.³¹⁶ Bu gereklilik, insan doğasından kaynaklanmaktadır fakat toplumsallık, Tanrı tarafından emredilmediği sürece bir yükümlülüğe dönüşmez. Bu ilahi emir, ahlak konusunda yapılabilecek değerlendirmelerin başlangıcını oluşturmaktadır.

Bu gerekliliğin kaynağı Tanrı'nın insana verdiği fiziksel özelliklerdir. Tanrı da bu gerekliliklere uygun bir doğa yasasını emretmiştir. Çünkü Tanrı'nın fiziksel varlığın doğasına aykırı bir yükümlülükle fiziksel varlığı bağlaması mümkün değildir. Bu yorumun devamında - Schneewind'in belirttiği gibi- insan, Tanrı'ya karşı kendisine verdiği akıl ve özgürlüğe şükran duyabilir. Aynı zamanda Tanrı'nın kendisine vaat ettiği ahiret hayatı da insanca şükran konusu yapılabilir. Bu noktada Tanrı'nın insanı neden yarattığı sorusunu cevaplamak ise imkânsızdır. Zira bu tamamen Tanrı'nın seçimidir ve bunun insanlarca anlaşılması mümkün değildir.

Bizce Ramelet, Schneewind ve Saastmoinen'in yorumlarının birleştirilmesi mümkündür. Tanrı, yarattığı fiziksel varlığa uygun olan ahlaki varlığı yüklemek zorundadır. Bu yükleme, amir sıfatıyla yapılacaktır. Pufendorf, Tanrı'nın insan için, insandan daha iyi bir karar verebileceği inancını paylaşmaktadır.³¹⁷ Bu açıdan Pufendorf'un Tanrı'ya bakışı, Tanrı'nın insandan çok daha bilge bir varlık olarak insan için iyi olanı insandan iyi bilmesi etrafında şekillenmektedir. Aynı zamanda Saastmoinen'in Tanrı'nın ahlaki değerlendirme olanağının başlatıcısı olduğu yönündeki düşünceleri de göz ardı edilmemelidir. Çünkü Pufendorf doğa yasasının bir emir olduğunu sık sık tekrar etmiştir.

Tanrı, insanı yarattıktan sonra ona en iyi olacağını düşündüğü doğa yasasını, onun doğasıyla uyumlu olacak şekilde yüklemiştir. İnsan da bu yükümlülük karşısında minnet duyacak ve Tanrı'nın amirliğine boyun eğecektir.³¹⁸ Pufendorf, Tanrı'nın emrinin haklı neden taşıması gerektiğini bizzat kendisi söylemiştir:

³¹⁶ Rommen, s.313.

³¹⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.101.

³¹⁸ Schneewind, s.145.

“Güçlü olup yasa koymaya muktedir olan Şeytan örneğindeki gibi, buna [koyduyu yasaya] gerekçe ve neden sunulması lazımdır... Bu gerekçelerin aldatmacadan ibaret olduğunu fark ettiğimizde [şeytanın koyduğu] yasalara uymayız. Tanrı'nın kurallarına neden uyduğumuz meselesine gelince ise görürüz ki Tanrı varlıkların en güçlüsüdür ve bu bizde korku uyandırır. Fakat bunun [korkunun] ardından bizi yarattığı, koruduğu, sevdiği ve bize nimetler bağışladığı gerçeğini fark ederiz. İşte bundan saygı doğar.”³¹⁹

Tanrı'nın haklı sebepleri aynı zamanda doğa yasasının müeyyide tarafını da bizlere göstermektedir.³²⁰ Bu yasa, tüm insanlığın gözetmesi gereken bir emirdir ve bu emre uymamanın müeyyidesi ilahi kaynaklar gösterilerek ölüm sonrası hayata, dolayısıyla da Tanrı korkusuna bağlanmıştır.³²¹

1.5.4. Doğa Yasasının İnsan Tarafından Keşfedilmesi

İnsan, doğru aklın buyruğunu aklıyla keşfederken kendi durumunun bir analizini yapacak ve neticesinde Tanrı'nın emrini bulacaktır. Bu emir, Tanrı'nın insan için getirdiği bir yükümlülüktür.

Pufendorf, insanın doğa yasasını nasıl keşfedeceği konusunu anlatmadan evvel insanın doğduğu anda ahlaki bir bilince sahip olmadığını belirtmektedir:

“Çoğu insan doğa yasasının insan aklından çıkarılabileceğini iddia etmektedir. ...insanların zihinlerine doğumları ile daha fazla araştırma veya düşünmeye ihtiyaç duymaksızın doğa yasasının genel ilkelerinin insanın konuşma yetisini kazanır kazanmaz formüle edebileceği açık ve belirgin kurallar olarak yerleştiğini iddia etmek zorunda olmadığımızı düşünüyoruz.”³²²

Bu çıkarımları ile Pufendorf insanların aklî yetilerini kullanmaya başladıklarında doğa yasasının temel ilkelerini keşfedemeyeceklerini öne sürmüş olmaktadır. Pufendorf'un insanların doğuştan ahlaki bilince sahip olmadıklarını ileri sürerek onların sorumluluk yönünü öne çıkarmaktadır. Keza *De officio*'da Pufendorf, insan muhakemesinin önemini sorumluluk bağlamıyla açıklamıştır:

“... sağlıklı bir zihne sahip her yetişkinin, öğretim ve düzgün bir değerlendirme ile en azından bu dünyada iyi ve sakin bir yaşam sağlayan genel kaide ve prensipleri yeterli düzeyde kavrayacak ve insan doğasına uygunluğunu tanıyacak kadar doğal ışığa sahip olduğu kabul edilmelidir. Bu, en azından beşerî mahkemede kabul edilmezse insanlar tüm yanlışlarını yenilmez bir cehalet savunmasının arkasına saklayabilir, nitekim beşerî mahkemede hiç kimse anlama kapasitesinin ötesindeki bir kuralı ihlal ettiği ile suçlanamaz.”³²³

³¹⁹ Pufendorf, Samuel, “Observationes in libellum Sam: Pufendorf de officio hominis et civis ex publicis lectionibus auctoris”, s.99-101.

³²⁰ Tully, James, “Editörün Tanıtım Yazısı”, s.21.

³²¹ Bkz. 1.5.3.4.

³²² Pufendorf, De Jure Naturae, s.201.

³²³ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.53-54.

Pufendorf, bu pasaj ile ortalama zekaya sahip tüm yetişkinlerin doğal hukukun temel ilkelerini keşfedebileceğini söylerken onların doğa yasasını değerlendirme konusu yapabileceğini iddia etmemiştir. Çünkü Pufendorf, “halk ağzıyla” hukuk bilgisi edinenlerin ancak geleneksel görüşler doğrultusunda bir değerlendirme yapabileceğini belirtmektedir.³²⁴ Ahlaki değerlendirme konusu yapabilecek kişi sayısı sınırlıdır ve Pufendorf için cahil kişilerin yapabileceği tek şey pozitif yasalar ile gelenekleri kabul etmektir. Pufendorf için cahil insanlar, hâkim görüşleri körü körüne kabul etmekte ve çocukluktan beri duyduğu toplumsal normlara alışma eğilimi göstermektedir. Pufendorf bu insanları bakarak iş yapmayı öğrenen zanaatkârlara benzetmektedir.³²⁵ İnsanların büyük bir çoğunluğu Pufendorf’a göre, ahlaki değerlendirmeler konusunda kendi akıllarını kullanma zahmetine girme konusunda çekimserdir.³²⁶ Çünkü bu insanların büyük bir çoğunluğu doğdukları ve yaşadıkları ortamın etkisiyle neyin nasıl yapılması gerektiği veya yapılanın sorgusunu yapmaya ihtiyaç bile duymamaktadır.³²⁷

Çocukluktan itibaren insanın duyduğu ve yargısına maruz kaldığı bu geleneksel değerlendirmeler ahlaki değerlendirme konusunda bazı problemlerin de kaynağını oluşturmuş olmaktadır.³²⁸ Bunlardan ilki, insanın ahlaki ilkelere doğuştan sahip olduğu düşüncesidir. Bu inancın kaynağı insanların ahlaki değerlendirme yapmaya ilk ne zaman başladıklarını unutmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle insanlar, kazandıkları yetinin doğuştan olduğunu zannetmektedir.³²⁹ Buna benzer tecrübeler, çocukluk döneminde herhangi bir dayatma olmaksızın bazı eylemlerin ahlaken iyi veya kötü olduğu yönünde hatalı bir inancın oluşmasına da yol açmaktadır. Küçük çocuklara kötü eylemlerin lanetlenmesinin tembihlenmesi onların zihninde “doğal bir tutku gücü” kazanmaktadır. Sonuç olarak, yalnızca az sayıda yetişkin insan, davranışlarda maddi ve ahlaki unsurları ayırt etme olanağına sahip olmaktadır.³³⁰

Pufendorf’a göre, insanlar doğa yasasını Tanrı’nın yardımı olmaksızın keşfetmek için akıllarını kullanacaktır. Nihayetinde de bu akıl sayesinde *salus*’ü keşfedecek olan insanlar, birbirlerine yardım edecek ve toplumsal yaşama doğru yol alacaktır. İnsanların toplumsal yaşama geçiş süreçlerindeki en büyük yardımcıları ve koruyucuları ise devlet olacaktır.

³²⁴ Pufendorf, De Jure Naturae, s.202-203.

³²⁵ Pufendorf, De Jure Naturae, s.41-42.

³²⁶ Pufendorf, De Jure Naturae, s.189-190.

³²⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.202.

³²⁸ Saastmoinen, s.136.

³²⁹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.72-73.

³³⁰ Saastmoinen, s.136; Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.64-65.

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLET, YURTTAŞ VE YURTTAŞIN ÖDEVLERİ

2.1. Pufendorf'un Egemeni ve Devleti

2.1.1. Sözleşme

Pufendorf, toplum sözleşmecileri başlığı altında sayılan felsefecilerdendir. Kendisi, doğal durumdan toplumsal duruma geçişte bu kuramdan faydalanmaktadır. Devleti, insanların iradelerini egemene teslim ettikleri bir sözleşme yoluyla oluşturmaktadır.

On altıncı ve on yedinci yüzyıl, çalkantılı zamanlar ve belirsiz devletlerarasında sıkışmış bir Avrupa görünümü sunmaktadır. Kimin otorite, kimin tebaa olduğu konusunda fikir birliği mevcut değildir. Hristiyan devlet fikrinden bahsetmek daha da zordur çünkü din hakkındaki düşünceler gittikçe farklılaşmış ve bu durum, savaşlara dahi sebebiyet vermiştir. Pufendorf, içinde yaşadığı bu siyasal düzlemde siyaset felsefesinin temel kavramlarını yeniden ele almaktadır.³³¹

2.1.1.1. Pufendorf'un Sözleşmeleri ve Rejim Kararnamesi

Pufendorf, insanın doğal durumdan çıkışının yalnızca sözleşmeler ve sözleşmeler neticesinde kurulacak devlet ile olacağını belirtmektedir. Çünkü Pufendorf her insanın farklı düşüncelere sahip olması nedeniyle devlet olmadan toplumsal bir yaşama geçilemeyeceğini ve geçilse bile bu yaşamın sürdürülemeyeceğini düşünmektedir.³³²

Pufendorf'un devleti, iki sözleşme ve bir kararnameyle meydana getirilmektedir. İlk bir sözleşme, sonra rejim kararnamesi ardından da son sözleşme yapılmaktadır. İnsanların aralarında yaptığı ilk sözleşme ile egemenliği oluşturmaları, ardından egemenliğin bir mi yoksa birden fazla kişiye mi devredileceğini kararlaştırdıkları bir rejim kararnamesi yapmaları ve son sözleşmeyle egemenliği, kararname ile belirlenen kişi ya da kişilere devretmeleriyle devlet kurulmaktadır.³³³ Bu irade açıklamalarının ardından devlet anlık olarak meydana

³³¹ Krieger Leonard, **The Politics of Discretion**, The University of Chicago Press, Chicago, 1965, s.102 vd.

³³² Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.147-148.

³³³ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.166.

getirilmiş sayılmaktadır.³³⁴ Hatta iki sözleşmenin arasındaki rejim kararnamesinin yapılması sürecinde devletin temelleri kurulmuş sayılmaktadır.³³⁵

Bu konuda Hobbes'un fikirlerini paylaşan Pufendorf, insanı devlet kurmaya iten nedenin ne insanın doğası ne de iyiye yönelik gayesi olduğunu düşünmektedir.³³⁶ Ana etken insanların doğal durumlarındaki yoksunlukları ve Tanrı'nın emri doğrultusunda insan ırkının *salus* 'ünün gerçekleştirilmesinin hedeflenmesidir.

Bazı insanların diğerlerinden farklı olarak bireysel bir çözüm yolundan fazlasını düşünmeleri mümkündür fakat bu misyon, birkaç kişinin tek başına altından kalkabileceği türden değildir.³³⁷ Bu misyon için gereken, tüm insanların iradelerini bu yönde şekillendirmesidir. İnsanlar ilk sözleşmeyle kendilerini korumak için bir birlik oluşturacak ve egemenlik denen gücü meydana getirecektir. Fakat buradan insanların devlet ile beraber bir toplum haline geldikleri de anlaşılmamalıdır. Yukarıda doğal durumun gelişimi ve türleri başlığı altında aktarıldığı üzere Pufendorf, insanların her zaman birbirlerinden ayrı olduklarını öne sürmemiştir. Ona göre insanlar kimi zaman mikro toplumlar halinde kümelenip yaşamışlardır.

Aynı zamanda Pufendorf'un toplumsal durum kavrayışı dinî bir öğretiyle bezenmiştir. Doğal din olmadan toplumsal durum olamaz. Bu anlayış, doğa yasasıyla beraber değerlendirilmelidir. Pufendorf, doğa yasasını insanları toplumsallığa götürecek bir anahtar olarak nitelendirirken *De officio* 'da doğa yasasının yanı sıra bu dinî anlayışı da toplumsal durumun gerekliliği gibi ileri sürmektedir: "...öyle ki insanın içinde din olmasaydı toplumsal dahi olamazdı."³³⁸

2.2. Egemenliğe Doğru

Pufendorf, insanların toplumsal hayatın amaçlarını gerçekleştirebilmeleri yani devleti kurmaları ve yurttaş olabilmeleri için şu adımları gerekli saymıştır:

1. İnsanlar doğal tüm haklarından feragat etmeli ve egemenin boyunduruğu altına girmelidir.³³⁹ Bunun amacı, insanların toplumsal düzene verebilecekleri bireysel zararların önüne geçilmesi ve toplumun selametinin korunmasıdır.

³³⁴ Seidler, Micheal, "Monstrous' Pufendorf: Sovereignty and System in the Dissertations", (içinden) **Monarchism and Absolutism in Early Modern Europe**, ed. Cesare Cuttica vd., Routledge, New York, 2016, s.162.

³³⁵ Seidler, "Monstrous' Pufendorf: Sovereignty and System in the Dissertations", s.161.

³³⁶ Pufendorf, *De Jure Naturae*, s.952.

³³⁷ Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre*, s.164.

³³⁸ Pufendorf, *Doğal Hukuka Göre*, s.73.

³³⁹ Pufendorf, *De Jure Naturae*, s.953-954.

2. İnsanlar, iyi birer yurttaş olmak için egemenin emirlerine uymalı, toplumun iyiliğini kendi çıkar ve iyiliklerinden üstün tutmalıdır.³⁴⁰

İlk adımın atılmasının ardından, herkesin iradesini bu doğrultuda yönlendirmesi gerekecektir. Bu iradeye katılmayanlar ise, kurulacak olan devletin yurttaşları arasında yer alamayacaktır. Bundan sonraki aşama ise egemenliğin hangi rejim aracılığıyla kullanılacağını belirlenmesidir. Fakat egemenlik henüz faal ve görünür durumda değildir. Bunun için ikinci sözleşmenin yapılması gerekmektedir

2.2.1. Egemenliğin Ortaya Çıkışı

Egemenlik, devleti bütünüyle yöneten en yüksek otoritedir.³⁴¹ Fakat bu egemen kendiliğinden ortaya çıkmayacaktır. İnsanlar, ilk sözleşmeyle devretmeyi taahhüt ettikleri iradelerinin toplamını, bir rejim kararnamesiyle bir kişiye mi yoksa kişilere mi devredeceklerini kararlaştıracaklardır. Rejim kararnamesiyle yönetim biçimi belirlenen devlet için gereken bir sonraki adım, söz konusu iradenin, yani egemenliğin, son sözleşmeyle devredilmesi olacaktır.

Bu sözleşmeyle insanların iradesi, rejim kararnamesiyle belirlenmiş kişi yahut kişilere teslim edilmektedir. Aktarımın gerçekleştirdiği sözleşme, iki taraf için de hükümler barındırmaktadır.

Pufendorf, ikinci sözleşmede yönetimdeki kişi veya kişilerin güvenlik ve emniyet görevlerini üstlendiğini, kalanların da bu egemene itaat edecekleri bir anlaşmanın yapılmış olduğunu belirtmektedir.³⁴²

2.2.1.1. Rejim Biçimleri

Pufendorf, egemenlik kavramının ortaya çıkışını ilk sözleşmeyle beraber insanların yekpare hale getirdikleri toplam iradeye dayandırmış, bu iradeyi kullanacak kişi veya kişilerin de söz konusu iradeyi devreden insanlarca seçileceğini belirtmiştir.

Pufendorf için egemeni kullanacak kişi veya kişiler bakımından ortaya çıkabilecek genel anlamda iki tür rejim mevcuttur: kişi yahut kişilerin başında olduğu muntazam yahut gayrimuntazam rejimler.³⁴³ Muntazam rejim Pufendorf tarafından şöyle tanımlanmıştır: “Egemenliğin tek bir öznde toplandığı, tek bir iradeden kaynaklanarak bölünmemiş ve

³⁴⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, 954.

³⁴¹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.174.

³⁴² Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.166.

³⁴³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1024; Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.171.

engellenmemiş bir şekilde devletin tüm parçalarına ve işlerine nüfuz ettiği biçim, muntazamdır.”³⁴⁴

Pufendorf üç farklı muntazam rejim olduğunu belirtmiştir.³⁴⁵

1. Egemenliğin tek kişinin elinde olduğu monarşi,
2. Egemenliğin seçkin yurttaşların elinde olduğu aristokrasi,
3. Egemenliğin oy kullanabilen her yurttaşın elinde olduğu demokrasi. (Pufendorf *De officio*’da egemenliğin aile reislerinden oluşan bir meclis tarafından kullanıldığı yapıyı demokrasi olarak tanımlamıştır.)³⁴⁶

Monarşi, ona göre bunların arasındaki en avantajlı olan rejim türüdür.³⁴⁷ Çünkü demokrasi ve aristokrasi, insanların belli bir yer ve zamanda bir araya gelerek karar almalarını gerektirirken monarşide hükümdar istediği zaman ve istediği yerde tek başına karar alabilmektedir.

Pufendorf, muntazam rejimleri saydıktan sonra duraksamakta ve gayrimuntazam rejim biçimlerini saymanın gerekli olmadığını belirtmektedir. Çünkü o, rejimlerdeki bozulmaların her devletin kendine has olduğunu belirtmektedir. Gayrimuntazam rejimlerin tespit edilemeyeceğini belirten Pufendorf, bunun tespitini yapmaya çalışanları eleştirmektedir. Gayrimuntazam rejimlerin tespitini yapmayı deneyen düşünürlerin tespit yapmadığını, inceledikleri rejimler hakkında duygu ve düşüncelerini aktardıklarını öne sürmektedir.³⁴⁸

Rejimdeki kusurlar, devlette yozlaşmaya neden olacaktır. Bu kötü yönetimlerdeki kusurlar kişisel ve kurumsal kusurlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Kişisel hatalar üç rejim biçimi için de ayrı ayrı sayılmışken kurumsal hatalar ortak bir parantezde verilmiştir.

Monarşide hükümdar, yönetimde yetersiz kalır, atadığı bakanlar ülkenin menfaatlerini gözetmekten ziyade kendi açgözlülüklerine ve hırslarına değer verirse, tebaasını zalimliği ve öfkesiyle korkutursa, zulmetmekten keyif alırsa, ülkenin masrafları için harcanacak parayı kendi zevkleri için harcarsa, zenginlik peşinde koşarsa ve adil değilse monarşide kişisel hatalar vuku buluyor demektir.³⁴⁹

Aristokraside kişisel hataların meydana gelmesi, yetersiz kişilerin rüşvet ve diğer dürüst olmayan yollarla senatoya girmesi, soylu sınıfının parçalanması, halka köle

³⁴⁴ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.171.

³⁴⁵ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1024-1025; Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.171.

³⁴⁶ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.171.

³⁴⁷ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.171.

³⁴⁸ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.171-172.

³⁴⁹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.172.

muamelesinde bulunulması ve senatodaki kişilerin zimmet suçunu işlemesi halinde vuku bulmaktadır.³⁵⁰

Demokraside kişisel hatalar, yetersiz veya uyumsuz kişilerin kendi fikirlerini kaba kuvvetle müdafaa etmeyi alışkanlık haline getirmeleri, hak edenlerin hak ettiği yerlere gelememeleri, üzerinde fazla düşünülmeyen yasaların yapılması ve kararlarda yeknesaklığın sağlanmaması halinde ortaya çıkmaktadır.³⁵¹

Bu durumda kurumsal hatalar, üç rejim için de ortaktır ve toplumsal bütünlüğün sağlanamadığı durumlarda bu hatalardan söz edilebilmektedir.³⁵² Devletin yasaları veya yasaların icra edilmesi halk yahut toprak sistemine uygun değilse, yurttaşları hizipleşmeye yönlendirirse ya da ülke için gerekli adımları atmaya yönelik değilse egemen görevlerini yerine getiremiyor demektir.³⁵³ Bu neticede kurumsal, yani egemenliğin kurulmasının altında yatan amaca ilişkin hatalar meydana geliyor demektir.³⁵⁴

Gayrimuntazam rejim, sayılan hata türlerinden bir veya birden fazlasının meydana geldiği rejim türlerinden değildir. Pufendorf'un gayrimuntazam rejim anlayışı hata yapılmasının normalleştirilmesi ve bunun meşrulaştırılmasıyla alakalıdır.³⁵⁵

*“Gayrimuntazam rejim biçimi, tam olarak tesis edilmiş bir devletin esasını oluşturan birliği göremediğimiz bir hükümet biçimi olup bunun nedeni, ülkenin ... gayrimuntazam niteliğinin kamu hukuku veya teamüllerle adeta meşru kılınmasıdır.”*³⁵⁶

2.2.2. Egemenin İradesi

Egemenlik ilk sözleşmeyle yaratılmakta, ikinci sözleşmeyle aktararak faal hale getirilmektedir. Bu aktarım neticesinde devlet oluşturulmakta ve egemenlik, devletin manevi gücü haline gelmektedir. Pufendorf'un siyasetinde devletin bir kişilik olarak düzenlenmesi ve mistik bir egemenlik ruhuyla donatılması onun yaptığı veya yapacağı işlemler açısından kıymetlidir. Egemenlik, pratikte devlet yönetimi demektir. Yani devlet yönetimi, egemenliği kullanma yetkisine sahip kişilerin yapıp ettikleri, devletin hayattaki işlemlerinin kaynağıdır.

Bu yönetim tek bir kişiye verilmişse bu kişinin aldığı her karar devletin kararı olarak kabul edilecektir.³⁵⁷ Yapılacak olan oylamalar hakkında yeter sayısı arayan anlaşmalar

³⁵⁰ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.172.

³⁵¹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.172.

³⁵² Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.172.

³⁵³ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.172.

³⁵⁴ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.172-173.

³⁵⁵ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.173.

³⁵⁶ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.174.

³⁵⁷ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.166.

mevcut değilse egemenliği kullanan meclisin oybirliğiyle alacağı karar, devlet iradesi olacaktır. Mecliste uzlaşının mevcut olduğu durumlarda çoğunluğun desteklediği fikir hayata geçirilecekken, hiçbir fikrin çoğunluk sağlayamadığı eşitliklerdeyse hiçbir eylemde bulunulmayacaktır.

Pufendorf, her iki durumda da tek bir iradeden bahsetmektedir. Egemenin bölünmezliği konusundaki düşünceleri, egemen tarafından alınan kararda kaç kişinin imzası olduğuyla alakalı olmaktan çok egemence yapılan işlem sonucuyla alakalıdır.

2.2.2.1. Devletin Özellikleri

Pufendorf yarattığı devletle ahlaki bir varlığı göstermeye çalışmaktadır. Kurulan devlete insanların iradesi egemenlik sıfatıyla aktarılmıştır. Pufendorf'un siyaset felsefesinde egemenliğin teşekkülü ve devletin kuruluşunda teolojik bir unsur bulunmamaktadır. Onun yaklaşımında devletin kaynağı insan iradesine dayandırılmıştır. Pufendorf'un bu yaklaşımı şaşılacak bir şey değildir. Çünkü Pufendorf sıfırdan bir şeyleri inşa etmemiş, Galileo, Harvey ve Descartes'ın açtığı yolun öğrencisi olmuştur.³⁵⁸

İnsan iradesine dayandırılan devletin görevleri insanın doğa yasası hakkındaki bilgisi etrafında şekillenmektedir. Bazı insanlar doğa yasasını akıl yoluyla olağanüstü bir şekilde kavrayabilecek ve bu yasa doğrultusunda hareket edebilecektir. Ancak, bütün insanlar bu şekilde bir keşifte bulunup yurttaş rolüne bürünemeyecektir.³⁵⁹ İnsan aklı, insanın kişisel hırsları da işin içine dâhil edildiğinde kendi başına insanı toplumsallığa götürebilecek bir aygıt olmaktan fazlasıyla uzaktır. Çünkü her insan, diğerinden farklı düşüncelerin peşinde koşmakta ve kendi iyisi için çabalamaktadır. Yani insanların kendi başlarına toplumsal bir gaye edinmeleri insanlığın *salus*'e erişmesini sağlamayacaktır.³⁶⁰ Devlet, yurttaşlarının doğa yasasına uygun bir yaşam sürmesi için büyük bir rol oynayacaktır.

*“Hobbes, sivil toplumun basit cemiyetlerden ziyade güven ve anlaşmalar yoluyla oluşturulan düzenli topluluklardan oluştuğunu belirttiğimiz alıntıya katılmaktadır. Bu toplumun gücü çocuklar ve cahiller tarafından fark edilemez, yokluğunu deneyimlememiş olanlar bu toplumun getirdiği avantajların farkına varamaz. Çocuklar ve cahiller bilgisizliklerinden dolayı bu topluma dahil olamazken, yokluğunu deneyimlememiş olanlar da ona önem atfetmez ya da içinde yaşarken ona gerekli iltiması göstermez.”*³⁶¹

³⁵⁸ Goldie, Mark, “Natural Law and Utility”, (içinden) **The Cambridge History of Political Thought 1450-1700**, ed. J.H. Burns vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s.570-571.

³⁵⁹ **Pufendorf**, De Jure Naturae, s.954-955. (Pufendorf, eserinin başında bunun akıl yoluyla keşfedileceğini belirttikten sonra bu düşüncesine bir şerh düşüyor gibi görünmektedir.)

³⁶⁰ Bkz. 1.5.1.

³⁶¹ **Pufendorf**, De Jure Naturae, s.952.

Bu uzun pasajından sonra Pufendorf, devletin üstleneceği rolü ise apaçık şekilde gözler önüne sermektedir “Hiçbir insan dünyaya geldiğinde toplumsal yaşama uygun değildir. Zira insanlar dünyaya çocuk olarak gelirler ve bunların birçoğu da hayatları boyunca böyle kalır. Çünkü insanı toplumsal yaşama hazırlayan şey doğa değil, disiplindir.”³⁶² Fakat Pufendorf disiplinin toplumsallığın koşulu olduğunu iddia etmemiştir.³⁶³ Disiplinini insanı toplumsal yaşama hazırlayan şey olduğunu öne sürmüştür. Yani bu bir nevi devletin yurttaşını eğitmesi gerektiği anlamına gelmektedir.³⁶⁴

Bizce, Pufendorf’un insanların toplumsal olarak dünyaya gelmediklerini belirtmesi, onların yaratılıştan doğa yasasının bilgisine sahip olmadıkları şeklinde anlaşılmalıdır. Bu yorum, Pufendorf’un ahlak metafiziğinde ahlaki varlıkların fiziksel varlıklara olan öncelliğine yaptığı itirazla da uyumaktadır. O vakit insan yalnızca Tanrı’nın emri olduğu için mi doğa yasasına uyacaktır? Hayır. Aynı zamanda Tanrı’nın haklı nedenlerini keşfedecektir. İnsan için iyiyi isteyen Tanrı ona akıl vermiş, fiziksel doğasına uygun olacak şekilde doğa yasasını insana yüklemiştir. Bu yükleme, insanın fiziksel yaratılışına öncel bir konumda değildir. İnsan, fiziksel olarak yaratıldıktan sonra zaten Tanrı, insana bu doğa yasasını emretmek zorundadır.³⁶⁵ Bu doğa yasası, insanca keşfedilecektir. Sonrasında insanlar kendileri için en iyiyi bilen Tanrı’nın yükümlülüğüne uyacaktır.

Devlet, bu doğrultuda heykeltıraş olarak elindeki insanı yontacak ve yeni toplumsal dünyanın içine dâhil edecektir. Bu açıdan bakıldığında Pufendorf, insanı toplumsallığa alıştırmaya görevi edinen bir egemeni kuramına dâhil etmektedir. Aşağıda incelenecek olan yurttaş ödevleri kısmı için bu yaklaşım bizlere kaynaklık etmektedir. Çünkü doğa yasası gereğince toplumsal hayata ilerleyecek insanın bu yoldaki en büyük rehberi devlet olacaktır.

2.3. Egemene Karşı Savaş

Devletin başka güçlerce ele geçirilmesi ve egemenliğin işgal, savaş veya devrim yoluyla zapt edilmesi mümkündür. Böyle bir durumda egemenliği ele geçirilen ile tebaa arasındaki sözleşmenin, egemenliği ele geçiren ile tebaa arasındaki geçerliliği problem yaratmaktadır. Yeni hükümdar ile halk arasında herhangi bir sözleşme yapılmamıştır. Yukarıda yükümlülüğün gerektirdiği unsurlardan kudret mevcuttur fakat yeni egemenin, insanlara emir verebilecek haklı bir nedeni yoktur.³⁶⁶ Yeni egemenin emrettikleri,

³⁶² Pufendorf, De Jure Naturae, s.952.

³⁶³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.952.

³⁶⁴ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.183.

³⁶⁵ Bu konu 1.5.1.’de tartışıldı.

³⁶⁶ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1113.

yükümlülüğün tüm gereksinimlerini karşılayamayacağı için emirleri yalnızca zorlama olarak kalmakta ve insanların takip etmesi gereken ahlaki bir yükümlülük meydana gelmemektedir.³⁶⁷

Egemene karşı yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmeyeceği sorunu, hükümdarın yurttaşlara yönelik aşırı ve şiddet temelli eylemlerde bulunması halinde nasıl bir durumun ortaya çıkacağı meselesidir. Pufendorf'un egemeni konumlandığı yer ve onu bir tür eğitmen figürü olarak tasavvur etmesi, egemenin tebaasına zarar vermesi ihtimalinde nasıl bir tutum alınacağı sorusunu güçleştirmektedir. Çünkü onun için egemenin bazı hatalarına göz yummak lazımdır.³⁶⁸ Egemenin insanlığa kattıkları ve insanın da egemene karşı olan tüm görevlerini yerine getirmemesi göz önünde bulundurulursa egemene karşı isyan etmenin veya egemeni değiştirmeye çalışmanın götürecekleri, getireceklerinden daha fazladır.³⁶⁹ Fakat hükümdarın yurttaşla açıkça savaş ilan etmesi halinde yurttaşın yükümlülüklerine uymaktan azat edildiğini ve artık sözleşmenin hükümlerine uymasına gerek kalmadığını söylemektedir.³⁷⁰ Aynı zamanda Pufendorf, tebaanın devletin aşırı şiddetli eylemlerine karşı kendisini koruyabileceğini belirtmiştir.³⁷¹

İncelenmesi gereken diğer nokta da egemen tarafından çıkarılacak pozitif yasaların doğa yasasına olan uygunluğu ve aykırılık durumunda ne olacağıdır. Pufendorf bu konuyu doğrudan ele almamıştır. Buradaki çıkarımlar geneli olarak onun kuramının yorumlanmasıyla oluşturulmuştur. Yukarıda anlatıldığı üzere Pufendorf, insanın egemene direnmesini genel olarak desteklememektedir. Ancak egemen, yurttaşla karşı savaş açtığı durumda yurttaş egemene karşı yükümlülüklerinden kurtulur.

Pufendorf'un felsefesinde yasa yapan amirdir ve amir, Pufendorf'un öne sürdüğü gibi doğa yasasına uygun, yani toplumsallığı geliştirecek ve tebaasını koruyacak yasalar yapmalıdır. Bu sorun temelinde de ahlaki varlığın fiziksel varlıklara yüklenmesindeki özgürlük problemi yatmaktadır. Bu konuyu daha önce Tanrı'nın amir olma durumu bakımından tartışmış ve farklı yorumlar olduğunu belirtmiştik. Burada da insan amir bakımından farklı yorumlar arasında bir tercih yapma gerekliliği doğmaktadır.

Pufendorf'un amirin istediği ahlaki varlığı yükleyebileceğini kabul ettiği yönünde bir yorum tercih edildiği takdirde egemenin yüklediği ahlaki varlıklardan hiçbirisi tartışma konusu yapılamayacaktır zira bu, ahlaki varlık ile doğa yasası arasındaki geçerlilik ve

³⁶⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1114-1115.

³⁶⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1103.

³⁶⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1106-1107.

³⁷⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1107-1108.

³⁷¹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.1111.

gereklilik ilişkisini ortadan kaldıracaktır. Fakat burada bize göre (yukarıda Tanrı'nın amirliği meselesinde de belirttiğimiz üzere³⁷²) yasanın, muhatabın doğasına uygun olması gerektiği yönündeki gereklik insan amir bakımından evleviyetle söz konusudur.

Buna göre ahlaki varlıklar, yalnızca kendisiyle uyumlu olan fiziksel varlıklara yüklenebilmektedir. Yani ahlaki varlıklar, yalnızca bunları yüklemeye yetkisi olanların keyfi istekleri doğrultusunda fiziksel varlıkların eylemlerini yönlendiremeyeceği gibi onlara statü de bahsedemeyecektir. Pufendorf, Caligula'nın atını konsül ilan etmesini öfkeyle karşılamaktadır.³⁷³ Pufendorf'a göre amir, kendisine verilen yetki doğrultusunda ahlaki varlıklar yüklerken ahlaki varlığın yükleneceği fiziksel varlığın özelliklerini de göz önünde bulundurmalıdır. Buna göre Caligula'nın konsüllüğü bir insana devretmesi gerekmektedir zira konsüllük siyasi bir statüdür ve insan dışında da siyasi bir varlık mevcut değildir. O vakit, Caligula'nın atını konsül yapması atı gerçekten de konsül yapacak mıdır? Pufendorf, ahlaki varlıkların yükleneceği fiziksel varlıklara uygun olmasını ileri sürmüştü de bunun aksinde ne olacağını belirtmemiştir. Bununla birlikte onun kuramını bir bütün alırsak ulaşmamız gereken çıkarım Pufendorf'a göre Caligula'nın atının asla konsül olamayacağı yönündedir.³⁷⁴ Çünkü konsüllük arızı bir ahlaki varlıktır ve atın yaratılışına uygun değildir.

Egemen, doğa yasasına aykırı bir pozitif yasa emrettiğinde ne olacaktır? Neticede Pufendorf'un kuramında pozitif yasalar doğal hukuku ihlal edemezler. Yani insanın toplumsal yasasını ihlal edecek bir tür yükümlülük veya yasa çıkarılamaz. Fakat bu iddianın pratik yönü açısından Pufendorf'un görüşleri daha az umut vericidir. Pufendorf'un kuramında devlet-tebaa ilişkisi karşılıklı bir sözleşme bağlamında ele alınmış olmasına karşın gerçekte buradaki karşılıklılık devletin kurulduğu anda bitiyor gibi gözükmemektedir. Çünkü toplumsal duruma geçildiğinde ipler devletin eline geçmektedir. Devlet, ne yapacağı konusunda insanları yönlendirme ve zorlama gücüne sahipken insanların devleti yönlendirmesi yahut zorlaması mümkün değildir.

“Hükümet biçimi ne olursa olsun bir devletin [civitas bütünüyle yönetildiği her otorite [imperium], egemenlik [summum] özelliğini taşır. Yani tatbiki bir amire bağlı değildir; kendi iradesi ve muhakemesiyle hareket eder, eylemleri bir başkası tarafından üstünlük temelinde geçersiz kılınamaz.

Dolayısıyla bu anlamda hesap vermeyen [dünyevi] otorite olup tatmin edici bir hesap vermediğinde, bu nedenle insani bir cezaya ve kendisinin üstünde olarak bir kişinin cezalandırmasına tabi olması anlamında hiç kimseye hesap vermekle yükümlü değildir.

³⁷² 1.5.3.3.-1.5.3.4.

³⁷³ Pufendorf, De Jure Naturae, s.15-16.

³⁷⁴ Ramelet, s.297.

*Buna uygun olarak egemen otorite (summum imperium) kendi başına beşerî ve medeni yasalara üstün olup bu nedenle doğrudan bunlarla bağlı değildir. Zira bu yasalar üstün olup bu nedenle doğrudan bunlarla bağlı değildir.*³⁷⁵

Pufendorf'a göre böyle bir durumda amirin emrinin haklı bir nedene dayanmayan, haksız bir emir olduğu söylenebilirse de düşünür bu durumda bu emrin muhatabının ne yapabileceği ya da ne yapması gerektiği konusunda somut bir açıklama yapmamaktadır. Zira Pufendorf egemene karşı direnmeyi kınamıştır ve egemenin açıkça düşmanlık yapması hali dışında yurttaşın yükümlülüklerinin sürmediği hiçbir senaryo öne sürmemiştir. Pufendorf'un kuramında pozitif yasa ve doğa yasası arasındaki doğruluk/haklılık/meşruluk bağlantısı açıkça kurulmuş olmakla birlikte, geçerlilik bağlantısı muğlak görünmektedir.

2.4. Yurttaş ve Ödev

2.4.1. Yurttaş

Pufendorf'un kuramında temel amaç insanın yeni siyaset, yeni hukuk ve yeni ahlak düzleminde tekrardan ele alınması ve tabiri caizse icat edilmesidir. Bu bağlamda Pufendorf'un doğal durumdaki insanın yurttaşa dönüştürülmesi bakımından sunduğu araç devletin koyduğu ödevlerdir.

Pufendorf, insanın, öteki insana karşı toplum öncesi yaşamdan kaynaklanan bağımsız borçları olduğunu belirtmektedir. Yurttaş statüsüne kavuşacak yeni insanın da birtakım ödevleri olacaktır. Yurttaşın diğer yurttaşlara karşı ödevleri vardır ve bunlar siyasi birlikten kaynaklanmaktadır.

*“Öteki de rasyonel ve toplumsal bir insan diye bir sürü şeyi yapmak zorundasın. Bunlar, öteki de benim kadar insan olduğu için evrensel ödevler olarak herkes için uygulanır. Fakat bir yurttaşın ödevi aynı ölçüde geniş değildir zira kendi yurttaşına karşı yükümlü olduğum şeyleri başka bir devletin mensubuna karşı yerine getirmem gerekmez.”*³⁷⁶

Pufendorf'un insan ve siyaset felsefesi beraber düşünüldüğünde yeni insan modeli, insanın şiddete, çatışmaya ve hazza yönelik doğasının dizginlendiği, toplumsallaşmış ve eğitilmiş yeni bir modeldir. Bu model, Vestfalya Barışı sonrasında siyasetin temel amacının toplumsal düzenin sağlanması ve yurttaşın korunması ekseninde yeniden tanımlandığı Avrupa düşüncesinin ruhunu yansıtmaktadır.

³⁷⁵ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.174.

³⁷⁶ Pufendorf, Samuel, “Observationes in libellum Sam: Pufendorf de officio hominis et civis ex publicis lectionibus auctoris”, s.85.

2.4.2. Ödevler

Amir, toplumsal yaşamın efendisi olarak insanların toplumsal hayattaki eylemlerinin doğruluğunu ve yanlışlığını belirleyecektir. Amir, doğa yasasına uygun olacak şekilde getirdiği emirlerle insanların eylemlerini yönlendirecektir.³⁷⁷ Bu yönlendirmeler, insanların uyması gereken kuralları ve ödevleri meydana getirecektir. İnsanlar, amirin kendilerine koyduğu kurallar neticesinde bu ödevleri takip edecektir.

Pufendorf'un yurttaşının üstleneceği iki tür ödev vardır: doğa yasasının yüklediği ödev, toplumsal yaşam için doğa yasasıyla bağlantılı olarak emir ve yasaklar yoluyla yüklenen ödev.

Doğa yasasının insana yüklediği üç farklı ödev türü vardır;

1. Tanrı'ya karşı (*adversus Deum*),
2. Kişinin kendisine karşı,
3. Kişinin diğer insanlara karşı ödevler.

Bu ödevler dışındakilerin hepsi toplumsallıktan türetilen ödevlerdir.

2.4.2.1. İnsanın Tanrı'ya Karşı Ödevleri

Tanrı'nın ilk hareket ettirici olduğu ve Tanrı'nın bu evrenin yaratıcısı olduğu Pufendorf'a göre su götürmez bir gerçektir.³⁷⁸ Onun sıfatları negatif terimlerle (sonsuz, bilinmez, uçsuz bucaksız vs. gibi) ifade edilmelidir.³⁷⁹

Tanrı tapıncı içsel ve dışsal hususlar bazında ikiye ayrılmıştır.³⁸⁰ İçsel Tanrı tapıncı, Tanrı'nın şerefendirilmesidir. İnsan, Tanrı'nın kudret ve iyiliği itibarıyla onun hakkında en yüksek saygıyla düşüncelere sahip olmalıdır. İnsan, Tanrı her şeyi iyi için yaptığından ve insan için de en hayırlısını verdiğinden Tanrı'nın iradesine minnet duymalıdır.³⁸¹

Dışsal Tanrı tapıncı, dokuz maddede sayılmıştır. Bunlar:³⁸²

1. Tanrı'ya şükredilmesi,
2. Eylemlerle Tanrı'nın iradesine uygun ifadelerde bulunulup ona itaat edilmesi,
3. Tanrı'ya hayranlık duyulması ve onun övülmesi,
4. Dua edilmesi,
5. Yalnızca Tanrı adına yemin edilmesi ve sözde durulması,

³⁷⁷ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.174.

³⁷⁸ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.74.

³⁷⁹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.76.

³⁸⁰ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.77.

³⁸¹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.77.

³⁸² Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.77-78.

6. Tanrı'nın adının gereksiz yere sarf edilmemesi ve onun adından saygıyla bahsedilmesi,
7. Tanrı'yı şereflelendirmek için ona en iyisinin ve münasip olanın sunulması,
8. Tanrı'ya yalnız başına değil, cemaat olarak ibadet edilmesi,
9. Doğa yasalarına riayet edilmesi.

Bu ödevlerin insan dünyasının gerekleri olduğu kabul edilmektedir çünkü insan, inançsız ve yalnız başına bırakıldığında tehlikeli bir hale gelebilmektedir.³⁸³ Tanrı korkusu olmayan insan, kendisinden zayıf olana istediği her şeyi yapacak ve iyilik, utanç ve iyi niyet gibi şeyleri bir kenara atacaktır. Pufendorf için, Bu görevler, insanın doğal durumdan toplumsal yaşama geçişindeki ödevleri olacaktır. Bu görevlerin yokluğunda insan diğer insanlara karşı bir düşmandan farklı olmayacaktır.³⁸⁴

2.4.2.2. İnsanın Kendisine Karşı Ödevleri

Tanrı insana öyle güzel şeyler bahşetmiştir ki Pufendorf'a göre insanın bu nimetleri ziyan etmesi ve Tanrı'yı bahsettiklerinden ötürü şereflendirmemesi düşünülemez bir şeydir.³⁸⁵ Bu yüzden insan, Tanrı'nın armağanlarının çürümesine izin vermemeli ve elinden geldiğince toplumun iyiliği için çabalamalıdır.

İnsan, beden ve ruhtan oluşur. Ruh, bedenin hükümdarıdır. Pufendorf, ilkinin eğitiminin daha elzem olmasını neden göstererek hiçbir insanın toplumsal yaşama uygun yaşayabileceği bir eğitimden mahrum bırakılmaması gerektiğini söylemekte ve devletin eğitimdeki rolünü tekrarlamaktadır.³⁸⁶

2.4.2.3. İnsanın Diğer İnsanlara Karşı Ödevleri

İnsanların diğer insanlara karşı ödevleri ikili bir ayrımla ele alınmaktadır: mutlak ve varsayımsal ödevler.³⁸⁷ Mutlak ödevler, her insanın, statüsünden bağımsız olarak yerine getirmesi gereken ödev türü olup insanların insan oluşlarından kaynaklanmaktadır. Sözleşmeler ve egemenlik neticesinde oluşturulan düzenin ürün olan varsayımsal ödevlerse belirli durumlarda yahut beşerî kurumlar neticesinde insanların üstleneceği ödevlerdir.³⁸⁸

³⁸³ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.78.

³⁸⁴ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.73.

³⁸⁵ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.80.

³⁸⁶ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.80.

³⁸⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.229-230.

³⁸⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.230; Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.90.

Mutlak ödevlerin en başında, toplumsal hayatın da gereklerinden ve vazgeçilmez ilkelerinden olan birbirine zarar vermeme ödevi gelmektedir. İnsanların, toplumsal bir hayatta birleşmeleri için bu ödev her zaman gözetilmesi gereken mutlak bir konumdur.

Pufendorf, bu ödevin yalnızca can, beden, uzuv, iffet, özgürlük gibi doğadan alınan özellikler için değil, aynı zamanda kurumlar veya doğal teamüller sayesinde elde edilenler için de koruma sağladığını belirtmektedir.³⁸⁹ Bu ödev, insanların, kendilerine ait olmayan bir şeyi zorla almalarını, tahrip etmelerini veya hasar vermelerini yasaklamaktadır. Bu yasaklamaya uymayanların, eylem sonucu karşı tarafın uğradığı zararı telafi etmeleri gerekmektedir.³⁹⁰

2.4.2.4. İnsanların Doğal Eşitliğinin Kabulü Üzerine Ortaya Çıkan Ödev

Pufendorf, ödevleri sıraladığı başlıkların altında bu başlığa da yer vermiş fakat bu başlıkta herhangi bir ödevden somut olarak bahsedilmemiştir. Yine de bölümün içeriği, başka bir ödev biçimi olan ve bir üstteki başlıkta incelenmiş olan, insanın diğerlerine karşı ödevlerini anımsatmaktadır. İki ödev türü arasında yatan fark, insanın diğerlerine karşı ödevlerinde tazmin yükümlülüğünün gerekçelendirilmeye çalışılmasıyken insanların doğal eşitliğinin kabulü başlığında insanların birbirlerine insan olmaları sıfatıyla göstermeleri gereken ödevin araştırılmasıdır. Pufendorf bu ödev hakkında şu cümleleri sarf etmektedir:

“İnsanın adında dahi belirli bir haysiyetin yattığı hissedilir, öyle ki başkalarından gelen saygısızlık ve hakaretlere karşı nihai en etkili reddiye şudur: ... insan doğası eşit olarak herkese aittir ve hiç kimse, kendisi gibi ve aynı doğayı taşıyan biri olarak değer vermediği bir başkasıyla bir araya gelmez veya gelemaz.”³⁹¹

Her insan, diğerine karşı, insan olmanın getirdiği bir yükümlülük altındadır. Bu ödev, insanların toplumsal hayatta diğer insanlara dair düşüncelerinde sahip olması gereken husustur. İnsanlar, diğerlerinden isteyeceği veya beklenti altına gireceği şeylerin aynısını kendisi de yapmalıdır.³⁹² Pufendorf'un tasarısında, insanların doğal eşitliğinin kabulü sonucunda ortaya çıkması gereken tablo, insanın, diğerlerinin kendisine olan hizmetlerini göz önünde bulundurarak, kendisinin de başkalarına aynı şekilde faydalı olacağını hissetmesi doğrultusunda hareket etmesidir. Bu ödevin istisnası, kişinin özel bir hak elde etmesidir. Burada zikrettiği özel hakkın yönetici sınıfına ilişkin olduğu söylenebilir çünkü aynı başlığın beşinci paragrafında bu ödevin ihlalinin insan kibrinden kaynaklandığı belirtmektedir.³⁹³ Aynı

³⁸⁹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.90.

³⁹⁰ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.91.

³⁹¹ Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.95.

³⁹² Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.95.

³⁹³ Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.96-97.

doğrultuda özel hakka sahip olanlar, yönetirken başkalarını hor görmemeli ve aşağılamamalıdır. Kendilerinin güçlerinin sınırı, her insanın insan olmakla edindiği saygınlıkla ters orantılıdır.

2.4.2.5. İnsanların Dil Kullanımına İlişkin Ödevleri

“Gerçekten,” der Pufendorf, “sadece bu yeti temel alınarak insanın doğa tarafından toplumsal bir yaşam sürdürmeye sevk edildiği sık sık savunulur.”³⁹⁴

Dil, toplum için kullanışlı olduğu kadar gerekli bir araçtır da Pufendorf için. Dolayısıyla hiç kimse dili kullanırken diğerlerini aldatma yoluna gitmemelidir³⁹⁵. Bunun nedeni, dilin toplumsal yaşamdaki önemi ve bu yaşamın yeknesaklığının korunmasının gerekliliğidir.

Dil kullanımında karşımıza çıkan iki yükümlülük vardır. Bunlardan ilki insanların konuştukları dilin kurallarını takip ederek işaret ettikleri nesneler için aynı kelimeleri kullanmaları gerekliliğidir.³⁹⁶ Aksi düşünüldüğünde, bir dili kullanarak anlamaya çalışmak beyhude olacaktır.

İkinci yükümlülük, insanın, düşündüklerini karşısındakinin açıkça anlayabileceği şekilde açıklamasıdır. Bu ödevin kaynağı kimi zaman anlaşma, kimi zaman kişinin işlem yapmak için başvurduğu işin niteliği, kimi zaman da doğal hukuktur.³⁹⁷

İşin niteliğinden kaynaklanan işlemlerde anlaşılması gereken, kişilerin, birisinden bilgi almak istediğinde, bilgi verecek kişiyle bir türlü öğretmenlik anlaşması yapmasıdır. Dil kullanımı, doğa yasasının getirdiği, başkalarına yardım etmek, bir başkasını zarardan korumak gibi konularda yardım edilmek veya korunmak istenen kişiye yapılan bilgi aktarımında ortaya çıkacaktır.³⁹⁸

2.4.2.6. Yemin Etmenin İçerdiği Ödevler

Yemin, konuşma ve konuşmayı içeren eylemlere destek kazandırmak üzere edilen sözlü bir taahhüttür.³⁹⁹ Fakat bu tanıma rağmen yemin etmenin mahiyeti bununla sınırlı değildir. Pufendorf için yemin, dinsel bir çatının altındadır zira insan yemin ettiğinde kendisini Tanrı’nın gazabıyla karşı karşıya getirmektedir.⁴⁰⁰ Pufendorf, hiçbir insanın edilen

³⁹⁴ Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.110. (Sosyal kelimesi yeknesaklık için toplumsal olarak değiştirilmiştir.)

³⁹⁵ Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.110.

³⁹⁶ Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.110-111.

³⁹⁷ Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.111.

³⁹⁸ Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.111.

³⁹⁹ Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.113.

⁴⁰⁰ Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.113.

yemin neticesinde Tanrı ile karşı karşıya gelebilecek kadar “dine saygısız” olmadığı kanaatindedir.⁴⁰¹

Yemin, insanı, Tanrı korkusuyla, doğruları söylemeye veya anlaşılmaya uymaya yöneltmektedir. Fakat yemin ayrı bir yükümlülük oluşturmamaktadır. Mevcut yükümlülük kapsamında yeni bir bağ oluşturmakta ve kişinin ödevini kabul etmesine yol açmaktadır.⁴⁰²

Pufendorf, doğası gereği kötü olan eylemlere örnek vermemekle birlikte, bu tür eylemlerin toplumsallık ilkesine aykırı düşeceği hususunda herhangi bir şüphesi bulunmamaktadır. Bu noktada, böyle eylemlerin yeminle birlikte ahlaki ya da hukuki bir meşruiyet kazanıp kazanmayacağı sorusu ortaya çıkmaktadır. Pufendorf’a göre, bir kimsenin yalnızca yemin etmiş olması, o eylemi yerine getirme yönünde başlı başına bir yükümlülük doğurmayacaktır. Esas bağlayıcılık, taraflar arasında akdedilmiş bir anlaşma sonucu doğan edimin ifası borcundan kaynaklanmaktadır. Eğer böyle bir borç mevcut değilse yemin de kendi başına bu borcu yaratmayacaktır. Neticede, toplumsallığa aykırı ve doğası gereği kötü bir fiil, sırf yeminle desteklenmiş olması nedeniyle meşru hale gelmeyecektir.⁴⁰³

2.4.2.7. Mülkiyet Üzerine Ödevler

2.4.2.7.1. Mülkiyetin Kaynağı

Mülkiyetten kaynaklanan ödevlere başlamadan evvel mülkiyet konusunun açıklanması ve mülkiyetin doğuşunun kaynağının gösterilmesi gerekmektedir.

Pufendorf’a göre mülkiyet, nesneleri fiziksel veya içsel olarak etkilemeyen, insanlarla ilişkisi olan bir niteliktir. Kökeni, sözleşme neticesinde ortaya çıkan yüklemelerde yatmaktadır. Kısacası mülkiyet insanlar arasındaki anlaşmalardan doğmaktadır.⁴⁰⁴ Doğa yasası, insanların doğadaki her şeyi kendi payları oranınca zapt etmesini gerektiren bir ilkeyi doğrudan emretmemektedir. Mülkiyet konusu, toplumsallığı bozmamak kaydıyla insana bırakılmıştır.⁴⁰⁵

Doğa yasasının emrettiği başkalarına ait şeylerden uzak durulmasıdır. Fakat doğa yasası, mülkiyet rejimlerinin nasıl olması gerektiğine ilişkin bir açıklama getirmemektedir. Mülkiyet rejimleri insanlar tarafından meydana getirilmiştir.⁴⁰⁶ İnsanlar, neyin kendilerine ait olduğunu ve kimin toplum sözleşmesinin dışında olduğunu belirledikleri vakit “başkalarına

⁴⁰¹ Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.113.

⁴⁰² Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.114.

⁴⁰³ Pufendorf, Doğal Hukuk Üzerine, s.114.

⁴⁰⁴ Pufendorf, De Jure Naturae, s.537.

⁴⁰⁵ Pufendorf, De Jure Naturae, s.537.

⁴⁰⁶ Pufendorf, De Jure Naturae, s.555.

ait şeylerden uzak durulmalıdır” kuralı uygulanmaya başlayacaktır. Pufendorf’a göre bu kural, yapılan anlaşmalara uyma ve başkasının hakkını gözetme ilkesinin içinde zımnen bulunmaktadır.⁴⁰⁷

2.4.2.7.2. Komünyon (Müştereklik)

Pufendorf, komünyon rejimini negatif ve pozitif olarak ele almaktadır. Komünyonun negatif anlamı, doğal durumunda insan müdahalesi henüz olmamışken, eşyaların öylece ortada bulunması halidir. Pozitif anlamda komünyon, ortak olan şeylerden başkalarının dışlanması gerektirmektedir. Pozitif anlamda komünyonun söz konusu olması için gereken şey birden fazla insanın varlığıdır. Pozitif komünyon, bir grup insanın kendileri hariç diğerlerinin kullanamayacağı ortak şeylere ilişkindir. Pufendorf, bu noktadan, dünyada yalnızca bir insanın varlığı halinde kendisinin her şeye sahip olacağı sonucunu değil, tek insanın hiçbir şeye sahip olamayacağı sonucunu çıkarmaktadır.⁴⁰⁸

İnsanlar arasında herhangi bir sözleşme yokken olan mülkiyet rejimi negatif komünyon biçimindedir. Her şey herkesin önündedir fakat hiç kimse şeyler üzerinde diğerlerinden daha fazla hakka sahip değildir.⁴⁰⁹

Bu yaklaşım, Hobbes’un öne sürdüğü, doğa durumunda herkesin her şey hak sahibi olduğu görüşünün zıddıdır. Pufendorf, bu yaklaşımını Âdem üzerinden de örneklendirmektedir. Pufendorf’a göre, Âdem’in yeryüzünde tek başına olduğu dönemde eşya üzerindeki hâkimiyeti, günümüzde insanlar arasında tesis edilen mülkiyet anlayışından farklı bir niteliğe sahiptir.⁴¹⁰ Onun eşyalar üzerindeki hakkı, belirli ve kesin bir mülkiyet statüsünden ziyade belirsiz bir hâkimiyet olarak değerlendirilmektedir. Bu hâkimiyet, eşyaları dilediği gibi kullanma yetkisini içerse de hukuki anlamda bir mülkiyet ilişkisi olarak kabul edilemez. Zira mülkiyet hakkı, başkaları karşısında ileri sürülebilen bir hak olarak tanımlanmıştır.⁴¹¹

Âdem zamanında eşyalar ne onun mülkü ne bir komünyon ne de herkesin ortak kullanımına açık şeylerdi. Bu tür kavramlar, toplumun ortaya çıkışıyla anlam kazanmış şeylerdir.⁴¹² Bu bağlamda, Âdem’in eşyalar üzerindeki hâkimiyeti, kişisel bir kullanımına dayanmaktaydı fakat hukuki anlamda bir mülkiyet statüsüne sahip değildi.

⁴⁰⁷ Pufendorf, De Jure Naturae, s.554-555.

⁴⁰⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.532.

⁴⁰⁹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.537.

⁴¹⁰ Pufendorf, De Jure Naturae, s.535-536.

⁴¹¹ Pufendorf, De Jure Naturae, s.535.

⁴¹² Pufendorf, De Jure Naturae, s.535-536.

2.4.2.7.3. Mülkiyetin Ortaya Çıkışı

Pufendorf, *De officio*'da sahiplik (dominium) ve mülkiyet üzerinden ilerlemiştir. Bir şeyin özünün tamamen birisine ait olması durumunda ortaya çıkan hak, sahiplik olarak adlandırılmıştır.⁴¹³

İnsanlar, ilerleyen toplum düzenlerinde, kaynak üzerindeki çatışmaları önlemek için bir çözüm bulma yoluna gitmiştir. İnsanlar kaynağı bölüştürmüş, herkese uygun bir oran tayin etmiş, bu bölüştürme neticesinde geride kalanların, üzerinde sonradan hak iddia eden kişiye ait olacağı hususunda bir teamül oluşturmuştur.⁴¹⁴ Bu teamül, mülkiyet ve sahiplik arasındaki farkı anlamamız konusunda bize yardımcı olacaktır. Bu kavramları sırasıyla inceleyecek olursak;

1. Negatif komünyon, toplumsal düzen öncesi fiili ortaklık durumudur. Hiç kimse, hiçbir şey üzerinde hakka sahip değildir.
2. Pozitif komünyon, dışlanmayan kişilerin müşterek olarak paylaştığı ortaklıktır. Bu ortaklıkta bir grup, kendi ortak mallarını kullanmamaları için diğerlerini dışlamaktadır.
3. Sahiplik, kişinin bir şeyin özünün tamamen kendisine ait sayabileceği bir haktır.

Pufendorf, insanların düzeni kurabilmek için eşyaların gövdesinden herkese bir oranın tayin edildiğini belirtmişti. Ardından da geriye kalanları kim ilk elde ederse onun olacağı yönündeki teamülden bahsetmişti. O, sahipliği, eşyanın sahibi dışında herkesin dışlandığı bir mülkiyet rejimi olarak tanımlamıştır. Bu tanım bizi, insanların çatışmalardan kaçınmak için kurduğu düzen sonrasına götürmektedir. İnsanlar, düzeni kurduktan sonra eşyaların sahipliğini edinmiştir. Pufendorf'un kuramında sahiplik, günümüzdeki kişisel mülkiyetin genel adıdır denebilir.

Tanrı, eşyayı insana başlangıçta mülkiyet halinde değil, fakat gerektiğinde anlaşma yoluyla bireysel ya da müşterek mülkiyet biçimlerinin kurulabileceği bir serbestiyet içinde vermiştir. Hangi mülkiyet rejiminin seçileceği tercihi tamamen insan iradesine bırakılmıştır.⁴¹⁵ Pufendorf, bu anlayışıyla beraber doğa yasasından kaynaklı herhangi bir mülkiyet anlayışını ortaya atmaz. Aksine mülkiyet gelişen ve değişen bir yapıdadır. Nüfus,

⁴¹³ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.117.

⁴¹⁴ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.116.

⁴¹⁵ Pufendorf, De Jure Naturae, s.532.

değişen yaşam koşulları ve ihtiyaçları gibi nedenler mülkiyet rejiminin değişebilmesine ve mülkiyetin daha farklı eşyaları da kapsamasına yol açabilecektir.⁴¹⁶

Mülkiyet edinmenin asli yolu, insanların bölüştürmeyi yaptıktan sonra arta kalanlara işgal eden kişi tarafından fiziken el koyulmasıdır. Pufendorf'a göre bu yol, mülkiyet edinmenin asli tek yoludur.⁴¹⁷ Çünkü işgal kurumunda, eşya üzerinde edilen iddia, ilk hak iddiasıdır. Bu yol da insanların üzerinde anlaşarak belirledikleri bir şeydir.⁴¹⁸ İşgalin bir diğer şekli olarak adlandırılabilir diğer yol sahipsiz bırakılmış, kaybedilmiş veya terk edilmiş şeylerin iktisap edilmesidir.

İşgalin bu iki yolu dışındaki her türlü edinme tali yol olarak nitelendirilmektedir. Pufendorf, işgal ve tali edinme yolları hakkında şunları söylemiş ve örnek vermiştir:

“Kendisinin olmasını istediği alanlar üzerinde ekip biçmeye başlamak ve bu alanlara sabit getirmek üzere muhafaza etme niyetiyle bu alanlara giren ilk kişiye ait olurlar. Bir grup kişi, yeryüzünün bir kısmını müştereken işgal ettiklerinde en olağan durum, bir kısmının grubun münferit üyelerine tahsis edilmesi ve geri kalanının grubun tamamına ait olduğunun kabul edilmesidir.”⁴¹⁹

Pufendorf, her şeyin mülkiyet konusu olamayacağı kanaatindedir. Ona göre bazı varlıklar, insanların ortak gereksinimlerinden ötürü hiçbir bireyin malı haline getirilemeyecek şekilde doğaları gereği belirlenmiştir. Bu tür varlıklar ne tüketilebilir ne de bölünebilir vaziyettedir. Bu nedenle, başkalarının kullanımını kısıtlamaksızın herkesin erişimine açık tutulması gereken akarsular, güneş ışığı ve ısı gibi unsurlar mülkiyet konusu yapılamamaktadır.⁴²⁰

2.4.2.7.4. Mülkiyetin Kendisinden Kaynaklanan Ödevler

Pufendorf'a göre eşyanın mülkiyet haline getirilmesinden üç ana ödev doğmaktadır:⁴²¹

- i. Herkes, diğerlerinin kendi mülkiyetinde yaptığı tasarruflara izin vermelidir.
- ii. Kişi, suç işlemekten veya iyi niyet ihlali yapmadan bir başkasının mülkünü ele geçirirse bu mülkü sahibine iade etmek zorundadır. Fakat kişi iyi niyet ihlali yapmadığı için iade sırasında cebinden herhangi bir masraf yapmak zorunda değildir.
- iii. Kişi, başkasına ait bir şeyi iyi niyet çerçevesinde elde edip tüketirse, zenginleştiği miktar kadarını sahibine iade etmek zorundadır.⁴²²

⁴¹⁶ Pufendorf, De Jure Naturae, s.539; Pufendorf, De Jure Naturae, s.551.

⁴¹⁷ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.117.

⁴¹⁸ Pufendorf, De Jure Naturae, s.551.

⁴¹⁹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.117-118.

⁴²⁰ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.117.

⁴²¹ Pufendorf, Doğal Hukuka Göre, s.122-123.

⁴²² İkinci ve üçüncü öncüller için bkz. Türk Borçlar Kanunu m.77 ve 79.

Bu ödevleri saydıktan sonra Pufendorf, ana ödevlerden çıkarılan yedi yan ödev daha olduğunu belirtmektedir.⁴²³ Bu ödevler iktisap, zilyetlik ve sebepsiz zenginleşmenin alt kurallarını belirlediği ve konumuzun çok dışında kalacağı için bunlara değinmemek daha olacaktır.

“Madde 77- Haklı bir sebep olmaksızın, bir başkasının malvarlığından veya emeğinden zenginleşen, bu zenginleşmeyi geri vermekle yükümlüdür.

Bu yükümlülük, özellikle zenginleşmenin geçerli olmayan veya gerçekleşmemiş ya da sona ermiş bir sebebe dayanması durumunda doğmuş olur.

Madde 79- Sebepsiz zenginleşen, zenginleşmenin geri istenmesi sırasında elinden çıkmış olduğunu ispat ettiği kısmın dışında kalanı geri vermekle yükümlüdür.

Zenginleşen, zenginleşmeyi iyiniyetli olmaksızın elden çıkarmışsa veya elden çıkarırken ileride geri vermek zorunda kalabileceğini hesaba katması gerekiyorsa, zenginleşmenin tamamını geri vermekle yükümlüdür.”

⁴²³ **Pufendorf**, Doğal Hukuka Göre, s.123.

SONUÇ

Pufendorf, insanı akıllı ve özgür bir varlık olarak tasvir etmiştir. İnsan bu özelliği sayesinde tercih yapabilecek, kendisine getirilen yükümlülüklerle uyup uymamayı seçebilecektir. Fakat bu insanın akıllı ve özgür olmasının getirdiği diğer sonuç eylemlerinin kendisine isnat edilebiliyor olmasıdır. Pufendorf, eylemlerin iyiliğinin yahut kötülüğünün değil eylemlerinin kendisinin faile isnat edileceğini belirtmiştir. Dahası Pufendorf isnat edilebilirlik hususunda failin meydana getirmediği hangi eylemlerin kendisine isnat edilebileceğini, kendisinin elinden çıkmış hangi eylemlerin kendisine isnat edilemeyeceğini de kaleme almıştır.

İyi ve kötü gibi ahlaki değerlendirmelerin ancak yasa ile ortaya çıkacağını belirten Pufendorf, ahlaki değerlendirmelerin yapılabilmesinin doğa yasasının Tanrı tarafından emredilmesine bağlı olduğunu öne sürmüştür. Çünkü doğa yasası, tüm insanlığın uyması ve gözetmesi gereken ilk kuraldır. Diğer kurallar, doğa yasasından çıkarılmaktadır. Neticede de pozitif yasalar geçerliliğini doğa yasasından almaktadır ve onunla uyumlu olmak zorundadır. Fakat aralarındaki geçerlilik bağı zayıftır.

Pufendorf'un doğa yasası barış şartı yahut ahlaki bir çıkarım değildir. Bu yasa, Tanrı'nın emridir ve bu emir insan dünyasındaki ahlakiliği başlatacak olan yasadır. Pufendorf bu yasanın akılla keşfedileceğini öne sürmüştür. Tanrı, bu yasayı emrederken insanın doğasını göz önünde bulundurmıştır. Pufendorf, ahlaki varlıkların fiziksel varlıklarla uyumlu olması gerektiğini savunmuştur.

Böylece doğa yasası insanın ne olması gerektiğine ilişkin bir yol haritası niteliğindedir. İnsanlar, doğa yasasını keşfettikten sonra Tanrı'nın kendilerine yüklediği toplumsallık yükümlülüğüyle bağlanacaktır. Bu yükümlülük, bireyi yalnızca kendi hayatını düzenlemekle değil, başkalarıyla bir arada yaşamının koşullarını da gözetmekle sorumlu kılar. Pufendorf'un burada öne sürdüğü görüş ise doğa yasasının yalnızca kişilerin esenliğiyle ilgilenmediğidir. Zira Pufendorf'a göre doğa yasası yalnızca bir insanın esenliğiyle ilgilenecek olursa insanlığın toplumsallığa ulaşması zordur. Toplumsallık olmadan insan ne tam anlamıyla gelişebilir ne de güvenlik ve barış içinde yaşayabilir. Pufendorf, doğa yasasının insan türünü toplumsallığa ve kamusal esenliğe götürmeyi amaçladığını savunmuştur. Bu yaklaşım, doğa yasasını salt bireysel bir kural olmaktan çıkararak onu toplumsal düzenin temeli hâline getirmiştir. Pufendorf, insanların, toplumun esenliği için bireysel faydaların toplumun faydalarının önüne geçmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Pufendorf'un amir kuramı dâhilinde Tanrı'nın amirliği meselesi tartışma konusu olmuştur. Pufendorf'a göre amir, emrine uymayanları cezalandırabilecek güce ve emirleri bakımından haklı nedenlere sahip olmalıdır. Amirin yükümlülük getirebilmek için haklı nedenlere sahip olması yönündeki gerekliliğin, amir olarak Tanrı söz konusu olduğunda da geçerli olup olmayacağı tartışılmıştır. Leibniz, Pufendorf'un bu konudaki açıklamalarının totolojik olduğunu öne sürmüştür. Bu konuda görüşler, Tanrı'nın iyiliğinin tartışılmayacağı, Tanrı'nın iyiliği ve sevgisinin haklı neden sayılacağı, ilahi emir ve hipotetik gereklilik etrafında kaleme alınmıştır. Bu tartışmalara gelince, ilk grup, Tanrı'nın haklı nedene ihtiyacı olmayacağını, Tanrı'nın emirlerinin zaten iyi emir olacağına dayanmaktadır. Diğer görüş ise Tanrı'nın haklı nedenlerini Tanrı'nın insana yaptığı iyilikler ve insan sevgisi olarak belirlemiştir. Tanrı, insanı yaratırken ona akıl vererek insana iyilik yapmıştır. Tanrı, insan için en iyisi dilediği için insanlar Tanrı'ya karşı saygı beslemelidir. Bir diğer açıklama ise ilahi emir teorisiyle yapılmıştır. Bu önermeye göre Tanrı'nın emri, ahlakiliği başlatmıştır ve insanların buna saygı duyması zorunludur. Fakat Tanrı'nın haklılığı, insan amirin haklılığı gibi ele alınmamalıdır. Bu görüşe göre Tanrı'nın haklılığı retoriktir. Çünkü Tanrı'nın emri olmaksızın insanların ahlaki bir değerlendirme yapabilmesi mümkün değildir. Son görüş, Tanrı'nın ahlaki varlık yüklemesiyle alakalıdır. Bu görüşe göre, Tanrı ahlaki varlık yüklerken fiziksel varlıkların yaratılışını dikkate almak zorundadır. Tanrı, bir fiziksel varlığa ancak ve ancak o fiziksel varlığın fiziksel doğasına uygun ahlaki varlık yükleyebilir. Pufendorf'un Tanrı hakkındaki görüşleri dikkate alındığında Tanrı'nın haklı sebeplere ihtiyacı yok diyen iddianın kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü Pufendorf, Tanrı'nın insan için iyiyi istediğini ve bu yönde yaşamasını dilediğini eserinde sık sık vurgulamaktadır. İnsanlar onun sevgi ve kudretine karşı hem sevgi hem de korku besleyecektir.

Pufendorf, doğal durum kuramını öne sürerken diğer düşünürlerin aksine tek bir doğal durumun olmayabileceğini iddia etmiştir. Farklı doğal durumlar olabilir ve insanlar farklı doğal durumları yaşayabilirler. Aynı zamanda Pufendorf, bu doğal durumların savaş halini barındırmadığını belirtmiş, insanların kötü özelliklerine rağmen birbirleriyle savaşmayacağını öne sürmüştür.

İnsanlar, doğa yasasının keşfiyle beraber doğal durumdan çıkacak adımlar silsilesini başlatmışlardır. Toplumsal duruma geçiş, tek bir sözleşmeyle olmayacaktır. İnsanlar, iradelerini toplayacakları ilk sözleşmeyle egemenliği oluşturacak, rejim kararnamesiyle bu egemenliği bir kişiye mi yoksa birden fazla kişiye mi vereceklerine karar verecek ve son sözleşme ile de egemenliği devrederek devleti oluşturacaktır.

Devlet, doğa yasasının koruyucusu ve toplumsal hayatın düzenleyicisidir. Tebaasının refahı ve toplumsal düzenin korunması devletin görevidir. Devlet, bu görevi yerine getirirken doğal hukuku ihlal etmeyecek ödevleri getirebilecek, yurttaşları onları eğitecek ve onları toplumsal hayata uyumlu hale getirecektir.

Pufendorf'un kuramında yurttaşını eğitecek ve toplumsal durumu düzenleyecek olan egemenin, doğa yasasına aykırı yükümlölükler getirmesi hâlinde yurttaşın ne yapması gerektiği açık bir şekilde düzenlenmemiştir. Pufendorf, egemene direnilmesini doğru bulmamaktadır. Fakat aynı zamanda egemenin doğa yasasına aykırı pozitif yasalar yapamayacağını da öne sürmektedir. Bu nedenle Pufendorf'un kuramında pozitif yasa ile doğa yasası arasındaki geçerlilik bağlantısı oldukça zayıf bir zemine oturmaktadır.

Egemenin getirdiği yükümlölükler haklı bir nedene dayanmıyorsa, yurttaş bu yükümlölüğün haksız olduğuna kanaat getirebilir; ancak yine de egemene isyan edemez. Pufendorf, ancak ve ancak egemenin yurttaşına karşı savaş açtığı durumlarda yurttaşların egemene karşı olan yükümlölüklerinden kurtulduğunu belirtmektedir. Bunun dışındaki herhangi bir durumda yurttaşın egemene karşı başvurabileceği bir eylem yolu yoktur. Böylece Pufendorf, doğa yasası ile siyasal otorite arasındaki dengeyi, direniş hakkına çok dar bir alan tanıyarak sağlamaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Ahnert, Thomas : “The Metaphysics of Moral Entities”, (içinden) **The Cambridge Companion to Pufendorf**, ed. Knud Haakonssen vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2023.

Aristoteles : **Politika** çev. Yasin Gurur Sev, 1.Bs., Ketebe Yayınları, İstanbul, 2024.

Arslan, Ahmet, **İlkçağ Felsefe Tarihi 4: Helenistik Dönem Felsefesi**, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2022.

Atalay, Ayşe Özge : **Ceza Hukukunda Actiones Libeare in Causa Kavramı**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019.

Bailey, Cyril : “The Extant Writings Of Epicurus”, (içinden) **The Stoic and Epicurean Philosophers, The Complete Extant Writings of Epicurus, Epictetos, Lucretius, Marcus Aurelius**, Ed. Whitney J. Oates, Random House Inc., New York, 1940.

Blackburn, Simon : **The Oxford Dictionary of Philosophy**, Oxford University Press, Oxford, 2016.

Buckle, Stephen : **Natural Law and Theory of Property**, Clarendon Press, New York, 1991.

Epikuros, “Menoikeus’a Mektup”: (içinden) **Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri**, çev. Candan Şentuna, 13.Bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2024.

Epikuros, “Temel Görüşler”: (içinden) **Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri**, çev. Candan Şentuna, 13.Bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2024.

Erlar, Michael : **Epicurus: An Introduction to His Practical Ethics and Politics**, Schwabe Verlag, Basel, 2018.

Ertuğrul, Tacettin : “Hobbes’ta Egemenlik Protezi: Kurtların Gecesi, Makine ve Canavar”, (içinden) **Çağımız ve Thomas Hobbes**, ed. M. Ertan Kardeş, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Goldie, Mark : “Natural Law and Utility”, (içinden) **The Cambridge History of Political Thought 1450-1700**, ed. J.H. Burns vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Goyard-Fabre, Simone : **Pufendorf et le droit naturel**, Presses Universitaires de France, Paris, 1994.

- Grotius, Hugo : **Savaş ve Barış Hukuku**, çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1.Bs, Ankara, 1967.
- Haara, Heikki : “Pufendorf: Coercion, Religious Beliefs and Toleration”, (içinden) **Sacred Politics, Natural Law and the Law of Nations in the 16th-17th Century**, Brill, Leiden, 2022.
- Haara, Heiki : **Pufendorf’s Theory of Sociability: Passions, Habits and Social Order**, Springer, Cham, 2018.
- Hobbes, Thomas : **De Cive Yurttaşlığın Felsefi Temelleri**, çev. Cihan Deniz Zarakolu, 3.Bs., Belge Yayınları, İstanbul, 2018.
- Hobbes, **Leviathan** : çev. Semih Lim, 19.Bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Hont, Istvan : “The Language of Sociability and Commerce: Samuel Pufendorf and the Theoretical Foundations of the ‘Four-Stages Theory’”, (içinden) **The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe**, ed. Anthony Pagden, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
- Hunter, Ian : “The Invention of Human Nature: The Intention and Reception of Pufendorf’s *entia moralia* Doctrine”, **History of European Ideas**, C. 45, S. 7, ss.933-952.
- Hunter, Ian : **Rival Enlightenments**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Hunter, Ian : “Human Nature, the State of Nature and Natural Law”, **The Cambridge Companion to Pufendorf**, ed. Knud Haakonssen vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2023
- İmparatorluğu’nun Hukuk Bilimi”, (içinden) **Kıta Avrupası’nda Hukuk Felsefesi Tarihi (1600-1900)**, ed. D. Canale vd., bölümü çev. Ertuğrul Uzun, Işık Yayınları, İzmir, 2025.
- İşsevenler, O. Vahdet : **Doğal Hukuk Sorunu**, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2021.
- Korkman, Petter : “Voluntarism and Moral Obligation: Barbeyrac’s Defence of Pufendorf Revisited”, (içinden) **Early Modern Natural Law Theories**, ed. T. J. Hochstrasser vd., Springer, Dordrecht, 2003.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm : “Méditation sur la notion commune de la justice”, ed. Georg Mollat, (içinden) **Rechtsphilosophisches aus Leibnizens ungedruckten Schriften**, J.H. Robolsky, 1885

Leibniz, Gottfried Wilhelm : “Opinion on the Principles of Pufendorf”, (içinden), **Leibniz: Political Writings**, ed. Patrick Riley, çev. Patrick Riley, Cambridge University Press, New York, 1988.

Lipscomb, Benjamin J. Bruxvoort: “Power and Authority in Pufendorf”, **History of Philosophy Quarterly**, C.22, S.3, 2005, ss.201-219.

Lucretius : **Evrenin Yapısı**, çev. Turgut Uyar ve Tomris Uyar, 4.Bs., Norgunk Yayıncılık, İstanbul, 2023.

Oğuzman, Kemal/Öz, Turgut M.: **Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt II**, 14.Bs., Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2018.

Palladini, Fiammetta : **Samuel Pufendorf Disciple of Hobbes**, çev. David Saunders, 1.Bs., Brill, Leiden, 2019.

Pink, Thomas : "Natural Law and the Theory of Moral Obligation", **Studies In The History of Philosophy of Mind**, C.8, 2009, ss.97-114.

Pufendorf, Samuel : “Editor’s Introduction”, (içinden) **Samuel Pufendorf’s Political Writings** ed. Craig L. Carr, çev. Micheal J. Seidler, Oxford University Press, New York, 1994.

Pufendorf, Samuel : **Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi**, çev. Reha Kuldaşlı, 1.Bs. Timaş Yayınları, İstanbul, 2023.

Pufendorf, Samuel : **De Jure Naturae et Gentium Libri Octo**, çev. C.H. Oldfather ve W.A. Oldfather, 1.Bs., Clarendon Press, Oxford, 1934.

Pufendorf, Samuel : **The Law of Nature and Nations**, çev. Basil Kennet, ed. Jean Barbeyrac, London, 1749.

Pufendorf, Samuel : “Observationes in libellum Sam: Pufendorf de officio hominis et civis ex publicis lectionibus auctoris”, (içinden) **The Pufendorf Lectures: Annotations from the Teaching of Samuel Pufendorf, 1672-1674**, ed. Bo Lindberg, Royal Swedish Academy of Letters, History, and Antiquities, Stockholm, 2014.

Pufendorf, Samuel : **Les Devoirs De L'homme Et Du Citoyen, Tels Qu'ils Sont Prescrits Par La Loi Naturelle**, çev. Jean Barbeyrac, 1.Bs., Arstée & Merkus, Amsterdam, 1756.

Ramelet, Denis : “Moral Entities, Divine Will and Natural Law According to Pufendorf”, (içinden) **Sacred Politics, Natural Law and the Law of Nations in the 16th-17th Centuries**, ed. Erica Benner vd., Brill, Leiden, 2022.

Rørvik, Thor Inge, “Samuel Pufendorf – Natural Law, Moral Entities and the Civil Foundation of Morality”, (içinden) **Philosophy of Justice**, ed. Guttorm Fløistad, Springer, Dordrecht, 2015.

Saastmoinen, Kari : **The Morality of the Fallen Man**, SHS, Stockholm, 1995.

Schmitt-Maass, Christoph : “‘Lumen Supernaturale’ vs ‘Lumen Naturale’: Human rights and their religious implications in natural law in the early enlightenment (Pufendorf - Thomasius - Wolff)”, **German Life and Letters**, C.78, S.1, ss.16-30.

Seidler, Micheal : “‘Monstrous’ Pufendorf: Sovereignty and System in the Dissertations”, (içinden) **Monarchism and Absolutism in Early Modern Europe**, ed. Cesare Cuttica vd., Routledge, New York, 2016.

Taylor, Alfred Edward : **Epikuros**, çev. Ceyda Üstünel, 3.Bs., Fol Yayıncılık, Ankara, 2024.

Tuck, Richard : “The ‘Modern’ Theory of Natural Law” (içinden) **The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe**, ed. by Anthony Pagden, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

Zelyüt, Solmaz : **Descartes’ın Gemisinde Dört Adalı**, Say Yayınları, İstanbul, 2022.

Çevrimiçi Kaynaklar

Diogène, Laërce : Des Plus Illustres Philosophes De L’Antiquité: <https://remacle.org/bloodwolf/philosophes/laerce/10epicure.htm>, (Diogenes Laertios’un eserinin Epikuros kitabının Fransızca çevirisi için kullanılmıştır.), (erişim tarihi: 23.05.2025).

Aquinas, Thomas : **Summa Theologica** <https://www.newadvent.org/summa/2021.htm> (Erişim tarihi: 08.09.2025)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Ali Kemal AYDIN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Serik Anadolu Lisesi, 2018.
Lisans Diploması	Süleyman Demirel Üniversitesi, 2022.
Yabancı Diller	İngilizce, Fransızca
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Antalya Barosu, Avukatlık Stajı 2023-2024
Çalıştığı Kurumlar	Antalya Barosu, 2024-...